

KAYSERİ
GEVHER NESİBE
ŞİFAHANESİ VE TIP MEDRESESİ

Gevher Nesibe Şifahane and Medical Madrasa

Abdullah Kılıç

Danışmanlar / Consultants
Prof.Dr. Ayten Altıntaş
Prof.Dr. A.Hulusi Köker

Redaksiyon Proofreading
İnayet Bebek

Çeviri / Translation
Melih Mol
Zeynep Alp

Sanat Yönetmeni / Art Director
Abdullah Kılıç

Fotoğraf / Photo
Abdullah Kılıç
Gölnur Kılıç

Teknik Yapım / Production
Turkuaz Sanat www.turkuazsanat.com
Tel: 0216 523 92 96

Kitapla ilgili iletişim / Contact
www.abdullahkiliç.com
abdullah344@gmail.com
Tel: 0216 523 92 96

Baskı / Print
Ege Basım
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4/1 Ataşehir / İstanbul
Matbaa Sertifika No: 12468

Kitabın her türlü hakları Abdullah Kılıç'a aittir.
Kitapta yayınlanan yazı ve resimlerin tamamı ya da bir
bölümü herhangi bir yolla kopyalanamaz, çoğaltılamaz,
basılamaz, yayınlanamaz.

*No part of this book may be reproduced or transmitted
in any form or by any means, electronic or mechanical
including photocopying, recording, or by any information
storage and retrieval system, without permission from the
producer.*

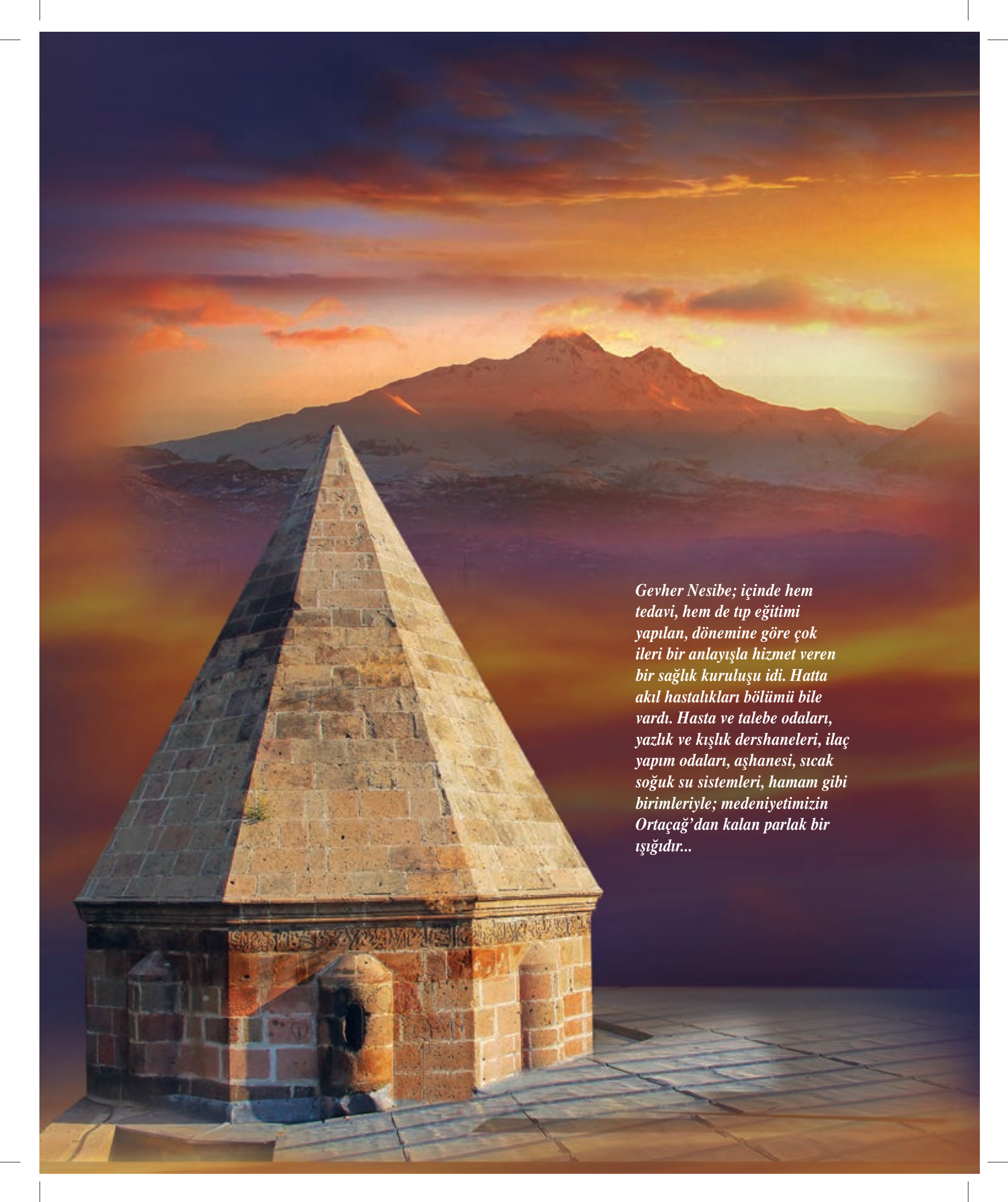
Nisan 2018 İstanbul

Kocasinan Belediyesinin Kültür Hizmetidir

ISBN: 978-9944-0104-3-6

*Şefkat âbidesi bu güzide eseri vakfeden Melike İsmetüddin
Gevher Nesibe 'ye; yüzyıllar boyunca eserin bakımını
ve tamirini yaparak günümüze ulaşmasını sağlayan
hayırseverlere; vakıf mütevellisinden, doktoruna kadar
burada hizmet veren gelmiş geçmiş bütün güzel insanlara,
Allah 'tan rahmet dileklerim ve dualarımla... Ne mutlu hayırla
anılarak bu dünyadan yüz akı ile göçebilenlere....*

Teşekkür: Katkılarını esirgemeyen tıp tarihçisi sayın Prof. Dr.
Ayten Altıntaş'a; daha önceki çalışmalarımız sırasında bilgilerine
başvurduğumuz, yapının 1980'den sonraki onarımlarında ve Tıp
Tarihi Müzesi olması sırasında büyük emekleri geçen sayın Prof.
Dr. A.Hulusi Köker'e, kitabın basılmasını sağlayan Kocasinan
Belediye Başkanı sayın Ahmet Çolakbayrakdar'a ve emeği geçen
herkese teşekkür ediyorum.

Gevher Nesibe; içinde hem tedavi, hem de tıp eğitimi yapılan, dönemine göre çok ileri bir anlayışla hizmet veren bir sağlık kuruluşu idi. Hatta akıl hastalıkları bölümü bile vardı. Hasta ve talebe odaları, yazlık ve kışlık dersaneleri, ilaç yapım odaları, aşhanesi, sıcak soğuk su sistemleri, hamam gibi birimleriyle; medeniyetimizin Ortaçağ'dan kalan parlak bir ışığıdır...

Gevher Nesibe Sultan adına Kayseri’de inşa edilen yapı, Anadolu’da yapılan Selçuklu dârü’sşifâları ve tıp medreseleri içinde en seçkini, ayakta kalabilen en erken tarihli olanıdır. Yapı yan yana, üstü açık avlulu, dörder eyvanlı, iki blok halindedir. Batı taraftaki blok şifâhâne, doğudaki ise medresedir. Şifâhânenin batı kenarında akıl hastalıkları bölümü, medresenin kuzeydoğu köşesinde de Gevher Nesibe’nin kümbeti yer alır.

Built in Kayseri for Gevser Nesibe, this structure is the earliest and most outstanding example of Seljuk dari’sşifas and medical madrasas in Anatolia which has survived until the present day. The building consists of two blocks side by side with an open courtyard and four iwans. The block to the west is the şifahane and the one to the east is the madrasa. The section for the mentally ill patients is on the west-side of şifahane, and on the north-east corner of the madrasa, there is the Gevher Nesibe tomb.

ÖNSÖZ / PREFACE

*Ahmet Çolakbayrakdar
Kayseri Kocasinan Belediye Başkanı*

Kıymetli Okuyucular!

Anadolu'nun en büyük ticaret güzergahı olarak bilinen İpek Yolu'nun geçtiği Kayseri, binlerce yıldan beri ticaret şehri; köklü tarihiyle de 'Makarr-ı Ulema' (Alimler Şehri) olarak bilinmektedir. Kayseri, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği ve başkentlik yapmıştır. Bu sebeple birçok önemli tarihi ve kültürel esere de ev sahipliği yapmaktadır. Bunlardan birisi de Anadolu'da ayakta kalabilen ilk tıp merkezi olan Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi'dir. Bu muhteşem eser Kocasinan ilçemiz sınırları içerisindedir.

Anadolu Selçuklu medeniyetinin kültür âbidelerinden olan Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi, tıp eğitimi ve sağlık hizmetlerinin birlikte verildiği dünyanın sayılı en eski tıp merkezlerinden biri olma özelliğini taşımaktadır. Özellikle akıl hastalıklarının Ortaçağ'da burada hem de mûsikiyi de kullanarak tedavi edilmesi medeniyetimizin Kayseri'den tüm dünyaya yansıyan ışığıdır.

Selçuklu medeniyetinin merkezlerinden olan Kayseri'de, bu eserle birlikte birçok tabii güzelliği ve kültürel zenginliği içinde barındıran Kocasinan ilçemizin; tarihine, kültürüne, sanatına ve tüm değerlerine sahip çıkmaya devam ediyoruz. Ayrıca ilçe genelinde tarih ve kültür mirası eserlerimizi aslına uygun bir şekilde restore edip, son teknolojiyle donatarak vatandaşların hizmetine sunuyoruz. Bunun yanı sıra kültürel miraslarımızı koruyup, yaşatmak ve geleceğe aktarmak için çok yönlü çalışmalar yapmaktayız. Çünkü biliyoruz ki; geçmişi olmayanın, geleceği de olmaz. Kültürüne ve değerlerine sahip çıkmayan şehirler zamanı aşamaz.

Güçlü ve büyük Türkiye için her alanda yatırımlarımızı ve projelerimizi artırarak çalışmaya devam ediyoruz. Bu vesileyle millî kültürümüzü tanıtmak ve geleceğe aktarmak için hazırlanan bu kitabı keyifle okumanızı diliyorum. Ayrıca yıllarca emek vererek eseri hazırlayan değerli hocamız Abdullah Kılıç'a ve emeği geçen arkadaşlara teşekkür ederim.

Saygılarımla

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Giriş.....	9
Gevher Nesibe Sultan'ın Yaşadığı Kayseri Tarihinden Satır Başları	13
Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Dârüşşifalar.....	19
Darüşşifaların Yapılmasına Temel Teşkil Eden Manevi Sebepler.....	33
Dârüşşifalarda Mimari Yapı.....	35
Gevher Nesibe Şifâhânesi (Mâristanı) ve Tıp Medresesi.....	39
Melike İsmetüddin Gevher Nesibe	41
Kitâbesi.....	42
Mimari Yapısı.....	45
Şifâhâne Kısım.....	49
Taçkapısı.....	49
İç Mekânı.....	51
Akıl Hastalıkları Bölümü.....	54
Hamamı.....	56
Tıp Medresesi Bölümü.....	57
Kümbet.....	62
Türk Damgaları ve Taşçı İşaretleri	67
Vakfiyesi	69
Şifâhâne'de Tedavi	71
Dârüşşifâda Çalışan Hekimlerle İlgili	73
Tıp Medresesinde Eğitim ve Öğretim.....	74
Gevher Nesibe'nin Çeşmesi.....	75
Gevher Nesibe Vakıflarından Sultan Hamamı.....	76
Gevher Nesibe Şifahanesi'nin Yaptırıldığı Sırada Kayseri'de İnşa Edilen diğer Yapılar.....	78
Gevher Nesibe Mâristan'ı (Şifaiyesi) Kaynak Bilgileri.....	81
Dârüşşifânın Yeniden Ayağa Kaldırılması.....	87
Son Restorasyonlar ve Müze Olarak Gevher Nesibe.....	95
Kaynakça	112

Introduction.....	9
Kayseri is the place where Gevher Nesibe Sultan once lived.....	13
Darüşşifas in the Anatolian Seljuk And Ottoman Empire...19	
Spiritual Foundations of Şifahanes.....	33
The Architectural Structure of the Şifahanes.....	35
Gevher Nesibe Şifahane and Medical Madrasa.....	39
Melike İsmetüddin Gevher Nesibe.....	41
The Epitaph.....	42
Architectural Structure.....	45
Şifahane.....	49
Portal.....	49
Inside the building.....	51
Mental Hospital.....	54
Hamam.....	56
Medical Madrasa.....	57
Kümbet.....	62
Stonemason Signs at Gevher Nesibe.....	67
Waqf Charter.....	69
Treatment at the Healing House.....	71
Doctors Working in the Darüşşifa.....	73
Education And Training in Medical School.....	74
Gevher Nesibe Fountain.....	75
Sultan Bath, One of the Gevher Nesibe Endowments.....	76
Other Constructions Built in Kayseri around the Same Time with the Gevher Nesibe Healing House.....	78
Information Resources on Gevher Nesibe Maristan -Healing Center.....	81
The renewal of Darüşşifa (Hospital).....	87
Final Restorations and Gevher Nesibe as a Museum.....	95
Bibliography.....	112

Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi taç kapısı

Kitâbenin bulunduğu şifahane kapısı Selçuklu taş süsleme sanatının şaheserlerindendir.

Kitâbesinde: "Kılcarslan oğlu dinin ve dünyanın koruyucusu büyük sultan Keyhusrev zamanında –zamanı daim olsun- Kılcarslan'ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe'nin –Allah sizin için onu razı kılsın- vasiyeti olarak 602 yılında bu hastahänenin inşasına ittifak etti (inşa ettirdi)." yazmaktadır.

Gevher Nesibe Şifahane and Medical Madrasa

The portal on which the epigraph sits on is one of the most beautiful examples of Seljuk masonry

Halil Edhem, in his book in 1918, mentions what the epitaph means in Turkish: "This hospital was constructed in 602 upon the will of Gevher Nesibe, the daughter of Kılıç Arslan, the honor of the religion and the world –May God give her contentment- in the Sultanate of the great Sultan Keyhüsrev, the son of Kılıç Arslan, the guardian of the religion and the world –may his Sultanate be eternal"

GİRİŞ / INTRODUCTION

Selçuklular; hüküm sürdükleri devirde, Moğol istilasına kadar, güçlü bir orduya, medeniyete, ilmi birikime ve maddi güce sahiptiler. Hakim oldukları; Konya, Kayseri, Tokat, Sivas, Kastamonu, Erzurum, Malatya, Van, Ahlat, Diyarbakir, Hısn-ı Keyfa (Hasankeyf), Tarsus, Alanya, Antalya, Sinop gibi Anadolu şehirlerini medeniyetin en güçlü göstergesi olarak sayısız sosyal hizmet binaları, yani vakıf yapıları ile donatmışlardı. Bunlar; cami ve mescidler, şifâhâneler, hamamlar, medreseler, kervansaraylar, çarşılar ve işhanları gibi tamamen ahalinin istifadesi, ticaret güvenliği, eğitim, sağlık vb. ihtiyaçlar için yapılan büyük ve sanat eseri olan yapılarıdır. Bu eserlerden bugün ayakta kalabilen sayısız örnekler mevcuttur.

Gevher Nesibe de bu medeniyet iklimi içinde vücuda getirilen en önemli yapılarıdır. Kayseri, Anadolu Selçukluları'nın en önemli merkezlerinden birisidir. Sultanlar burayı Konya'dan sonra ikinci başkent gibi kullanmışlar, kışı Konya'da, yazı Kayseri'de geçirmişlerdir. Bu yüzden Kayseri; Selçuklu döneminden kalma bugün birçoğu hâlâ ayakta olan; cami, kümbet, medrese, şifâhâne, kervansaray, iş hani, çarşı, bedesten gibi sayısız eserle donatılmıştır.

İşte bu dönemde Kayseri'de; **Anadolu'da ayakta kalabilen en eski tarihli şifâ yapısı olan Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi;** Seçuklu Sultanı II.Kılıçarslan'ın kızı Melike Gevher Nesibe'nin vasiyeti üzerine kardeşi I. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından 602 de (1205-1206) yaptırılmıştır. Bunu belirten kitâbesi şifâhânenin portalı üzerinde bulunmaktadır. Kitâbede şöyle denmektedir: "Kılıçarslan oğlu dinin ve dünyanın koruyucusu büyük Sultan Keyhusrev zamanında –zamanı daim olsun- Kılıçarslan'ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe'nin –Allah sizin için onu razı kılsın- vasiyeti olarak 602 yılında bu hastahanenin inşasına ittifak etti (inşa ettirdi)."

Melike İsmetüddin Gevher Nesibe'nin 1167-1206 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Kayseri'de ikamet etmiş, ağabeyi I. Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci saltanatı esnasında ölmüştür. Kesin ölüm tarihi bilinmemektedir. Mezarı, tıp medresesinin içindedir.

Hikayeye göre Gevher Nesibe saray başsiphahisine gönül verir fakat kardeşi I. Gıyâseddin Keyhusrev evlenmesine izin vermez. Bu duruma çok üzülen Gevher Nesibe hastalanarak yatağa düşer. Kız kardeşini ölüm döşeğinde ziyaret ederek özür dileyen I. Gıyâseddin Keyhusrev ondan son dileğinin ne olduğunu sorar. O da ağabeyine; kendisi gibi devasız hastalığa yakalananlar için bir şifâhâne yaptırmasını vasiyet eder. I. Gıyâseddin Keyhusrev de bu vasiyet üzerine eseri yaptırır.

Genellikle halk arasında söylenen bu tür hikayelerin aslında bir bilgi kaynağı vardır; ancak halk muhayyilesi ona duygu katarak zamanla değişikliğe uğratmış olabilir. Gevher Nesibe'nin hikayesini günümüze taşıyan sözlü kültür kendince bir duygu katmış olsa da şurası gerçek ki yapılan eser hâlâ ortadadır.

Gevher Nesibe; içinde hem tedavi hem tıp eğitimi yapılan dönemine göre çok ileri bir anlayışla hizmet veren bir sağlık kuruluşu idi. Hatta akıl hastalıkları bölümü bile vardı. Hasta odaları, talebe odaları, yazlık dersane sayılan açık eyvanları, kışık dersane sayılabilecek kapalı büyük dersaneleri, ilaç yapım odaları, mutfak veya aşhanesi, su sarnıcı, sıcak soğuk su sistemleri, hamam, baştabip odası, akıl hastalıkları bölümü gibi birimleriyle; medeniyetimizin Ortaçağ'daki parlak bir ışığıydı...

Bu güzide vakıf yapısının tarihi ile ilgili bugün için bilinen en önemli belgeleri; şifâhâne ana giriş kapısı üzerindeki kitâbesi, Osmanlı arşivlerindeki çeşitli yazışmalar, Kayseri vakıf defterlerindeki vakfiye kayıtları ve Cumhuriyet dönemindeki tamirleriyle ilgili takip edebildiğimiz onarım belgeleridir. Bunlar dışında, içinde yapılan genel tıp uygulamalarını ancak benzeri diğer Selçuklu şifâhânelerindeki belgelerden takip edebiliyoruz. Orijinal vakfiyesi hâlâ bulunamamıştır. Muhakkak ki vakfiyesinde; çalışma esasları, Gevher Nesibe'nin kendi malından bağışladığı mal varlıkları, vakfın gelir giderleri, çalışanların vasıfları, sayıları belirtilmişti. Bunların bir kısmını 1584 tarihli Kayseri vakıf kayıt defterlerindeki bir belgeden öğrenebiliyoruz.

Yapı, 68 x 42 m. ebadında, 2800 m²'lik bir alanı kaplayan birbirine bitişik, açık avlulu iki birimden meydana gelir. Batıdaki bölüm şifâhâne, doğudaki ise tıp medresesidir. Her iki bölüm de tipik Selçuklu medrese planına sahiptir. binalardan dârüşşifâ 40 x 42 m., medrese ise 28 x 40 m. ebatlarındadır. Her iki bölümün ayrı kapısı vardır. Güney cepheden bakıldığında soldaki yani batıdaki şifâhâne kapısı kitâbenin de bulunduğu taçkapı, sağ taraftaki yani doğu taraftaki kapı ise tıp medresesinin kapısıdır.

Çevrede taşı bol olan Kayseri'deki diğer Selçuklu yapılarında olduğu gibi Gevher Nesibe yapısı da tamamen kesme taşla yapılmıştır. Kalın duvarlı, loş ışıklı, sağlam, sıcağa soğuğa dayanıklı bir yapıdır.

Yapı bloğunun batısındaki kısmı, kitâbenin bulunduğu taç kapının da yer aldığı daha geniş olan bölümü **şifâhânedir**. Şifâhâne kapısı kitâbenin de yer aldığı orijinal Selçuklu motifleriyle bezenmiş taçkapıdır. Taçkapıdan girilen şifâhâne kısmının avlunun ortasında dikdörtgen havuzu ve her yönde dört eyvanı vardır.

Şifâhânenin batısında yer alan **akıl hastalıkları bölümü** (bîmarhâne), 9 x 41 m. boyutlarındadır. Buraya, şifâhâne avlusundan dar, tonozlu bir koridorla girilmektedir. O dönemde Batı dünyasında hastaların toplumdan uzaklaştırılmak için son derece kötü şartlara sahip binalarda ölüme terk edildiği düşünüldüğünde yapının çarpıcılığı daha belirgin ortaya çıkar. Aynı dönemde Selçuklu şifâhânelerinde "delilik" tedavi edilebilir bir hastalık olarak kabul edilmekte ve hastalar çeşitli rahatlatıcı ilaçlar, şerbetler hatta müzik ile tedavi edilmekteydi.

Bîmarhâne koridorunun, soldaki bir kapısından hamama girilmektedir. **Hamam** kare planlıdır ve üstü tonozlu kubbe ile örtülüdür. Hamamın hastalara, tıp öğrencilerine ve çalışanlara hizmet verdiği bellidir.

Yapı bloğunun biraz daha küçük ölçekli olan doğudaki bölümü **medrese** kısmıdır. Güneyden girilen cümle kapısı üzerinde olması muhtemel Gıyâseddin Keyhusrev'e ait kitâbe kaybolmuştur. Revaklı avlu, eyvanlar ve odalardan oluşan mekân organik bir bütünlük teşkil eder.

Medresenin kuzeydoğu köşesindeki odalardan biri Gevher Nesibe için sekizgen piramit çatıyla örtülü **kümbet** olarak inşa edilmiştir. Altta sandukanın yer aldığı kısım ve üstünde köşk mescidden meydana gelen iki bölümden oluşmaktadır. Kümbetin sekizgen gövdesinin dış yüzeyinde pramit külâhının altına, güney yüzü başlangıç alınırsa sola doğru takip ederek Âyetü'l-kürsî ve devamında âyet yazılmıştır.

İnsanlara hizmet amacıyla yapıp vakfedilen yapının işletme senedi anlamına gelen **vakfiyesi** bu güne kadar ele geçmemiştir. Vakıfla ilgili bilgiler ancak, Kayseri tahrir ve evkaf defterleri gibi diğer kaynaklardan elde edilebilmektedir. XVI. yüzyıl Kayseri Tahrir ve Evkaf Defterleri'nde her iki bina "Medrese-i Gıyasiye ve Medrese-i Dârüşşifâ" şeklinde kaydedilmiştir.

Şifâhânede her çeşit iç ve dış hastalıkların, göz hastalıklarının, akıl hastalıklarının tedavi edildiği, bazı ameliyatların yapıldığı ve aynı zamanda ilaç hazırlandığı, bilinmektedir. Buna ait ilaç hazırlama kazanı, taş el değirmenleri, ilaç havanları gibi bazı aletler şifâhânede bulunmuştur, hâlâ bir köşede durmaktadır.

Dârüşşifâda tedavi kesinlikle parasızdı. Hastaneye gelen hasta kapıcı tarafından içeriye alınır ve yıkanabilecek durumda ise hamamda yıkanır ve hastane kıyafeti verilir. Bütün muayenelerde diğer hekimler ve tıp öğrencileri de yer alırdı. Dârüşşifâlarda uygulanan tedavi binlerce yıllık tecrübeden geçen eski tıbbın bir parçası idi. Bu tıpta önemli olan "önce hastalanmamak" idi. Banyo yapmak, temizlemek günlük hayatta çok önemli idi.

Dârüşşifâda çalışan hekimlerde aranan özellikler çok önemliydi. Vakfiyelerde de "... birçok önemli tıbbî olaya tanık olmuş, mesleklerinin en ince kural ve ilkelerini fevkalâde kavramış, tıp ve hikmetin bütün sır ve inceliklerine vâkıf olmuş, gördüğü tıbbî vakalarla bilgilerini geliştirmiş, alanında lazım olan bilgi ve tecrübeye zaman içinde sahip olmuş..." olmak şartı kaydedilir.

Yapının medrese bölümünün tıp öğrencilerinin uygulamalı eğitimi ve barınmaları için yapıldığı açıktır. Önü açık olan ve avluya bakan dört eyvan yazlık dersane, kuzeydoğu köşedeki kapalı büyük oda ise kışlık dershanedir. Geri kalan küçük medrese hücreleri de talebe odalarıdır. Bitişğinde de hastane olduğuna göre burda barınan ve eğitim gören talebeler aynı zamanda hastaların arasında hocalarının yanında eğitim alıyorlardı.

Yapı; kurulduğu günden 1890'lı yıllara kadar tıp kurumu olarak geleneğe uygun şekilde müslim gayrimüslim ayrımı yapmadan hizmetini sürdürmüş, daha sonra XX.yüzyılın başından itibaren harabe hale gelmiştir. Bina ancak 1950'li yıllardan itibaren; Süheyl Ünver, Afet İnan, F.Nafiz Uzluk gibi kültür mirasımıza sahip çıkan üstatların kamuoyunun dikkatini buraya çekmesiyle kurtarılmaya sürecine girebilmiştir. O günlerden beri devam eden bir dizi gayretler ve tamirlerle bu günkü durumunu almıştır.

Birlikte varolduğu son mahallesinde Gevher Nesibe.

Yukarda kısaca ana hatlarıyla bahsettiğimiz eserin, geniş bilgilerini kitabın ilerleyen bölümlerinde bulacaksınız. Ancak yapının içinde yer aldığı son mahallesiyse olan veda günlerini de hatırlamanın uygun olacağını düşünüyorum.

1976 yılında görev dolayısıyla geldiğim Kayseri’de, ilk tanıştığımız zamanlarda yapı; şehrin merkezindeki eski Kayseri mahalleleri arasında vakur, sakin, huzur veren haliyle dimdik duruyordu. Mahalle hayatının o kadar doğal bir parçasıydı ki sanki bir vücudun büyük bir uzvu gibiydi. Yani birlikte var oldukları kültürün izleri hâlâ üzerinde taşıyordu...

Bacalarından yer yer dumanlar yükselen toprak damlı evleri, daracık sokakları, meydancıkları, çeşmeleri, fırınları ve mescitleri ile yaşayan mahallesinin içindeydi. Hatta sırtını bu binaya dayamış evler bile vardı. Etrafında, içinde, damında, çocukların cıvıltıları, koşuşmaları, oyun sesleri duyulur, çocuklar oralarda saklambaç oynayarak büyürlerdi. Bu Selçuklu âbidesi, yavruların hafızalarına bir mühür gibi kazınırdı.

Genç yaşlı, bütün ahali önündeki sokaktan gelir geçer; geçerken de taçkapının karşısındaki çeşmeden suyunu içer, tarihin izleri arasında Orta Mahalle’ye girerlerdi. Az ilerde, çapraz karşısında da aynı dönem yapısı Avgunlu Medresesi sizi karşılardı. Biraz daha ileride şimdi yerinde yeller esen mahalle mescitleri vardı. O sokak, devam eden birkaç mahallenin daha giriş kapısı, dağılma yeri idi.

Mahallenin; fırını, dut ağacı, oturma taşı, hacı annesi, hacı babası, akıl hocası, hatta delisi vardı. Mahallede bir olay

olunca tüm mahalleli toplanır, her acıyı beraberce paylaşırdı. Cenazeler birlikte kaldırılır, ev sahibi birlikte teselli edilirdi. Hemen oracıktaki fırında kıymalı pide attırılır kalabalığa dağıtılırdı. Mahallenin her derdinden veya sevincinden herkesin hemen haberi olur, büyük bir gayretle yardıma koşar, birbirinin yarasını sararlardı. Yemen ellerinden gelemeyen askerin acısı, Balkan Harbi’nde, I. Cihan Harbi’nde, İstiklal Harbi’nde yaşanan kıtlık, ölüm vb. gibi büyük acılar hep böyle atlatılmış, şehit ailelerinin acıları hep böyle paylaşılmıştı.

Yüzyıllarca o bina; etrafında yaşayanlara hep şifa dağıtmış, sığınma kaynağı olmuştu. İnsanlar binayla hep içiçeydiler. Gevher Nesibe’nin yüksek duvarları onlara ecdadın gücünü, güvenini yansıttı. Büyürken ta ciğerlerine kadar içine çekerek tarihi yaşarlardı... Hafızalarında hep Gevher Nesibe’nin mahallelisi olma ayrıcalığı vardı. Sokaklar mescitler, çeşmeler, komşuluk bağları, kısacası güven veren bir hayat tarzı vardı. Buradan yetişen nesiller asla kültürüne yabancı olmazdı. Ben kimim? Bu hal neyin nesi? derdine düşmez, geldiği yer belli, gideceği yer belli, karakterli kültürlü Selçuklu ve Osmanlı ile bağları devam eden nesillerdi. Son canlı şahitleri hâlâ hayattadır. Şu anda şehri yönetenlerin çoğunluğu da bu mahallelerde büyümüştür. Oradan çıkıp da Gevher Nesibe’nin köklü izini hâlâ üzerinde taşıdığını söyleyen çok insan tanırım.

Yapıldığı günden itibaren 1980’li yılların başına kadar Gevher Nesibe, etrafında yüzyıllarca birlikte var oldukları mahallelerle böylece yaşadılar. Ancak ne olduysa ondan

1925-30 yıllarında Hacı Kılıç Camii minaresinden Orta Mahalle ve ortasında kümbeti görünen Gevher Nesibe Şifahanesi

1980'li yılların başına kadar, Gevher Nesibe'nin, birlikte var olduğu Kayseri mahallelerinden sonuncusunun ortadan kaldırılmadan önceki son görüntüleri

sonra oldu. Çevresindeki mahalleler yavaş yavaş bakımsızlıktan yıkılmaya, terkedilmeye, değişimin kaçınılmaz yıkımına uğramaya başladılar. Sonunda; Selçuklu izi taşıyan o mahalleler ortadan kaldırılarak yerleri park haline getirildi. Mahalledeki ahali de sağa sola çok katlı binalara dağılıp gittiler.

Keşke o mahalleler tamamen ortadan kaldırılacağına kendi içinde ıslah edilip hayatiyetini devam etmesi sağlanabilseydi... Muhakkak ki 800 yıldan beri olduğu gibi yeni nesiller de o kültürle, o samimi komşuluk ve dayanışma duygularıyla tanışmış olacaktı. Kayserililer yine de o geleneklerini çok katlı istifli apartmanlarda devam ettirmeye çalışsalar da sanırım o tadı hiçbir zaman bir daha bulamayacaklardı.

Elinizdeki kitapta; son kırk yılında geçirdiği değişimlerin yakın şahidi olduğumuz eseri belgelere dayalı ve görsel ağırlıklı olarak anlatmaya çalıştık. Dilerizki hem zamanımız okuyucusu istifade eder hem de belki bugünkü halinden geleceğe belge olarak kalır.

Bina hâlâ Gevher Nesibe'nin vakfıdır ve onun bakımını tamirini yapıp yüzyıllarca birbirine devrederek günümüze ulaşmasını sağlayan sayısız hayırseverin de emeğinin eseridir. Vakıf hâlâ açık ve hizmetine devam etmektedir. Gevher Nesibe Sultan'ın ömrü belki 36 senedir ama bıraktığı eserin ömrü bugün için 812 senedir... Varın hesap edin yapılan yatırımın bereketini....

Ne mutlu insanların yüzyıllarca istifade edeceği eserler bırakarak ve hayırla anılarak bu dünyadan yüz akı ile göçebilenlere....

Abdullah Kılıç

12.4.2018 Üsküdar

GEVHER NESİBE SULTAN'IN YAŞADIĞI KAYSERİ TARİHİNDEN SATIR BAŞLARI*

Kayseri is the place where Gevher Nesibe Sultan once lived

Kayseri'de yerleşim, M.ö. üçüncü binde bugünkü şehrin 21 km kuzeydoğusunda; doğu-batı yollarının düğüm noktasındaki Kültepe-Kaniş'te başlar.

M.ö. 1800-700 yılları arasında Orta Anadolu'ya dolayısıyla Kayseri'ye Hititler hâkim olur.

M.ö. 1200... Kaniş'te hayat devam ederken, Erciyes'in kuzey eteklerinde "Mazaka" adıyla Kayseri'nin ilk çekirdeğini oluşturan yeni bir şehir kurulmaya başlar.

M.ö. 800'den sonra bölgeye Frigler hâkim olur.

M.s. 17'de Kappadokia bölgesi ve başşehri olan Kaisareia bir eyalet olarak Roma'ya bağlanır.

M.s. 4. yüzyıldan sonra da "Kaisareia" adını alarak ovaya doğru iner ve yayılır.

Malazgirt Meydan Muharebesi ile Anadolu fiilen Türkleşmeye başlar. (1071)

1071'den sonra, Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah tarafından Anadolu'ya gönderilen yeğeni Dânişmendli Melik Ahmed ve oğulları, Selçuklular'ın Anadolu birliğini sağladığı 1169'a kadar Kayseri'ye hâkim olurlar...

The inhabitation in Kayseri dates back to third millennium BC in Kültepe- Kanesh located 21 km northwest of modern Kayseri. Kültepe- Kanesh was once crossroads of the major trade route leading to the east and west.

Between 1800-700 BC, Central Anatolia, and thus Kayseri, witnessed the dominance of Hittites...

1200 BC... In addition to settlement in Kanesh, a new city called "Masaka" on the skirts of Mount Erciyes (Mons Argaeus in ancient times) started to appear, which would be the nucleus of Kayseri in the future...

After about 800 BC, Phrygians invaded the region...

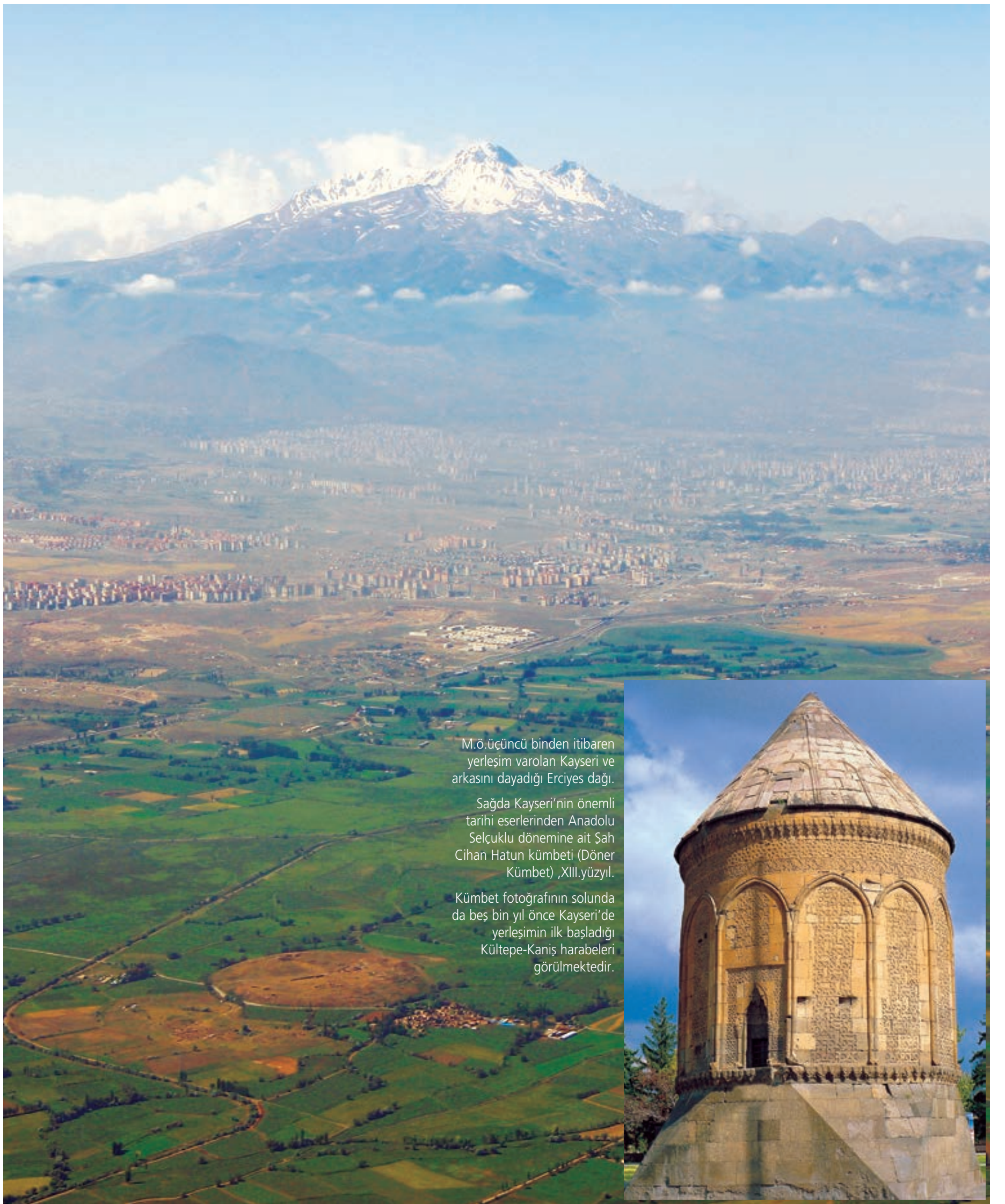
In 17 AD, the whole land of Cappadocia together with its capital city Kaisareia was attached to Roman Empire and became a Roman state.

After the 4th century it was called "Kaisareia", and the city spread out beyond the lowland.

As a result of Malazgirt War (1071) Anatolia started to be a virtually Turkish territory...

After 1071, Melikshah, one of the great Seljuk Sultans sent his nephew Melik Ahmed of Danishmendids and his sons

* Abdullah Kılıç'ın "Kayseri" kitabından özetlenerek alınmıştır. (2006, Kocasinan Belediyesi)

M.ö.üçüncü binden itibaren
yerleşim varolan Kayseri ve
arkasını dayadığı Erciyes dağı.

Sađda Kayseri'nin önemli
tarihi eserlerinden Anadolu
Selçuklu dönemine ait Şah
Cihan Hatun kümbeti (Döner
Kümbet) ,XIII.yüzyıl.

Kümbet fotoğrafının solunda
da beş bin yıl önce Kayseri'de
yerleşimin ilk başladığı
Kultepe-Kanış harabeleri
görölmektedir.

Yıl 1169... Anadolu birliğini sağlayan Selçuklular, Kayseri'yi Dânişmendliler'den devralır. Bu dönemde Kayseri, Anadolu Selçuklu sultanlarına Konya'dan sonra ikinci başkent olur...

Anadolu birliğini sağlamak amacı ile zorlu mücadeleler yapan iyi idareciliği, heybet ve adaleti ile tanınan II. Kılıçarslan, en büyük rakiplerinden olan Dânişmendli Yağıbasan'ın 4 Ağustos 1164'te ölmesi ile 1165 yılından itibaren Darende-Delük bölgesini ve 1169'da da Kayseri ve Zamanti bölgesini alarak Selçuklu hanedanı dönemini yeniden başlatır. Ancak siyasi bir hata yaparak ülkeyi oğulları arasında paylaşması (586/1190) Anadolu birliğini yeniden tehlikeye sokar.

Ancak 1196 yılında Rükneddin Süleyman Şah'ın, diğer kardeşlerini ikna etmesi üzerine Anadolu birliği yeniden tesis edilir. Süleyman Şah zamanında Kayseri'nin 30 km kuzeybatısında eski Ankara yolu üzerinde Tekgöz Köprüsü yaptırılmıştır.

Süleyman Şah'tan sonra 1.Gıyaseddin Keyhusrev, dokuz senelik bir ayrılıktan sonra 601 Receb'inde (1204) tahına yeniden kavuşur. Sultan Gıyaseddin diğer kardeşleri gibi iyi yetiştirilmiş adaletli bir sultan idi. Alimleri ve kadıları himaye ederdi. Sultan Gıyaseddin, kız kardeşi Gevher Nesibe adına Şifâiyeyi, bitişigine de kendisi adına da bir tıp medresesini işte bu ikinci saltanatı sırasında Kayseri'de 602 (1206) yılında yaptırmıştır (Gevher Nesibe Sultan da bu arada vefat etmiş ve medrese içindeki kümbetine defnedilmiştir).

1.Gıyaseddin Keyhusrev'in Bizanslılar ile yaptığı savaşta şehit olması üzerine devlet ileri gelenleri büyük oğlu **İzzeddin Keykavus'u**, vali bulunduğu Malatya'dan Kayseri'ye davet ederler. Bunun üzerine İzzeddin beş gün içinde Kayseri'ye ulaşır. Devlet erkânı ve halk sultanın elini öperek kendisine biat ederler (1211).

Ağabeyi İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra devletin ileri gelenleri, **Alâeddin Keykubad'ın** sultan olmasına karar verirler (1220). Sultan, bütün Selçuklu topraklarında olduğu gibi, Kayseri ve civarında da cami, medrese, kervansaray ve hastane gibi pek çok müessese kurar. Sivas yolunun 40. kilometresindeki Sultan Hanı bu sırada yaptırılan muhteşem eserlerdendir.

Alâeddin Keykubad 1237'de Kayseri'deki Keykubâdiye Sarayı'nda zehirlenir. II. Gıyaseddin Keyhusrev de Kayseri'de tahta çıkar (1237). II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemi devletin parlak döneminin sona erip Moğol hâkimiyetinin başladığı dönemdir. Nitekim sultan, Köseadağ'da Moğollar'la yapılan savaştan kaçmış ve yirmi beş yaşlarında da kudurarak ölmüştür (1246).

to Anatolia to conquer the land, and from then on Seljuks maintained peace and order in Anatolia including Kayseri until 1169...

Year 1169... Seljuks, having maintained peace, order and unity in Anatolia, took over Kayseri from Danishmendids. During this period, Kayseri became the second capital -after Konya the capital city- to the Seljuk Sultans Anatolia...

And these years were also the time when Gevher Nesibe lived in Kayseri...

Kilicarşan II, known as a fair and great administrator of high character struggled greatly to maintain peace. After the death of his great rival Yagibasan of Danishmendids on 4 August 1164, Kilicarşan started to rule Darende-Delük region as of 1165 and Kayseri and Zamanti districts as of 1169, both of which were signs of the beginning of another Seljuk dynasty rule in the region. However, his faulty political decision to divide the country into two between his sons (586-1190) endangered the unity of Anatolia again.

However, when Rükneddin Suleiman Shah convinced his brothers in 1196, unity of Anotolian community is re-established. During the reign of Suleiman Shah, Tekgöz bridge was built on the old road to Ankara, to the 30 kilometers northwest of Kayseri.

After Suleiman Shah, Gıyaseddin Keyhusrev I was enthroned again in 1204 after a nine-year detachment from his throne. Sultan Gıyaseddin, like his brothers, was a well-brought up, fair man of high character. He was a patron of the scholars and religious judges. It was during his second ruling period when Sultan Gıyaseddin built the hospital in 602 in Muslim calendar (in 1206) on behalf of his sister Gevher Nesibe and the medical academy (madrasah) on his own behalf.

When Gıyaseddin Keyhusrev was killed in the war against Byzantines, the senior members of the government invited his elder son İzzeddin Keykavus who was then the governor of Malatya- to Kayseri. Upon this invitation, İzzeddin arrived at Kayseri in five days. The senior government members kissed his hand to show their respect and submission. (1211)

After the death of elder brother İzzeddin Keykavus, the elites of the state took the decision that Alaeddin Keykubad would be the new sultan(1220). The Sultan founded a number of institutions and built mosques, caravansaries and hospitals in and around Kayseri. The Sultan Inn located on the 40th kilometer to the Sivas Road is one of those masterpieces built during his rule.

Alâeddin Keykubad was poisoned in Keykubadiye Palace in Kayseri in 1237 and his son Gıyaseddin Keyhusrev II succeeded to the throne.

Yıl 1243... Kayseri’de Moğol felâketi yaşanır. Köseadağ yenilgisinden sonra Anadolu’ya dalan Moğollar Sivas’tan sonra 1243 yılında Kayseri’yi de yakıp yıkmışlardır.

Yıl 1262-1277... Kayseri’ye, Moğollar’ın atadığı Anadolu Valisi Pervâne Muînüddin hâkim olur...

1277’de Memlûk Sultanı Baybars Moğollar’a karşı Kayserililer’e yardım için Kayseri’ye gelir ve kısa süre sonra geri döner.

1265’ten itibaren Anadolu’da idare Moğol beylerine geçmiştir... 1343 yılına Eretnalılar’a kadar Moğollar’ın atadıkları beyler ve göstermelik Selçuklu sultanlarının idaresiyle geçer. Son Selçuklu Sultanı II. Mesud da 1308’de Kayseri’de ölür.

Yıl 1343-1381... Kayseri Eretna Beyliği’nin merkezidir.

Yıl 1381-1397... Kayseri’ye Kadı Burhâneddin hakim olur.

1394-1395 yıllarında Sultan Yıldırım Bayezid, Anadolu’ya yaptığı sefer sırasında Kayseri’yi Osmanlılar’a katar.

Karaman meselesine kesin olarak son vermek isteyen **Fatih**, 872 (1467) senesinde Gedik Ahmed Paşa’yı bölgeye gönderir.

Kayseri 15.yüzyıl boyunca Dulkadiroğulları, Karamanlılar ve Osmanlılar arasında sık sık el değiştirir.

Şehir 1515’te Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Seferi sırasında da kesin olarak Osmanlılar’a geçer. Bu dönemde Kayseri, bir sancak merkezidir. 10 nahiye, 86 köy, 276 mezraa, kayıtlı bulunmaktadır. Şehrin toplam nüfusu ise 38.798 kişidir.

This was the period when the golden age of Gıyaseddin Keyhusrev II ended and Mongol dominance in the region started. In fact, the young sultan escaped from the war against Mongols in Köseadağ and died of rabies when he was twenty-five years old (1246).

Year 1243... Kayseri witnessed the disaster caused by Mongols. After the victory in Köseadağ, Mongols started to raid into Anatolia and destroyed Sivas and then Kayseri in 1243.

Years between 1262 and 1277...Kayseri was under the rule of Pervâne Muînüddin who was the governor of Anatolia assigned by Mongols. ...

In 1277, Mamluk sultan Baybars came to Kayseri in order to help them in their fight against Mongols but had to return in a short while.

From 1265, the Mongol sultans administered Anatolia. Until 1343 and the Eretna dynasty, the region had been ruled by different Mongol sultans and –if not de facto- de jure Seljuk sultans. The last Seljuk sultan Mesut II died in 1308 in Kayseri.

In the years between 1343-1381... Kayseri was the center of Eretna Sultanate.

In the years between 1381-1397... Kayseri was under the rule of Kadi (Judge) Burhâneddin.

During the years between 1394-1395 Ottoman Sultan Bayezid I campaigned in Anatolia and attached Kayseri to Ottoman territories.

Mehmet the Conqueror, determined once for and all to

1930’lu yıllarda Câmî-i Kebîr’in minaresinden kuzeye doğru Kayseri. Önde Dış Kale surları ve Demirci Kapı girişi, arkada Kurşunlu Cami ve civarındaki mezarlık. Ortada görülen çift kubbeli yapı Paşa Hamamı’dır. Sağ tarafta ise kale, meydan ve Kapalı Çarşı’nın bir kısmı ve Kurşunlu Cami’nin minaresinin yanında da şifahanenin kümbeti görülmektedir.

1910-1911 yıllarında Kayseri Ankara'ya bağlı bir sancaktır. Develi ve İncesu'dan ibaret iki kazası vardır. 1911 senesinde 10.000'i Rum, 16.000'i Ermeni olmak üzere 75.000 nüfusu vardır.

Birinci Dünya Savaşı yılları olan 1914-1918 arası, bütün Osmanlı ülkesi gibi, Kayseri'de de kıtlık, sıkıntı, üzüntü ve ümitsizlik yıllarıdır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında...Kayseri yoksulluğun diz boyu olduğu İstiklâl Harbi sonrası kendini toparlamaya, ayakları üzerinde durmaya çalışan bir şehirdir. Oturduğu alan 4-5 km² 'yi geçmez. Nüfus 20.000 bile değildir ve hiçbir sanayi tesisi kurulmamıştır. Ankara'ya stabilize bile olmayan bir yolla bağlıdır.

Kayseri, kurulduğundan beri ticaret merkezidir. Kayseri Ovası'nın kuzeydoğusundaki Kaniş'te Asur ticaret kolonileri ile başlayan ticarî hayatı, çağlar boyunca Kayseri ve Anadolu için önemli rol oynamıştır. Cumhuriyet'le birlikte ticaret yeni ve çağdaş bir hıza erişir...

Yıl 2018... Geleneksel şehir, yerini çok katlı binalara terketmiştir. Geniş caddeleri, bir milyon civarındaki nüfusu, şehircilikte yakaladığı seviye, sanayide eriştiği güç ve siyasetteki ağırlığı ile Kayseri; tarihinde olduğu gibi bugün de Türkiye'de söz sahibi bir şehirdir...

Gevher Nesibe'nin eserinin yapılmasının üzerinden 812 yıl geçmiştir. Bu kültür âbidesi ise hâlâ dimdik ayakta. Bu aziz millet sahip çıktığı sürece de ayakta kalmaya devam edecektir.

Batılı seyyah Edmund Nauman'ın 1890'da çizdiği gravürde Kapalı Çarşı'nın Gön Hanı girişindeki Asmalı Mescit

resolve the issue of Karaman, sent his vizier Gedik Ahmed Pasha to the region in 872 (1467).

During the fifteenth century, Kayseri was once or twice under the rules of either Dulkadir dynasty or Karamanli dynasty or Ottomans.

The city was completely attached to the Ottomans after the campaign of Sultan Selim II to Caldiran in 1515. During this period Kayseri was a subdivision of a province. 10 towns, 86 villages, 276 fields with few inhabitants and 121 religious congregations were attached to it. The total number of people living was 38,798.

Between 1910 and 1911, Kayseri was only a subdivision attached to Ankara. Apart from the city center, it had two towns, namely, Develi and İncesu. In 1911, it had a population of 75,000, including 10,000 people of Greek origin and 16,000 of Armenian origin.

During the World War I, the years between 1914 and 1918, Kayseri, like all other Ottoman cities, was suffering from poverty, depression, famine and desperation...

During the first years of Republic...

Kayseri was an unfortunate city suffering severely from poverty after the Independence War of Turkey. It was struggling to survive and recover. The resided area was not more than 4 or 5 kilometers square.

The population of the city was barely 20,000 and there was no industrial institution in the city. It was connected to Ankara through an unimproved road.

Kayseri has been a center of commerce since it was founded...

The commercial life, which had started with the Assyrian trade colonies in the region, in Kanesh located to the northeast of Kayseri lowland- has played an important role for both Kayseri and Anatolia as a whole for ages. Together with the foundation of the republic, commerce reaches a new and contemporary speed in the city...

Year 2018...

The traditional city has left its place to multi-storey buildings. Today, with its large boulevards, illuminated squares, population almost reached 1,000,000, the success it had in city planning, power it achieved in industry and weight in politics, Kayseri has regained its prominent position in the country as it had in the past...

Anadolu'da ayakta kalan en eski Selçuklu dârüşşifâsı olan Gevher Nesibe Şifâhânesi taçkapısından taş kabartma detaylar. Kitâbe, silinmiş çift başlı yılan arması, taş kabartma süsleme sıraları, madalyonlar ve kapı nişindeki sarkaçlar.

GEVHER NESİBE DARÜŞŞİFASI'NIN DA İÇİNDE YER ALDIĞI ANADOLU SELÇUKLULARI VE OSMANLILAR'DA DÂRÜŞŞİFALAR*

*Darüşşifas in the Anatolian Seljuk
And Ottoman Empire*

1206'da Kayseri'de yapılan Gevher Nesibe Şifâhânesinin de içinde yer aldığı dârüşşifâ yapma geleneği yüzyıllar boyunca; Selçuklu'nun hakim olduğu Anadolu topraklarında ve daha sonra Osmanlı coğrafyasında yapılmaya devam etmiştir. Türklerin Anadolu'ya ayak bastığı XI. yüzyıldan itibaren, XIX.yüzyıl ortalarında şifâhâneler hastane adını alana kadar bu gelenek devam etmiştir. Gevher Nesibe de bu şifâhâne ve tıp eğitimi kurumlarının ilklerinden olmakla; tedavi ve tıp eğitimi konularında kendisinden sonra gelecek tıp kurumlarına öncülük edecek niteliktedir.

İlk baskısını 2012 yılında hazırladığımız "Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri, Şifâhâneler" kitabımızda yer alan Prof.Dr. Ayten Altıntaş'ın "Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar'da Dârüşşifâlar" başlıklı yazısından özetlediğimiz bu bölüm genel olarak dârüşşifâların yapısı, işleyişi, tedavi usûlleri, çalışanları vb. konularda bilgiler vermektedir. Gevher Nesibe'de ve diğer tüm şifâhânelerde var olan ve uygulanan bu genel kaideler Gevher Nesibe'nin konumunun, yapısının ve gördüğü hizmetin daha iyi anlaşılmasına vesile olacaktır.

İslâm medeniyeti döneminde şekillenen ve hastane görevini yüklenen dârüşşifâlar Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir. Hastane görevi gören bu müesseseler tarih boyunca birçok isimle kimliklendirilmiştir. Türkçe "şifâ evi, şifâ kapısı, sıhhat yurdu, sağlık yurdu" olarak anladığımız şifâhâneler, genellikle dârüşşifâ olarak isimlendiriliyordu. Bu ismin yanında tarihin çeşitli dönemlerinde ve

Darüşşifas came into existence early in the Islamic civilization and fulfilled the function of a hospital and carried out the same function during the Seljuk and Ottoman Empires. Throughout history, they were given many different names. Usually called *darüşşifa*, these places are usually understood in Turkish as "the house of cures", "the door of healing", and "the land of health". Apart from its most common name, it was also called other similar names such as *bîmârhane*, *mâristan*, *darülmerza*, *darülafiye*, and *darüssihha*.

When they were in the prime of their existence, *darüşşifas* not only treated patients but also provided many other medical services. One of these was the provision of outpatient services. *Darüşşifas* also provided medical education. Since the *darüşşifa* doctors were appointed as a result of a special selection process and therefore were the best of their time, those who wished to receive medical training could also turn to them for help. *Darüşşifa* doctors would train these young people and give them practical education with real patients. *Darüşşifas* were also places where the expertise of the doctors of a particular town would be put to test. As a result of the examinations carried out by the order of the sultan, the good were distinguished from the bad. Among the most important duties of the *darüşşifas* was to provide free medical services to the passers-by, who were mostly merchants, travelers, and students.

* Bu bölüm Abdullah Kılıç'ın hazırladığı *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifâhâneler* adlı eserde yer alan Prof. Dr. Ayten Altıntaş'ın yazısından özetlenmiştir. (a.g.e. İstanbul, 2015, s. 40-59)

değişik coğrafyalarda bîmarhâne, mâristan, dârülmerza, dârülâfiye, dârüssihha diye de tanıtılıyordu.

Dârüşşifâlar hizmet ettikleri dönemlerde sadece hastaları tedavi etmiyorlar, bunun yanında birçok başka hizmet de veriyorlardı. Bunlardan biri de poliklinik hizmeti vermesiydi. Dârüşşifâlarda tıp eğitimi de verilirdi. Dârüşşifâ hekimleri seçilerek atandıkları ve zamanlarının en iyi hekimleri olduğundan tıp tahsil etmek isteyen bu hekimlere de başvururdu. Dârüşşifâ hekimleri bu gençleri eğitir, özellikle hasta başında eğitim verirdi. Dârüşşifâlar o şehrin hekimlerinin imtihan yeri de olurdu. Padişahın emri ile yapılan imtihanlar sonucunda iyi olan ve olmayanlar ayrılırdı. Dârüşşifâların en önemli görevi, o şehirden gelip geçenlerin hastalarını hiç karşılıksız iyileştirmek ve onların yollarına devam etmesini sağlamaktı. Bunlar tüccarlar, gezginler veya öğrenciler oluyordu.

İslâm dünyasında ilk hastaneyi 707 yılında Emevî Halifesi Velîd b. Abdülmelik'in kurdurduğu, bu hastanenin Abbâsî halifesi ve Bağdat'ın kurucusu Mansûr'un hastalığı sırasında 765'te geliştirildiği bilinir.

Bu topraklarda 1055 yılından itibaren hükmeden **Selçuklular döneminde** dârüşşifâların işleyiş ve hizmetinde zirveye çıkmıştı. İlk Selçuklu dârüşşifâsı Alparslan'ın veziri Nizâmülmülk tarafından Nîşâbur'da kurulmuştur. Bunu 1066'da Bağdat'ta Nizâmiye Medresesi ve Hastanesi, 1154'te Şam'daki Nûreddin Hastanesi, bunları da Bağdat, Şîraz, Berdesîr, Kâşân, Ebher, Zencan, Harran ve Mardin'deki hastaneler takip etmişti.

Anadolu Selçukluları döneminde de bu hizmet devam etmişti. Anadolu'nun her büyük şehrinde en az bir dârüşşifâ yapılmıştı. Bunlardan bugüne kadar kalan dârüşşifâlar şunlardır:

Mardin Emînüddin Mâristanı (1108-1122 arası, bugün sadece cami ve hamamı kalmıştır),
Kayseri Gevher Nesibe Tıp Medresesi ve Mâristanı (1206),
Sivas İzzeddin Keykâvus Dârüşşifâsı (1217),
Divriği Turan Melek Dârüşşifâsı (1228),
Konya ve Aksaray dârüşşifâları, (XIII.yüzyılın ilk yarısı, bugün sadece kalıntıları mevcuttur)
Çankırı Cemâleddin Ferruh Dârüşşifâsı (1235),
Kastamonu Ali b. Süleyman Dârüşşifâsı (1272),
Tokat Muînüddin Süleyman Dârüşşifâsı (1255-1275 arası),
Amasya Dârüşşifâsı (1220-1237 arası).

It is believed that the first hospital **in the Muslim world** was established in 707 by Umayyad Caliph Walid b. Abdulmalik, and in 765 was developed further during the illness of Mansur, the Abbasid caliph who founded Baghdad.

The operation and service of the *darüşşifas* reached a peak during the Seljuk Empire, which ruled over these lands beginning in 1055. The first Seljuk *darüşşifa* was built in Nishapur by Nizamalmulk, the vizier of Alparslan. This was followed by the Nizamiya *madrassa* and hospital built in Baghdad in 1066, the Nuruddin Hospital built in Damascus in 1154 and other hospitals built in Baghdad, Shiraz, Berdesir, Kashan, Ebher, Zencan, Harran and Mardin.

As stated above, the *darüşşifa* service continued during the **Anatolian Seljuk** era. At least one *darüşşifa* was built in every major Anatolian city. The following of these *darüşşifas* have survived to the present day: the Necmeddin Ilgazi Maristan (hospital) in Mardin (1108-1122), the Gevher Nesibe Medical School and Hospital (1206) in Kayseri, the İzzeddin Keykavus *Darüşşifa* in Sivas (1217), the Turan Melek *Darüşşifa* (1228) in Divriği, the Konya and Aksaray *darüşşifas*, the Cemâleddin Ferruh *Darüşşifa* (1235) in Çankırı, the Ali bin Süleyman *Darüşşifa* in Kastamonu (1272), the Muînüddin Süleyman *Darüşşifa* (1255-1275) in Tokat and the *Darüşşifa* (1220-1237) in Amasya.

The Ottomans utilized the *darüşşifas* from the Seljuk era, expanding them as needed. They also continued to build hospitals in territories that are no longer within Turkey's borders. The hospitals from this era built in Turkey that still exist are: the Yıldırım *Darüşşifa* in Bursa (1400), the Fatih *Darüşşifa* in Istanbul (1470), the Bayezid II *Darüşşifa* in Edirne (1484-1488), the Hafza Sultan *Darüşşifa* in Manisa (1539); and in Istanbul, the Haseki Sultan *Darüşşifa* (1550), the Süleymaniye *Darüşşifa* (1553-59), the Atik Valide *Darüşşifa* (1582), the Sultanahmed *Darüşşifa* (1609-1617), and the Bezmialem Gurebai Müslimin *Darüşşifa* (1847).

Osmanlılar Selçuklular dönemindeki dârüşşifâları kullandılar ve gerektiği zaman ilaveler yaptırdılar. Ayrıca o topraklarda, fakat bugünkü sınırlarımız dışında da hastaneler yaptırmaya devam ettiler. Bugünkü sınırlarımız içinde olanlar şunlardır:

Bursa Yıldırım Dârüşşifâsı (1400),
İstanbul Fâtih Dârüşşifâsı (1470),
Edirne II. Bayezid Dârüşşifâsı (1484-1488),
Manisa Hafsa Sultan Dârüşşifâsı (1539),
İstanbul Haseki Sultan Dârüşşifâsı (1550),
İstanbul Süleymaniye Dârüşşifâsı (1553-1559),
İstanbul Atik Vâlîde Dârüşşifâsı (1582),
İstanbul Sultan Ahmed Dârüşşifâsı (1609-1617),
Bezmiâlem Gureba-i Müslimîn Dârüşşifâsı (1847).

Dârüşşifâların Yerleşimi

Gerek İslâm medeniyeti döneminde gerek Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen dârüşşifâların mimarisi hemen hemen aynıdır. Eyvanlı avlulu medrese şemasını gördüğümüz bu binalar dikdörtgen planlı, ortada büyük açık bir avluya revaklarla açılan ve revaklar gerisinde mekânların, odaların yer aldığı binalardı. Ortadaki avlu bir iç bahçe gibidir ve genelde bir ufak havuz vardır. Buranın dört etrafını çevirmiş kubbeli eyvanlar, onların arkasında kapalı odalar yer alır. Girişte geniş bir kapı, kapının yanlarında geniş odalar, kapının tam karşısında büyük bir eyvan olup burası genellikle önü açık büyük bir toplantı mekânıdır. Dârüşşifâda hastalar için bir hamam, ilaçların hazırlandığı bir oda ve ilaçların saklandığı kiler, yani ambar yer alırdı. Dârüşşifâlar mimari açıdan kendi içinde bir bütünlük sağlar ve bütün fonksiyonları yerine getirecek şekilde planlanırdı.

Dârüşşifâlar Kimler İçin Yapılır

Dârüşşifâlar kimsesiz muhtaç hastalara hizmet vermek için genelde padişahlar, onların hanımları, kızları veya varlıklı kimseler tarafından yaptırılıyordu. Dârüşşifâları bugünkü hastaneler gibi düşünmememiz lazım. Çünkü o devirde herkes hastasına evinde bakıyordu. Zaptedilemeyecek deliler ve salgın hastalıklara yakalanıp tecrit edilmesi gerekenler dışındaki her hasta kendi evinde annesi, karısı, kız kardeşi veya hizmetliler tarafından himaye edilir ve bakıma alınırdı. Hasta eğer bilinen basit bir hastalığa yakalanmışsa önce evdeki tecrübeli hanımların bakımı ile tedaviye alınır, şayet basit bir hastalık değil ise hekim çağrılırdı. Hekim ailenin gelir düzeyine göre ödeyebilecekleri ücret alan hekim olur veya ailenin güvendiği hekim o ailenin gelir durumunu

Darüşşifa Architecture

The architecture of the *darüşşifas* built during the Ottoman and Seljuk periods in Anatolia and those built during earlier Islamic eras are nearly identical. These structures, which we can see in the sketch of the *madrassa*, were buildings with a large, rectangular-shaped open courtyard and portico; the hospital rooms were located behind this. The courtyard in the middle acted as an inner garden, and generally there was also a small pool. There are arched porticos on all four sides of the courtyard, leading into closed rooms. At the courtyard entrance is a wide door, with spacious rooms alongside it; immediately across from the door is a large *ivan*, which generally acted as a gathering place. In the *darüşşifa* there would be a *hamam* (Turkish bath) for the patients, a room for medication preparation and a storeroom for these medicines. The *darüşşifas* featured a distinct architectural unity and were designed to carry out all necessary functions.

Who the Darüşşifas were Designed to Serve

The *darüşşifas* were built upon the orders of sultans, their wives or daughters, or other wealthy persons to help needy patients. The *darüşşifas* were not like the hospitals of today; in those days, everyone cared for invalids in their own homes. With the exceptions of the mentally insane who were impossible to care for or those who needed to be quarantined due to an epidemic, each patient would be cared for by their mother, wife, sister or servants. If the patient had a recognized, simple illness, then treatment was provided under the supervision of the women of the household -- but if the illness was not simple, then a physician would be called. The physician would either be someone the family could afford or a trusted physician who knew the family's income and would charge accordingly. That physician would come to the house and explain what the patient needed, prepare medicines and send them to the patient. The physician would visit the patient as necessary to follow up on the progress of the illness.

The *darüşşifas* were for those who had no family to protect or care for them in that particular city. These establishments were places to shelter the poor and those who were strangers to the city. Travelers, explorers, merchants and those who had undertaken long trading journeys were all treated at these hospitals when they became sick. *Darüşşifas* were establishments that were opened for people who were alone and in need of care. All the services in the *darüşşifas* were administered free of charge.

bilip ona göre ücret alırdı. O hekim eve gelir, hasta için gerekenleri aileye tarif eder, ilaçlarını hazırlar ve gönderirdi. Hekim gerektiği zaman hastayı tekrar ziyaret eder, hastalığının gidişatını kontrol ederdi.

Dârüşşifâlar ise o şehirde böyle himaye edecek, bakacak kimsesi olmayanlar içindi. Bu müessese hastasına bakacak durumu olmayan fakir ve kimsesizler ile o şehirde yakını olmayan yolcuların hastaları için sığınacak mekânlardı. O şehirden geçen yolcular, seyyahlar, tüccarlar, ticaret için uzun yollara düşmüş görevli hizmetliler hastalandıklarında bu hastanelerde tedavi ediliyorlardı. Dârüşşifâlar kimsesiz ve bakıma muhtaç hastalar için açılan ve bütün hizmetlerini hiçbir ücret almadan yapan müesseselerdi.

Dârüşşifâların Kuruluş Amacı

Dârüşşifâlar genellikle sultanlar, padişahlar veya onların anneleri, kızları için büyük paralarla yaptırılırdı. Bu müesseselerin yaptırılmasındaki amaç "Allah rızası için"di. İslâmiyet'in en önemli kurallarından biri "insan"a hizmet olduğundan ve insana hizmet edenlerin sevap defterinin öldükten sonra da açık kaldığı inancı hastanelerin yaptırılmasında çok önemli bir amaçtı. Bu durum dârüşşifâ vakfiyelerinde hep zikredilmiştir. Vakfı tesis buyuran sultanın, "Şüphe yok ki O, kendisini görürcesine kullukta bulunanların ecrini zayı etmez" inancını bu belgelerde yazdırması da bu sebeptendir.

Dârüşşifâ binalarının yaptırılması kadar önemli olan da onun yaşamasıdır. Bu binaların inşa masrafından daha önemlisi, uzun yıllar yaşaması ve hizmet vermesi için büyük miktarda mal ve gelir bırakılması yani vakfedilmesi idi. Dârüşşifânın işlemesi için gereken parayı karşılayacak han, hamam, ürün veren toprak gibi işletmeler vakfiyelerde tek tek bildirilir ve kayıt altına alınır. Bu gelirlerin nasıl toplanacağı, kim tarafından korunup kullanılacağı da vakfiyelerde açık olarak bildirilmekteydi.

Dârüşşifâların vakfiyeleri diğer vakfiyeler gibi çok önemli belgelerdir. Burada, "Hayrı ve hasenatı bol olan sultanın Allah rızası için hastaların tedavisi ve onların hayır duaları için bu hastaneleri kurdurduğu" belirtilir ve bu düzenin

The Objective of Establishing *Darüşşifas*

Darüşşifas were generally built through the donation of large sums of money by sultans or sultans' wives, mothers or daughters. The objective in setting up these establishments was "for the sake of Allah". One of the most important rules in Islam is service to humanity; moreover, the belief that every person's actions will be recorded in a book of deeds, even after their death, was closely related to the objective in building hospitals. This is always stated in the deed of trusts of the *darüşşifas*; it is also the reason why the sultan establishing a *waqf* always wrote in its deed: "No doubt, He will not waste the deeds of those who worship Him as though they see Him".

Just as important as building these facilities was ensuring that the institution of the *darüşşifa* would continue. More important than the expense of the construction was the endowment of a large sum of money and a permanent source of income to support the *darüşşifa* so that it would continue service for many years. Caravanserais, public baths, land with crop yields and other such money-producing establishments were recorded in the endowment deeds, one by one. It would also be openly stated in the deeds how this income was to be gathered, who would protect it and how it would be put to use.

The endowment deeds of the *darüşşifas* are important documents, just like any other endowment deed. In the deeds it is stated, for example, that "these hospitals are built for the treatment of patients and their blessed prayers for the sake of Allah by the sultan who gives abundantly and is benevolent"; the conditions of establishing this *waqf* and the way it was to be managed are also detailed. All rules and those responsible for perpetuating this system are clearly stated. Religious and conscientious precautions were also taken. These are summarized as follows: "Everyone should know this: It is not halal [permissible] for anyone who believes in Allah, in His angels, books and the Day of Resurrection to change or dismantle this endowment after it has been determined and written down... Allah's curse is upon those tyrants who change it."

kurulmasında ve yönetilmesindeki şartları sıralarlar. Bu düzenin bozulmaması için bütün hukukî kurallar ve sorumlu kişiler saptanmıştır. Ayrıca dinî ve vicdanî önlemler de alınmıştır. Bu durum şöyle özetlenir: “Bunu herkes şöyle bilmelidir ki Allah’a ve Allah’ın meleklerine, kitaplarına ve ahiret gününe inananlardan hiç kimseye, kararlaştırılıp yazdırıldığı şekilde katileştikten sonra artık bu vakfı bozup değiştirmek helâl değildir... bozup değiştirenlere Allah’ın lâneti zalimler üzerinedir.”

Dârüşşifâların Kurulma Yerleri

Dârüşşifâların kuruluş amacı, onu himaye edecek ve hastalığı ile uğraşacak kimsesi olmayanlara hizmet vermektir. Bu sebeple belli bir yere gitmek üzere yola çıkmış ve o şehirden geçerken hastalanmış olanlar ve ticaret için o yerden geçenler dârüşşifâların esas hastalarını teşkil ediyorlardı. Bu sebeple dârüşşifâların çoğunu ticaret merkezlerinde görüyoruz. Bu merkezlerde ticaretin yoğunluğuna göre hareket eden yüzlerce insandan söz edilir. Bu tarihlerdeki önemli dârüşşifâlarla ticaret güzergâhları karşılaştırıldığında bu durum görülür. Osmanlılar’dan önce yaptırılan hastanelere baktığımızda, Anadolu’da kuzeyden güneye doğru inen bir ticaret yolu ile batıdan doğuya doğru işleyen iki ticaret yolunu biliyoruz. Bu iki ticaret aksı dünya ticaretinin çok önemli bir kısmını teşkil ediyordu. Dârüşşifâlar da bu yollar üzerindeki büyük merkezlerde kurulmuştur. Hastalıkların bulaşabileceği göz önünde tutularak ilk kurulanlar yaşam merkezlerinden uzak iken zamanla bu yerlerde de iskanlar olmuş, dârüşşifâlar yaşanan yerlerin içinde kalmıştır.

Osmanlılar dönemine gelince biraz daha farklı bir durum görüyoruz. İstanbul’da yaptırılan dârüşşifâların ticaret kervanlarının konakladığı yerlerle bir ilişkisi varsa da genelde böyle değildi. İstanbul dârüşşifâları özellikle padişahların kendileri için yaptırdıkları büyük külliyelerin içinde yer alır. Külliyeler, ortasında bir cami etrafında imaret, kervansaray, medrese, hamam ve hastaneden meydana gelirdi. Dârüşşifâlar da böylece padişahların kendileri veya hanımları için yaptırdıkları külliyeler içinde yer almıştı.

The Location of the *Darüşşifa*

The purpose of founding a *darüşşifa* was to provide care for those who had none to shelter or care for them during their illness. For this reason, the main body of patients at the *darüşşifa* comprised those who fell ill in a city while traveling from one place to another and those who were passing through the city for trade purposes. This is why we can observe that most *darüşşifas* are located in centers of trade. It is noted that hundreds of people moved to and from these centers depending on the volume of trade. This becomes clear when the *darüşşifas* are examined in connection with trade routes. When we consider the hospitals built before the Ottoman period, we know that there was one trade route going from north to south and another route going from east to west. These two trade routes constituted a very important part of world trade. *Darüşşifas* were established at large centers along these routes. The first *darüşşifas* were established far from places where people lived, for of fear of contagious illnesses, but in time settlements developed around them and *darüşşifas* were placed in populated areas.

When we come to the Ottoman period we see a somewhat different picture. Although the *darüşşifas* built in Istanbul were sometimes connected to trade caravans, this was generally not the case. The *darüşşifas* of Istanbul were usually built within large *külliyes* (a large complex adjacent to a mosque) that had been constructed by order of the sultan and bore his name. These *külliyes* consisted of an *imarah* (soup kitchen), a caravanserai, a *madrassa* (Islamic school), a *hamam* (bath) and a hospital. Thus the *darüşşifas* were part of a complex that was built in the name of the sultan or his wife.

Anadolu Selçuklu şifahanelerinden Amasya Dârü'sşifâsı'nın kitâbesinin bulunduğu orjinal Selçuklu taş kabartma süslemeleriyle bezeli taçkapısı

Dârüşşifâların İşleyiş Şekli

Dârüşşifâlar için hazırlanan vakfiyelerde, bu hastanenin işleyiş şekli kesin kurallar halinde belirtilirdi. Vakfiyeler yani bu hastanenin yönetmeliklerinde, o müessesenin işletilmesi için gereken gelir belirtilirdi. Bu geliri toplayıp, sarfedilmesinde kontrol mekanizmasının başında vakfeden tarafından tayin edilen bir müteveli vardır. Müteveli yani vakfı yöneten ihtisas gerektirmeyen bütün atamaları bizzat yapar, dârüşşifânın görevlilerinin seçilmesi, onların kontrolü, ücretlerinin ödenmesi, hastanenin düzeni ve işletilmesinden müteveli sorumlu idi ve bu şahıs vakfedenin güvendiği, bu konuda denediği bir kimseydi ve genellikle o şahıs öldükten sonra güvendiği bir yakınına, oğluna bu görev kalırdı.

Vakfiyelerde, hastanede hizmet edecek hekimler, göz hekimleri, cerrahlar, hastabakıcılar, ilaç hazırlayanlar, aşçı- lar ve hastanenin temizlik, tamir, bakım gibi işlerini görenlerin hangi niteliklere sahip olması gerektiği ve ne gibi görevlerle yükümlü oldukları belirtilmiştir. Ayrıca bu hastanelerin amacı, hastaya nasıl hizmet verileceği de en ince detaylarına kadar yazılmıştır. Böylece o dârüşşifânın işleyişi, hizmet edenler ve yararlananlar hakkında bilgi sahibi oluyoruz.

Genel özelliklerinden bahsetmemiz gerekirse; dârüşşifâlar kendi içinde bağımsız birimdir. Bu birim, hastaların tedavisi, temizliği, yeme içme, ilaçları, binanın tamiri ile her şeyi içinde çözen bir işletme halinde idi. Genelde kadrosu yirmi dört kişi olurdu. Zamanla bu sayı ihtiyaca göre azalır veya artardı. Ücretlerin yanında buğday ve pirinç istihkakları da vardı.

How the *Darüşşifas* Operated

The manner in which the hospital was to operate was stated in clear rules within the *waqfiyyas*. In these *waqfiyyas*, which were deeds of the hospital's regulation, the income necessary for operating the hospital was also indicated. A trustee was appointed as the head of the control mechanism; this person was responsible for collecting the income and distributing it, and was appointed by the person who had made the endowment. The trustee made all appointments for managerial positions that did not require special qualifications. The trustee was responsible for choosing the hospital's employees, supervising them, making payments, and ensuring the order of the hospital and its operations. This person was an individual who was trusted by the person who made the endowment; most of the time, when the trustee died the position was left to someone close that he trusted, or to the trustee's son.

These deeds also stated the necessary qualifications and responsibilities of the physicians to be employed, as well as the ophthalmologists, surgeons, nurse's aides, pharmacists, cooks and those who supervised the cleaning, repair and maintenance of the hospital. The purpose of the hospitals and how a patient was to be treated were also recorded in minute detail. Through these deeds we learn about the operations of the *darüşşifas*, about those who served at these places and those who benefited from them.

As a general characteristic, the *darüşşifas* were independent within themselves. They were like a business that managed everything internally, from treating patients to cleaning, food, medication, building repairs, and so forth. There were generally 24 staff members, with this figure increasing or decreasing over time as necessary. Wheat and rice rations were given in addition to wages.

Edirne dârüşşifâsında ortada büyük kubbe ile bunu çevreleyen on iki küçük kubbenin örttüğü altı köşeli ana blok

DÂRÜŞŞİFALARDA TEDAVİ

Dârüşşifâda tedavi kesinlikle parasızdı. Hastaneye gelen hasta kapıcı tarafından içeriye alınır ve yıkanabilecek durumda ise hamamda yıkanır ve hastane kıyafeti verilirdi. Hastanın yakını varsa hastanın eşyaları ona teslim edilir, yoksa hastanın eşyası emanete alınır, her şey kâtip tarafından kaydedilirdi. Hekim hastaneye geldiğinde hastayı muayene eder, teşhisini yaptıktan sonra nerede yatırılacağını tespit ederdi. Bütün muayenelerde diğer hekimler ve tıp öğrencileri de yer alırdı. İlk konsültasyondan sonra hemen ilaçları tespit edilir, yiyeceği gıdalar, rejimi belirlenirdi. Hastaya bu şekilde tedavi başlanır ve hekim hastaları her gün iki defa ziyaret ederdi. Bu ziyaretlerde hastalığın gidişatına göre ilaç ve yiyecekleri değiştirilir, gerekirse hekim acil olarak tekrar çağırılırdı. Hastanın her istediği karşılanmaya çalışılır, özellikle tedavisi için psikolojisinin önemi dikkate alınarak bütün hizmetlilerin güler yüzle ve gönüllü okşayan sözlerle muamele etmeleri şart koşulurdu. Hasta iyileştiğinde hastaneden taburcu edilir, gerekirse nekahet dönemi aynı külliyein içinde üç gün misafir kabul eden imarette geçirilirdi.

Hekimbaşı (Çizim, Ü. Erke)

TREATMENT AT THE DARÜŞŞİFAS

Treatment at the *darüşşifas* was entirely free. Whoever came to the hospital was granted entrance by the doorkeeper, washed in the *hamam*, if possible, and given hospital clothing. If the patient had a relative, his belongings would be given to them; if not, they were taken into hospital custody and each item would be recorded by a clerk. A physician would examine the patient and decide where he would stay. During all examinations, other physicians and students would be present. After the first consultation, medication would be decided upon and food and diet determined. Treatment would begin, and the physician would visit the patient twice a day. The medication regimen and diet were adjusted according to the patient's progress, and the physician could always be called upon during an emergency. The aim was to meet the patient's every need; in particular, the psychology of the person was taken into serious consideration during the treatment. Everyone working at the *darüşşifa* had to be congenial and approach patients with kind words. After the patient had recovered, he would be discharged from the hospital and if necessary, would be a guest of the *imarah* (soup house) inside the same *kulliyah*, which put up guests for three days.

The *darüşşifas* also provided outpatient clinical services twice a week and gave free medication to those who were caring for patients at home but had no money for medicine or a physician. The relatives of patients who could not come to the *darüşşifa* were able to explain the patient's situation and obtain the necessary medication. It was forbidden to give medication to those who made an excuse of illness, or to the wealthy. Those who practiced deception in this matter had the "curse of Pharaoh and Croesus" invoked against them.

Dârüşşifâda tedavi (Edirne II. Bayezid Sağlık Müzesi)

Ayrıca dârüşşifâlar haftada iki gün poliklinik hizmeti de görüyor, hastasını evinde bakıp da ilaç ve hekim için verecek parası olmayanlara ücretsiz bakılıp gereken ilaç veriliyordu. Dârüşşifâya gelemeyecek hastaların yakınları, hastanın durumunu anlatıp gereken ilacı alabiliyorlardı. Yalan yere hastalık bahanesi ile gelenlere ve zenginlere ilaç verilmesi yasaktı. Bu konuda hile yapanların “Firavun ve Karun lâneti” ile cezalandırılması niyaz edilirdi.

Hastalığın Teşhisi

Dârüşşifâya gelen hastaların teşhisi için ilk muayeneyi yapan tabib-i evvel için hastalığın teşhisi çok önemlidir. Bunun için hastanın muayenesi ve sorgulanması önemlidir. Hekim hastadan bu bilgileri alırken bütün hünerini göstererek hastanın sakladığı veya unuttuğu teşhisle ilgili her şeyi sormaya gayret ederdi. Konusunda usta olduğu için hastanın rengi, kokusu, konuşması, terlemesi, gözlerinin ve yüzünün şeklinden ilk teşhisini yapardı. Dârüşşifâ hekimleri işinin ehli, alanında uzman, bütün ayrıntılarıyla tıbbi bilen kişilerden seçildiği için genellikle hasta ile ilk konuşma sırasında hastalığı doğru teşhis etmiş olurdu. Bu teşhisine göre hemen tedaviyi başlatırdı. Hekim her gün hastayı kontrol eder, teşhisinin doğru olup olmadığını tetkik eder, verdiği ilaçların etkisini izlerdi. Bu arada tıp öğrencileri de yanında olur, onlara da kontrol ettirir, fikirlerini alırdı.

Dârüşşifâda bir tedavi sahnesi (Edirne II. Bayezid Sağlık Müzesi)

Diagnosing an Illness

The diagnosis of illness was a very important task; it was carried out by the *tabib-i evvel* (primary physician), who would perform the initial medical examination. Examining the patient and taking the patient's history were of great importance. The physician demonstrated delicate skills when obtaining information from the patient, and would carefully inquire about everything, bringing to the fore things the patient might have forgotten or was trying to hide. Due to the physician's skills, he would be able to make an initial diagnosis by examining the color of the patient's skin, how the patient smelled, their speech, how they perspired and the shape of their eyes and face. The physicians of the *darüşşifa* were skilled professionals and were chosen from among those who had knowledge in every aspect of medicine; as a result, they were generally able to make a correct diagnosis during the first examination. Treatment would begin immediately after the diagnosis had been made. The physician would check on the patient daily, re-evaluating his diagnosis and keeping track of the effects of the medication. During this time, medical students would attend with the physician and he would have them re-analyze the diagnosis and ask their opinions.

Urinalysis

The physician would start administering medication following the initial diagnosis, but he would not be content with this; the patient's urine was inspected every morning to determine whether the diagnosis was sound. At this time, the patient's appearance was of primary importance, and secondary to this was the diagnosis according to the urine. First morning urine was used in this analysis. Specific rules were applied when the urine was of great importance, in cases when the illness could not otherwise be distinguished. If possible, the patient would not eat or drink the evening before. In the morning he would urinate in a pot and the responsible person would transfer this into a glass container. These glass urine containers were of a size and dimension specified by the physician. After the urine had been transferred to the pot, it would be kept for the physician under special conditions. The urine container was not to be left in heat or cold, and it was not to be shaken. When the physician arrived in the morning he would first examine this container. The color of the urine, the residue at the bottom and the layer of foam on top formed when the container was shaken all revealed the different characteristics of a variety of illnesses. Even though this information could be found in some medical books, the experience and skill of the physician was also

İdrar Muayenesi

İlk teşhise göre bir tedavi uygulanmasını başlatan hekim bununla yetinmez, teşhisin doğru olduğunu anlamak için her sabah hastanın idrarını kontrol ederdi. O devirlerde hastalık teşhisinde birinci derecede gözle inceleme ise, ikinci derecede önemli olan idrarla teşhisti.

Osmanlı hekimleri bunun için hastanın sabahki ilk idrarını kullanırlardı. Teşhis için hastanın idrarı önemli ise, yani başka türlü hastalığı ayıramamışsa uygulanan kurallar vardı. Hasta mümkünse akşamdan itibaren bir şey yemez ve su içmezdi. Sabah kalkınca ilk idrarını verilen bir kaba yapar, onu da görevliler cam bir kaba aktarırlardı. Bu cam idrar kapları özel olarak hekimlerin istediği büyüklükte ve yuvarlaklıkta idi. İdrar kaba alınınca özel şartlarda hekimi beklerdi. İdrar kabı sıcak ve soğuk rüzgârlara tâbi tutulmayacak ve çalkalanmayacaktı. Sabah hekim vizite geldiğinde önce bu idrar kabına bakardı. İdrarın rengi, tortusu, dibinde birikenler, üstündeki tabaka, çalkalandığı zaman verdiği köpük hepsi hastalığın belli özelliklerini taşırdı. Bu bilgiler tıp kitaplarında yer aldığı gibi hekimin tecrübesi ve ustalığı da burada önemlidir. Bazı kitaplarda bu şekildeki idrar muayenesinde hekimin, kadın hastanın hamile olup olmadığı veya hastanın ölüme yakın olup olmadığını da tespit ettiğini yazarlar.

Nabızla Teşhis

Dârüşşifâ hekimleri seçilmiş, tecrübeli hekimler olduklarından hastalıkların teşhisinde “nabız bakmak” a ayrı önem verirdi. Nabızla teşhis eski tıpta çok önemli olup, hekimin kullandığı anahtarlardan biri idi. Hekim hastanın nabzına muayene sırasında bakardı. Hem sorgular hem de nabzını kontrol ederdi. Sağ elinin iki parmağı ile hastanın bileğindeki damarlara hafif baskı ile bu bilgileri alırdı. Eski tıpta sadece nabız bakma ile bütün hastalıkları teşhis eden hekimler vardı. Dârüşşifâ hekimleri ise diğer bulgular yanında nabzı da destekleyici olarak kullanıyorlardı. Bu hünerlerini tıp öğrencilerine öğretirler ve onların aldığı nabzın doğru olup olmadığını kontrol ederek eğitimlerini sürdürürlerdi.

Tedavi İçin Bedeni Hazırlamak

Dârüşşifâlarda uygulanan tedavi Osmanlı tıbbının, o da binlerce yıllık tecrübeden geçen eski tıbbın bir parçası idi. Bu tıpta önemli olan “önce hastalanmamak” idi. Koruyucu tıp çok önemli olup bunun için kurallar geliştirilmişti. Bu tıba göre birçok hastalık bu kurallara uymamaktan kaynaklanıyordu. Bu sebeple dârüşşifâyâ gelen hastanın teşhisi yapıldıktan sonra ilk yapılan uygulama vücuttan zararlı maddeleri atmak idi. Yenilen gıdalar, yanlış yaşam tarzı ve

important in this regard. In some places it is written that the physician could at times diagnose based on urinalysis whether a woman patient was pregnant or not, or if a patient was close to death.

Diagnosis based on pulse

The physicians of the *darüşşifa* were carefully selected, experienced doctors, and as a result they were able to make accurate diagnoses based on patients' pulse. Diagnosis according to pulse is an ancient method of medical practice, and it was a key method used by these physicians. The physician would check the pulse during medical examinations: Using two fingers of the right hand, he would apply slight pressure to the patient's wrist and measure the pulse. At this time there were physicians who were able to diagnose a variety of illnesses through the pulse. The physicians of the *darüşşifa* used the pulse along with other symptoms to support their diagnoses. They would pass on this knowledge to medical students and train them to check whether the pulse they had taken was correct.

Preparing the Body for Treatment

Treatment given at *darüşşifas* was a part of Ottoman medicine and a traditional medicine that was based in thousands of years of experience. The most important part of this tradition was the “Prevention of Illness”. Preventive medicine was very important and rules were developed for this. According to this approach, illnesses were caused by the failure to follow these rules. For this reason, after coming to the hospital and having the diagnosis made, the first treatment was to cleanse the body of any harmful substances. Food intake, incorrect lifestyle and incorrect nutrition were all seen as causes of illness. The physician wanted to cleanse the body before administering any medication. In order to achieve this, vomiting was induced and the patient was given laxatives to cleanse the stomach and bowels. This method was adapted to each patient individually. Many medicines used in Ottoman medication had a laxative effect and cleansed the bowels. Drawing blood was also important in cleansing the body of harmful substances.

The polluted blood that carried the illness needed to be removed from the body. In order to do this, blood was drawn from certain veins. This subject was widely discussed in Ottoman medical books. There were also booklets addressing the veins from which blood could be drawn. The physician knew how much blood to draw from which vein for different illnesses. Blood was drawn in this

yanlış beslenme hastalığı yaratan sebeplerdi. Hekim ilaç vermeden önce bedenin temizlenmesini isterdi. Bu amaçla mide ve bağırsaklarını temizlemek için hastayı kusturur ve müshil verirdi. Bu temizlenme hastanın durumuna göre ayarlanırdı. Osmanlı tıbbında kullanılan ilaçların büyük bir kısmı müshil etkili olup bağırsakların temizlenmesi görevini üstlenirlerdi. Bedenden zararlı maddeleri atmak için “kan almak” da önemli idi.

Hastanın hastalığını taşıyan “kirli kan” atılmalıdır. Bunun için belli damarlardan kan alınır. Osmanlı tıp kitaplarında bu konu çok geniş olarak işlenir. Ayrıca “kan alınacak damarlar risâleleri” de vardır. Hekim hangi hastalıkta hangi damardan ve ne kadar kan alacağını bilir. Bu şekilde kan alınır ve hastalığın kandaki pisliklerinden temizlenirdi. Kupa çekmek ve hacamat da bu temizlik için kullanılan yollar dandır. Hastanın belli yerlerine, özellikle sırtının belli yerlerine cam fincan şeklinde özel kupalar konur. Bunların havası yanan bir pamukla alındığından deriye yapışır ve derinin üst tabakasındaki kan damarlarını harekete geçirir. Kirli kan derinin üst tabakasında toplanır. Kupadan sonra usta eller buraya keskin bir neşter ile ufak çizikler atarlar ve kirli kanın akmasını sağlarlar ve bu şekilde hastanın hastalığına uygun kan alınmış olurdu. Bir diğer bedeni temizleyici uygulama hastanın terletilmesi idi. Hastaya belli sıcak içecekler vererek ve üstünü örterek terletilir ve zararlı maddelerin ter yoluyla uzaklaştırılması sağlanırdı. Bütün bunların yanında bedeni temizlemekte en önemli uygulama “hamam”dır. Dârüşşifâlarda hamam vardı ve dârüşşifânın yer aldığı külliye'nin ayrıca hamamı vardı. Banyo yapmak, temizlenmek günlük hayatta çok önemli idi ve özellikle hastanın banyosu da önemliydi. Sıcak nemli hamam terleterek birçok zararlı maddenin terle çıkmasını sağlıyor ve tedaviye yardımcı oluyordu.

Tedavide Diyet

Hastaneye yatan hastanın tedavisinde çok önemli olan bir husus da yediği içtiği idi. Hekim hastalığı teşhis ettikten ve ilaçlarını tespit ettikten sonra ilk işi yiyecekleri ve içeceklerini ayarlamasıdır. Ağır hastalara çok az yemek verilir, genellikle et suyu ve ekmek tercih edilirdi. Hastayı tedavi sırasında yormamak esastı. Yormayacak gıdaların başında çorbalar geliyor, bunların başını da pirinç çorbası çekiyordu. Eski tıbbı göre pirinç bedene en uygun gıdalardandı. Çorbalar hastaya göre baharatlarla zenginleştirilir, iyileştikçe yanındaki yemek arttırılırdı. Çorbadan sonra en önemli gıda etti. Kuzu eti insan bedenine en faydalı gıdalardan olduğundan yemek listesinde hep vardı. Hastane aşçıları bu etleri çok güzel pişirirler, hastanın kolayca yiyeceği hale getirirlerdi.

way and the impurities in the blood that had been caused by the illness were thus removed. There were other methods used for such cleansing. Special cup-shaped glasses were placed on certain areas of the body, particularly on the back of the patient. A vacuum would be created by placing a burning piece of cotton wool inside; as a result, the cup would adhere to the skin, stimulating the veins close to the surface. Polluted blood would collect in the upper levels of the skin. After removing the cup, those who were skilled would make small incisions with a bistoury and allow the polluted blood to flow out. By carrying out this process, blood would leave the body from specific locations, according to the illness. Another process to cleanse the body involved making the patient perspire. The patient would be given certain hot drinks and then covered up in order to cleanse the body through perspiration. Of all such practices, the hamam was the most important procedurally. There was a hamam in the *darüşşifa* and another hamam in the *külliye* where the *darüşşifa* was located. Bathing and cleanliness were very important in daily life, and bathing a patient was very important. A warm and humid hamam enabled many harmful substances to be eliminated from the body through perspiration, thus aiding the recovery process.

Diet During Treatment

The food and drink of patients that were admitted to the hospital also were of great importance. After the physician had diagnosed the illness and decided upon the medication, he would then order food and drink. Patients who had serious illnesses were given small amounts of food, generally broth and bread. It was essential that the patient rested during treatment. The best food for recovery was soup, in particular rice soup. According to former medical practices, rice was one of the best foods for the body. The soup would be enriched with spices according to the illness, and as the patient got better the food served alongside the soup would increase. After soup, the most important food to be offered was meat. Lamb, which is very good for the body, was always on the food list. The hospital cooks would cook this meat very well so that the patients would be able to eat it easily.

Dârüşşifâlara Akıl Hastalarının Kabulü

Dârüşşifâlar genel olarak bütün hastalıklar için yaptırılan hastanelerdir. Yaşlı genç, çocuk büyük bütün hastalara açıktır. Akıl hastaları da bu hizmetten yararlanırlar. Dârüşşifâlar sadece akıl hastaları için açılmazlar. Hiçbir dârüşşifâ vakfiyesinde sadece akıl hastaları için açılmış bir hastaneye rastlanmamıştır. Dârüşşifâlarda akıl hastaları için hasta sayısına göre bir veya birkaç oda ayrılabilir, bazen de dârüşşifânın bir bölümü veya Süleymaniye’de olduğu gibi ayrı bir bölüm sadece akıl hastalarının hizmetine verilebiliyordu. Buraya yatan akıl hastaları kontrol altında tutulabilen, tedavi edilebilen kimsesiz hastalardır. Genelde zaptedilebilir akıl hastalarını aileler kendi bünyesinde himaye ederlerdi. Zaptedilemeyen hastaları da ailesi dârüşşifâyâ yatırmak zorunda kalabilirdi.

Osmanlı tıbbına göre “delilik” bir hastalıktır ve tedavi edilebilir. Hekimler bu konuda donanımlıdır ve ilaç listelerinde bu konuda faydalı olan pek çok formül yer alır. Bu sebeple akıl hastalarına “şerbet”ler verilirdi. Ferahlatan, rahatlatan, uyku veren bu şerbetleri ve dozlarını hekimler ayarlardı. Bu hastaların iyileşebilmesi için ilaçların yanı sıra başka tedavilerden de faydalanılıyordu. Müzikle tedavi bunlardan biri idi. Bu konuda deneyimli müzisyenler haftada iki gün dârüşşifâyâ gelir ve konser verirdi. Bu konserde hangi makamların ve ne kadar süre çalınacağı bilinir, tecrübeli müzisyenler hastaları rahatlatıp mutlu edecek dozda bu konsere devam ederlerdi. Ayrıca eski tıpta yeri olan güzel kokulu çiçekleri koklayarak tedavi, su sesi ile tedavi, hatta gönlü rahatlatacak kuş sesleri bile tedavi aracı olarak kullanılabiliyordu.

Edirne II. Bayezid Sağlık Müzesi’nde akıl hastası

Patient Admission to Darüşşifas

Darüşşifas were hospitals that were generally established to treat every kind of illness. As they were open to patients of all ages, from infants to the elderly, the mentally ill also benefited from their services. There were no *darüşşifas* solely for the mentally ill; moreover, there are no references to a hospital allocated to the mentally ill alone in any *darüşşifa waqf* deed. Depending on the number of mentally ill patients, one or more rooms would be allocated for them at these hospitals; sometimes an entire section, or as at the *Suleymaniye*, a separate division would provide care for these patients. Those mentally ill patients who were admitted were those who could not be kept under control, but who could be treated. In general, the mentally ill who were manageable were cared for by their families. Patients who could not be helped by their families would be admitted to the *darüşşifas*.

In Ottoman medical practice, “insanity” was an illness that could be treated. Physicians were well equipped with regard to this subject, and they had many formulas on their list of medicines that were useful for treating this condition. The mentally ill were given syrups because they were easy for them to take. These syrups, which sedated and made the patients sleepy, were prepared by physicians, who also adjusted their dosages. Along with medication, other treatments were also used for the patients. Musical therapy was one of these. Musicians who were experienced in this subject would come to the *darüşşifa* twice a week and give concerts. The melodies and the time each melody was to be played were set at these concerts, and experienced musicians would continue these concerts in such a way that the patients would be relaxed and happy. Also, treatments from old medical schools were used, such as the beautiful scent of flowers, the sound of running water, and even beautiful bird songs.

DÂRÜŞŞİFADA ÇALIŞANLAR

Dârüşşifâda Hekimler

Dârüşşifâların yönetmeliğinde en önemli görevli hekim idi. Genellikle iki adet hekim görevlendirilir ve başhekim hastalardan birinci derecede sorumlu olup en yüksek ücreti alırdı. Hekim seçilirken pek çok şart koşulur, en iyi niteliklere sahip olması gerekirdi. Tayin edildikten sonra ise kontrol edilir, gerekirse değiştirilirdi. Bu değiştirme sorumlu görevlilerin şikâyeti veya halkın durumu kadiya şikâyeti ile de olabiliyordu.

Hekimlerde aranan özellikler çok önemliydi. Öncelikle bilgili olmalıydı. İşinin ehli, alanında uzman, bütün ayrıntılarıyla tıbbi bilen, anatomi biliminde mahir, bilgilerini tecrübe ve deneyle iyice sağlamlaştırmış ve kuvvetlendirmiş olmalıydı. Vakfiyelerde de "... birçok önemli tıbbî olaya tanık olmuş, mesleklerinin en ince kural ve ilkelerini fevkalâde kavramış, tıp ve hikmetin bütün sır ve inceliklerine vâkıf olmuş, gördüğü tıbbî vakalarla bilgilerini geliştirmiş, alanında lazım olan bilgi ve tecrübeye zaman içinde sahip olmuş..." olmak şartı kaydedilir.

Dârüşşifâda Göz Hekimi ve Cerrahlar

Dârüşşifâlarda göz hastalıklarını tedavi eden kişiye "kehhâl" denirdi ve kadroda genellikle iki kehhâl olurdu. Bu kehhâllerde aranan özelliklerin başında mesleğini iyi bilmek ve sanatında usta olmak gelirdi. Kehhâllik bir sanat olarak kabul ediliyor, teşhis ve tedavideki ustalığı bekleniyordu; "Göze katarak ve perde incek olsa bu konudaki teşhisleri gayet ustaca koymalı, tedaviyi güzel yapmalı, akran ve meslekdaşları arasında şöhret kazanmış olmalı, göze ilaç uygularken ilacın terkibi konusunda tam bilgi sahibi olmalı. Sanatında becerikli, elleri çabuk, hastaları tedavi ederken son derece dikkatli davranmalı" idi.

Dârüşşifâda Hastabakıcılık

Dârüşşifâlarda yatan hastalara bir çeşit hastabakıcılık vazifesi gören "kayyum"lar vardı ve bu hizmet için genellikle dört kişi görevlendirilirdi. Kayyum hasta bakımı hizmetlerini yerine getiren, yeme içme hususlarında onlara yardım eden kişilerdi. Özellikle katiyen asık suratlı olmayan, yumuşak davranışlarla hastaların yemeklerini yedirecek, doktor ne uygun gördü ise onu tatbik edecek, güçlü kuvvetli, edepli namuslu, iyi dürüst kişiler olmalıydı. Onlardan beklenen görevlerin başında hastanın temizliği, hasta odasının bakımı, hastanın giyeceklerinin yıkattırılması, akıl hastalarının zaptedilmesi gelirdi.

PERSONNEL AT THE DÂRÜŞŞİFA

Physicians at the *Darüşşifa*

In the deed of the *darüşşifa*, the most important official was the physician. Generally, two physicians were appointed and the chief physician would have primary responsibility for the patient, and thus receive the highest pay. There were many conditions to be considered when choosing a physician, and it was necessary that they had the best qualifications. After the physician was appointed he would be supervised and replaced if necessary. This replacement would occur if there were complaints by responsible members of staff or through patient complaints made to the *qadi* (judge).

The qualifications sought in physicians were very important. A physician had to be knowledgeable, competent, and professional; he had to be aware of every detail of medical science, be an expert in anatomy and must have consolidated and reinforced his knowledge with experience and practice. In the deeds, the following requirements are stated: "... (one who has) witnessed many important medical events, grasped the finest rules and regulations of their profession, aware of all secrets and refinement of medicine and wisdom, developed their knowledge through medical events they have experienced, and obtained the necessary information and experience needed in his area over time..."

Ophthalmologists and Surgeons at the *Darüşşifas*

The physician who treated eye illnesses at the *darüşşifa* was known as a *kehhâl* (ophthalmologist); generally two *kehhs* were employed at every *darüşşifa*. The most important requirement for the *kehhâl* was that they know their profession well and act in a professional manner. The work of a *kehhâl* was seen as an art form, and his expertise was expected in diagnosis and treatment. "If there is cataract or a film on the eye, he should be able to diagnose this professionally and treat it well. He should be renowned among his peers and colleagues. When applying medication to the eye he should have full knowledge about the ingredients of the medicine. He should be apt in his art, deft of hand and extremely careful when treating his patients."

Dârüşşifâda İlaç Hazırlayanlar

Dârüşşifâda yatan hastaların tedavisinde hekim, kehhâl ve cerrahlar ilaç kullanabiliyorlardı. Hastalara verilecek ilaçlar dârüşşifâda hazırlanırlar ve bunun için büyük bir miktar para ayrılırdı. Yatan hastalara gereken bütün ilaçlar hazırlanırlar ve ücretsiz olarak iyileşene kadar verilirdi.

Dârüşşifâdaki Diğer Görevliler

Darüşifalarda görev yapan diğer vazifeliler vekilharç (para işleriyle ilgilenen kişi), kâtip, aşçılar, yemek servisi yapanlar, kapıdaki görevliler, temizlikçi, çamaşırcı ve hamam görevlileriydi.

Kaynakça / Bibliography

- Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifâhaneler*; İstanbul, 2015, s. 40-59
- Ayten Altıntaş, "İslâm Öncesi Türklerde Tıp", *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 139-146.
- Ayten Altıntaş, "Selçuklu Tıbbı", *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 147-153.
- Ayten Altıntaş, *Gevher Nesibe Mâristân'ı (Şifaiyesi) Kaynak Bilgileri*, Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi 1206, İstanbul 2007, s. 51-55.
- Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbâslık Kurumu ve Hekimbâslar*: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999.
- A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1940, s. 65-69.
- Ayten Altıntaş, H. Doğan, "Osmanlı Tıbbının Bozulma Nedenlerinden Biri, Reca, Minnet, İltimas", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi*, XIV/3 (2004), s. 164-170.
- Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan, "Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlâk Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, s. 146, 2003, s. 59-83.
- Ayten Altıntaş, "Osmanlı Devleti'nde Tabip ve Kontrolü", *Hekimce Bakış, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002*, sy. 52, s. 48-49.
- Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan "Osmanlı'da Esnaf Tabip ve Ahilik Teşkilatı ile İlişkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 132, İstanbul 2001, s. 125-141.
- Ayten Altıntaş, "Dârüşşifâlar Hakkında", *İstanbul Şifâhaneleri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009, s. 19-38.
- Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul: İz Yayınları, 1997.
- Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, "Osmanlı Hastane Yönetmelikleri: Vakfiyelerde Osmanlı Dârüşşifâları", *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, s. 41-63.

Nursing at the Darüşşifa

At the *darüşşifa* there were *kayyum*s who fulfilled the role of nurses in caring for those staying at the *darüşşifa*; generally, four people were charged with this responsibility. The *kayyum* took care of patients and helped them to eat and drink. They had to be people who would never frown, would feed patients gently, and administer whatever medications the physician had prescribed. They also had to be strong, well-behaved, upright, good and honest. They were expected primarily to clean the patients and their rooms, ensure that the patients' clothing was clean and restrain mentally ill patients.

Those who Prepared Medicines at the Darüşşifa

Medication was used by physicians, *kehhals* and surgeons for the treatment of patients who were being cared for at the *darüşşifas*. The medication given to the patients would be prepared at the *darüşşifas* and large amounts of money were allocated for this.

Other Employees at the Darüşşifa

Others employed at the *darüşşifa* included a steward, bookkeeper, cook, food servers, a doorkeeper, cleaner, laundryman and those who worked in the baths.

Edirne II. Bayezid Sağlık Müzesi'nde ilaç hazırlayanlar

DARÜŞŞİFALARIN YAPILMASINA TEMEL TEŞKİL EDEN MANEVİ SEBEPLER

Spiritual Foundations of Şifahanes

Yüzyıllar boyunca bütün İslâm coğrafyasında ve özellikle de Selçuklu ve Osmanlı'da karşılıksız hizmetin muhteşem âbideleri olarak cami, dârüşşifâ, medrese, kervansaray, hamam, aşevi gibi sayısız vakıf eserleri yaptırılmıştır. Temelini inancından alan, iyilik mayasıyla yoğrulmuş Anadolu da baştan başa bu şefkat âbideleri ile donatılmıştır. Sultanlar, devletin ileri gelenleri ve diğer hayır sahipleri tarafından belli merkezlerde inşa edilen ve zengin vakıflarla desteklenen eserler, bir hayır kurumu olarak devlete yük olmadan yüzyıllarca ahaliye hizmet etmişlerdir.

Dârüşşifâlar dahil bu vakıf eserlerinin yapılışındaki temel gaye henüz hayatta iken âhireti kazanmak düşüncesiyle Allah rızası için verme isteğinden kaynaklanmaktadır. Vermeye sevkeden ve vakfiyelere de yazılan âyetlerden bazılarının mealleri şöyledir¹:

“Şüphesizki sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a güzel bir borç verenler var ya, (verdikleri) onlara kat kat ödenir. Ayrıca onlara çok değerli bir mükâfat da vardır.” (57/18);

“Mallarını gece gündüz; gizli ve açık Allah yolunda harcayanlar var ya, onların rableri katında mükâfatları vardır. Onlara korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değillerdir” (Bakara 2/ 274).

Sadaka vermeye, yoksulları, yetimleri korumaya, komşusu açken tok yatmamaya teşvik eden, sayısız hadîs-i şeriflerden vakfetmeye en çok teşvik edici kabul edilen ve vakfiyelerde

For centuries, innumerable endowments including mosques, healing houses, madrasahs, caravansaries, baths and soup kitchens have been built as wonderful monuments of gratuitous service across the Islamic world, especially in Great Seljuk and Ottoman Empires. Moulded in faith and acts of benevolence, Anatolia is also filled with such monuments of caring. Built by sultans, senior statesmen and other philanthropists in certain centres and supported by rich endowments, these institutions offered public service with no support from the state.

The underlying motivation in building these endowments including the healing houses is to share in the name of Allah and to earn His appreciation while alive, in hopes of a favourable place in His heaven. Some of the Quranic verses on philanthropy that encourage people to share, which are also inscribed on these endowments, are as follows:

“Indeed, the men who practice charity and the women who practice charity and [they who] have loaned Allah a goodly loan - it will be multiplied for them, and they will have a noble reward.” (57/18)

“Those who spend their wealth [in Allah’s way] by night and by day, secretly and publicly - they will have their reward with their Lord. And no fear will there be concerning them, nor will they grieve.” (2/274)

Among the numerous hadiths that encourage believers for almsgiving, protecting the poor and the orphans, and sharing food with one’s neighbours, one hadith is considered to be the most encouraging for endowment and frequently inscribed on these buildings reads as follows:

“When a man dies he will be rewarded for [non] but the three good deeds he has done: endowments in the name of Allah, scientific knowledge he has obtained and a believer child praying for him” (Müslim, “Vasiyye” 14).

Such services are provided through the endowments established. Endowments (**vakıf**), on the other hand, are governed through endowment charters (**vakfiye**) compiled by the founder of the endowment, containing provisions of the governance of the endowment, officially recognized through affirmation and ruling of a judge. Healing

1- Mealler Diyanet İşleri Başkanlığı’nın (<http://kuran.diyanet.gov.tr>) resmi sitesinden alınmıştır.

“Yâ Şâfi” (Ey şifa veren) Tuğrakes Hakkı Bey’in aynalı tarzda celi sülüs hattı

sıkça geçen bir hadîs-i şerif de şöyledir:

“İnsan öldüğü zaman (bütün) amel(ler)i kendisinden kesilir. Ancak üç şey müstesna; sadaka-i câriye, faydalanılan ilim ve kendisine dua eden mümin evlâd.” (Müslim, “Vasiyye”, 14)

Bu hizmetler kurulan **vakıflar** vasıtasıyla yürütülmüştür. Vakıflar da kurucusu tarafından tanzim edilen, vakfın işleyişiyle ilgili hükümlerin belirtildiği, hâkimin tasdik ve hükmüyle de resmî nitelik kazanan **vakfiye** denilen belgelerle yönetilmiştir. Dârüşşifâlar da aynı vakıf anlayışının sonucu olarak ortaya çıkmış yapılardır.

Kur’an, insanın yaratılışına, psikolojisine, biyolojik varlığına; insan vücuduna ve onun kabiliyetleri ve fonksiyonlarına birçok yerde değinmiş ve yer yer insanların dikkatini bu gerçeklere çekmiştir.

İnsan hayatının göz ardı edilemeyecek gerçekleri arasında sağlık ve hastalıklar da yer almaktadır. Hz. Muhammed (s.a.v), zaman zaman bu iki konuyu gündeme getirerek müslümanları uyarmış ve bu iki hayatî olgu karşısında nasıl bir tavır geliştirmeleri gerektiği hususuna işaret etmiştir:

“İnsanların çoğunun aldandığı (değerini bilmediği) iki nimet vardır: Sağlık ve boş vakit” (Buhârî, “Rikâk”, 1);

“Her hastalığın bir ilâcı vardır. İlâcı denk düştüğünde, Allah’ın izniyle hastalık iyi olur” (Müslim, “Selâm”, 69);

“Ey Allah’ın kulları, tedavi olun. Çünkü Allah, yarattığı her hastalık için mutlaka bir şifâ ve ilâç yaratmıştır” (Tirmizî, “Tıb”2).

Bütün bunlar, müslümanlar üzerinde, tıp ilmini günlük tecrübelerle geliştirmeleri için yeterli etkiyi sağlamıştır. Özellikle “**et-Tıbbü’n-nebevî**” konusunda yazılan ve büyük bir ilgi ile takip edilen kitaplar bu motivasyonun sağlanmasında dinin hangi ölçüde etkili olduğunu açıkça göstermektedir.

Her hastalığın bir devâsı bulunduğuna duyulan inanç, müslümanları bir ilâç bulabilmek için minerallerin, bitkilerin ve hayvanların dünyasını araştırmaya sevk etmiş ve böylece karmaşık bir eczacılık bilgi ve tecrübesinin zemini oluşmuştu. Müslümanlar, buna paralel olarak bütün İslâm coğrafyasında hastaneler yaptılar. Daha sonra bu anlayış ve uygulamalar müslüman Türkler tarafından da sürdürüldü. Selçuklular bu geleneği Anadolu’da başarılı bir şekilde temsil etmiş ve hastanelere önem vererek hemen her şehirde dârüşşifâ inşa etmişlerdi. Bu gelenek daha sonra büyük ölçüde Osmanlılar’a intikal etti.

Kaynakça / Bibliography

Abdullah Kılıç, *Tarihi Eserleriyle Üsküdar*, İstanbul, 2017, s. 37

Osman Çetin, “Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifâhaneler”, s. 61

houses are an example of such endowments, subject to same procedures and understanding.

Quran is ripe with explanations on creation of humans, human psychology, biological existence, human body and its skills and functions. Attention is occasionally drawn to these facts in the Holy Quran.

Among the undeniable realities of human life is health and illnesses. Prophet Muhammad (peace be upon him) occasionally talked of health and illnesses, warning believers about these and giving them guidance as to how to behave when it comes to health and illnesses:

“There are two blessings most man fail to acknowledge: health and spare time” (Buhârî, Rikâk, 1)

“Every illness has a cure. When the cure is found, God willing the illness disappears” (Müslim, Selâm, 69)

“O ye servants of God, be cured. For Allah gave you a cure and remedy for all the illnesses He created” (Tirmizî, Tıb, 2).

All these sayings have made enough impact on Muslims to develop the science of medicine based on their daily experiences. Specifically, books on “**et-Tıbbü’n-nebevî**” [i.e. teachings of the Prophet on Medicine] that drew wide attention are a clear example of how religion affected the emergence of such a motivation among Muslims.

The belief that every illness has a cure led Muslims to research minerals, herbs and animals to find cure, which provided the ground for development of know-how and experience in the complex field of pharmacy. In parallel, Muslims erected hospitals across the Islamic world. Later on, this understanding and practices were taken over by the Turks as well. Seljukians were successful representatives of this tradition and attached great importance to building hospitals, as exemplified by the healing houses in almost all the cities in Anatolia. Ottomans were the next follower of the same tradition after Seljukians.

DÂRÜŞŞİFÂLARDA MİMARİ YAPI

The Architectural Structure of the Şifahanes

Dârüşşifâlar mimari açıdan yapıldıkları devrin genel mimari karakterine göre şekillenmişlerdir. **Anadolu Selçuklu dârüşşifâları** diğer Selçuklu yapılarında olduğu gibi, kitlesel görünüşlü, sağlam, gösterişli yapılardır. Yapıda genellikle taş, bazan da tuğla kullanılmıştır. Planları orta avlu etrafında sıralanmış odalar, eyvanlar ve revaklardan oluşmaktadır. Ortada daima bir havuz bulunur. Eyvanlı avlulu medrese planına bağlı yapılardır. Hem tek blok halinde medrese plan şemasının hem de çift medrese plan şemasının uygulandığı görülür. Ya aynı gayeli bloklar yan yana inşa edilerek kompleks oluşturulmuş veya yanında başka yapılarda bulunan külliye anlayışında planlanmışlardır.

Dış görünüşte kalın duvarlı âbidevi yapılar olan dârüşşifâlar, cepheye hâkim olan taçkapıları ile yüksek kabartma taş işçiliğinin şaheserleri denebilecek eserlerdir. Diğer dış cephe yüzeyleri, sadece mazgal pencerelerin veya düz satırların üstten bir sıra taşkın taş silme ile sınırlanmasıyla ifadesini bulmuştur. İçeride kapı ve pencere kenarlarında, sütun başlarında da taş kabartma süslemeler görülmektedir. Ayrıca binaların dışında ve içinde sırlı tuğla işçiliğinin şaheserlerine de raslanmakta, Tokat ve Sivas dârüşşifâlarında olduğu gibi bazı eserlerde de mozaik çini tekniğinde süsleme ön plana çıkmaktadır. Ayrıca bazı dârüşşifâlarda tıbbın sembolü olarak yılan kabartmaları yer almaktaydı.

Osmanlı dârüşşifâlarında ana hatlarıyla revaklı avlulu medrese plan şeması kullanılmıştır. Külliyelerde dârüşşifâ planlarında dış hatlarıyla dikdörtgen plan şemasına sadık kalınmaktaydı. Burada dersane mekânı daha da önem kazanarak kitleden taşan bir hacim olmuştur. Yapılarda duvarların yükseldiği, bazan da katların olduğu görülmektedir. Yapı malzemesi olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Osmanlılar'ın çatı örtü sistemi olarak daima kubbe, kaplama malzemesi olarak da kurşun kullandıkları görülmektedir. Kapılar mermerden ve daha yüksek olarak yapılmaktadır.

Şifâhâne yapıları kendi içinde bir bütündü. Bu yapılarda hasta, doktor, tıp talebeleri ve diğer çalışanların ihtiyaçlarını görecektir, su sistemi, ısıtma teşkilatı, hamam, mescid, eczane, fırın, dersane, doktor ve hasta odaları gibi bütün birimler mevcuttu.

Darüşşifas were built according to the general architectural characteristics of their times. The Anatolian Seljuk *darüşşifas*, just like other the Seljuk structures, are sturdy and spectacular structures with a massive appearance. These structures were usually made of stone, but sometimes of brick. Their layout is based on chambers, *ivans*, and arcades arranged around a courtyard, and there is always a pool in the center. These buildings are constructed according to the *madrassa* scheme with vaulted rooms and courtyards. Both the single-block *madrassa* scheme and the double-*madrassa* scheme were used. Either the blocks of buildings were erected side by side for the same purpose in order to form a *kulliye* (complex), or they were supposed to be part of another nearby *kulliye*.

Darüşşifas, which appear to be thick-walled monumental structures, may be called a masterpiece of stonemasonry with their embossed portals which dominate the front façade. Other external walls were given a final touch on the border of the porthole windows and the flat surfaces with a row of protruding stones. There are decorative stones on the interior door, windowsills, and columns. In addition, both inside and outside the buildings are masterpieces of glazed brick workmanship, and some buildings in Tokat and Sivas feature decorative mosaic tiles. In some *darüşşifas* the figure of a serpent (caduceus) was used to symbolize medicine.

In the Ottoman *darüşşifas* a design scheme of colonnaded *madrasas* with courtyards was used. For *külliyes*, it was customary to remain faithful to the *darüşşifa* plans which were based on a rectangular exterior. Here, the place allocated for learning took on a greater importance, thereby taking up more space. The height of the walls in these buildings was higher, sometimes forming new floors. Brick and stone were used as construction material. The Ottomans always resorted to domes as their chief means of roof-covering and also used lead as a roofing material. The doors are made of marble and are higher.

The hospital buildings formed their own section. In order to serve the needs of the patients, doctors, medical students, and other employees, these buildings had a running water system, heating system, a public bath, mosque, pharmacy, bakery, classroom, and doctor and patient rooms.

Gevher Nesibe Şifâhânesi taçkapısından taş kabartma detaylar.

Üstte birbirine geçmeli süsleme sırasından bir bölüm ve kabatma madalyon, altta kapı oyuğu tavanında yer alan taş kabartma mukarnaslar (stelaklit, sarkaç).

Dârüşşifâlarda tıbbî tedavi yanında genellikle **akıl hastalıkları** da tedavi edildiği için bu amaca uygun olarak Gevher Nesibe ve II. Bayezid'de olduğu gibi bazılarında ayrı bir bölüm ayrılmıştı.

Dârüşşifâlarda genellikle ya binanın içinde veya yakınında bir **hamam** bulunurdu. Külliye içinde yer alan Osmanlı şifâhanelerinde ise tamamının külliyelerinde hamam vardı. Temizliğe son derece önem verildiği, hamamın hastalara, tıp öğrencilerine ve çalışanlara hizmet verdiği açıktır.

Bu hastanelerin, hasta tedavisi yanında ikinci bir fonksiyonu da sistemli veya usta-cıрак eğitimi tarzında hekim yetiştirmektir. **Tıp eğitimi için** Gevher Nesibe, Edirne, Süleymaniye örneğinde olduğu gibi dârüşşifâların yanına ayrı bir tıp medresesi yapılanları da olmuştur.

Anadolu Selçukluları'nda, bânilerin yaptırdığı eserde gömülme geleneğine uygun olarak, dârüşşifâlara da bânilerin **kümbetleri** yapılmıştır. Bunlar, içten tromplu, dıştan sekizgen ve piramit külahlı tipik Selçuklu kümbetleridir. Altta mezar odaları, üstte mescit kısmı bulunur. Kayseri Gevher Nesibe, Sivas Sultan I. İzzeddin Keykâvus, Divriği Turan Melek kümbetleri tipik örneklerdir. Osmanlı külliyelerinde de genellikle yaptırımların **türbeleri** bulunurdu. Türbeler, kümbetlerden farklı olarak kare ya da çokgen planlı tek kubbeyle örtülü yapılardır.

Kaynakça / Bibliography

Abdullah Kılıç, İnceleme Notları.

Gönül Cantay, , *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâları*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1992.

Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: İş Bankası, 1992.

Orhan Bolak, , *Hastanelerimiz*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1950.

Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler - Selçuklu Çağı*, Ankara 1982.

Semra Ögel, *Anadolu Selçukluları'nın Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Taş İşçiliği, Makale, (<http://anadoluselcuklumimarisi.com/tas.asp>)

Darüşşifas provided psychiatric care in addition to medical treatment, and to this end, some of them, such as the *darüşşifas* of Gevher Nesibe and Bayezid II, had separate units for the mentally ill.

The *darüşşifas* had a public bath either inside the building or somewhere nearby. There was always a public bath in the Ottoman hospitals found in the *külliyes*. As they gave the utmost importance to cleanliness, it is obvious that the public baths must have served the patients, medical students, and all of the employees.

A secondary function fulfilled by these hospitals was the training of doctors in a master/apprentice system. For medical education, sometimes a separate medical *madrassa* was added to the *külliye* next to the *darüşşifas* as is seen in the examples of Gevher Nesibe, Edirne and Süleymaniye.

In keeping with the Anatolian Seljuk tradition of benefactors being buried in the buildings they funded, the tombs of the benefactors were built in the *darüşşifas*. These typical Seljuk tombs were octagonal in shape with a pyramidal cone and internal squinches. The burial chamber was found on an underground floor, and the ground floors served as *masjids*. Typical examples of these are the tombs of Kayseri Gevher Nesibe, Sivas İzzeddin Keykâvus I, and Divriği Turan Melek. Ottoman *külliyes* also usually contained the mausoleum of benefactor. Contrary to tombs, mausoleums are cubical structures covered with a single dome with a square or polygonal design.

GEVHER NESİBE ŞİFÂHÂNESİ (MARİSTANI) VE TIP MEDRESESİ

Gevher Nesibe Şifahane and Medical Madrasa

Melike İsmetüddin Gevher Nesibe

Kitâbesi

Mimari Yapısı

Şifâhâne Kısmı

Taçkapısı

İç Mekânı

Akıl Hastalıkları Bölümü

Hamamı

Tıp Medresesi Bölümü

Kümbet

Türk Damgaları ve Taşçı İşaretleri

Vakfiyesi

Şifâhâne Tedavi

Dârüşşifâda Çalışan Hekimlerle İlgili

Tıp Medresesinde Eğitim ve Öğretim

Gevher Nesibe'nin Çeşmesi

Gevher Nesibe Vakıflarından Sultan Hamamı

Melike İsmetüddin Gevher Nesibe

The Epitaph

ARCHITECTURAL STRUCTURE

ŞİFAHANE

Portal

Inside the building

Mental Hospital

Hamam

MEDICAL MADRASA

Kümbet

Stonemason Signs at Gevher Nesibe

Waqf Charter

Treatment at the Healing House

Doctors Working in the Darüşşifa

Education And Training In Medical School

Gevher Nesibe Fountain

Sultan Bath, One of the Gevher Nesibe

Endowments

Gevher Nesibe adına Kayseri’de inşa edilen yapı, Anadolu’da yapılmış Selçuklu dârü’sşifâları ve tıp medreseleri içinde en seçkini, ayakta kalabilen en erken tarihli olanıdır. Yapı yan yana, üstü açık avlulu, dörder eyvanlı, iki blok halindedir. Batı taraftaki blok şifâhâne, doğudaki ise medresedir. Şifâhânenin batı kenarında akıl hastalıkları bölümü, medresenin kuzeydoğu köşesinde de Gevher Nesibe’nin kümbeti yer alır.

Yapı; Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçarslan’ın çocuklarından **Gevher Nesibe** Sultan adına, kardeşi Sultan **I. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından yaptırılmıştır. Dârü’sşifânın kitâbesinde hastanenin** adı Mâristân olarak geçer. Mâristan, Mâr ile Stan gibi iki sözden meydana gelen Farsca birleşik bir isimdir. Mâr hem sağlık hem de tababetin sembolü yılan, Stan ise yer, durak demektir. O halde mâristan yahut bimâristan sağlık yurdu, yahut hastalar yurdu demektir. İslamda tıp öğrenimi ve tedavinin birlikte yapıldığı sağlık kuruluşları önce bimaristan veya kısaltılmışı olan mâristan, daha sonra da dârü’l-merzâ, dârü’s-sihha, dârü’s-şifa, dârü’l-âfiye ve dârü’t-tıb terimleri ile ifade edilmiştir.¹

1- İslâm medeniyeti döneminde şekillenen ve hastane görevini yüklenen dârü’sşifâlar Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de devam etmiştir. Hastane görevi gören bu müesseseler tarih boyunca birçok isimle kimliklendirilmiştir. Türkçe “şifa evi, şifa kapısı, sıhhat yurdu, sağlık yurdu” olarak anladığımız şifâhâneler, genellikle dârü’sşifâ olarak isimlendiriliyordu. Bu ismin yanında tarihin çeşitli dönemlerinde ve değişik coğrafyalarda bimarhâne, mâristan, dârülmerza, dârülâfiye, dârüssihha diye de tanıtılıyordu.

Built in Kayseri for Gevser Nesibe, this structure is the earliest and most outstanding example of Seljuk and medical in Anatolia which has survived until the present day. The building consists of two blocks side by side with an open courtyard and four iwans. The block to the west is the and the one to the east is the . The section for the mentally ill patients is on the west-side of , and on the north-east corner of the , there is the Gevher Nesibe tomb.

The building (Kayseri Gevher Nesibe Healing-House) was **built by Sultan Gıyaseddin Keyhüsrev I** in the name of his sister **Gevher Nesibe**, one of Qilij Arslan II’s children. The name of the building as inscripted on the **epitaph on the healing house** reads as . is a Persian compound word (+). means snake, which is the symbol of health and medicine, whereas means place or stand. Accordingly, or means health place, or the place of the ill. In Islamic tradition, health institutions where medical training and treatment is carried out have been known as or shortly . Later on, other expressions such as (i.e. Home of the Ill), (i.e. Medical House), (i.e. Healing House), (i.e. Health House) and [i.e. Medicine House] were also used.

S. Ünver’in çizimiyle I. Gıyâseddin Keyhusrev (Cerrahpaşa Tıp Fak. Arşivi)

Kitâbenin bulunduğu şifâhâne kapısı, taçkapı

Melike İsmetüddin Gevher Nesibe, Anadolu Selçuklu hükümdarlarından II. Kılıçarslan'ın (saltanatı: 1155-1192) kızı, I. Gıyâseddin Keyhusrev'in küçük kardeşi ve I. Alâeddin Keykubad'ın halasıdır. 1167-1206 yılları arasında yaşadığı tahmin edilmektedir. Kayseri'de ikamet etmiş, ağabeyi Gıyâseddin Keyhusrev'in ikinci saltanatı esnasında veremden ölmüştür. Mezar taşı olmadığı için kesin ölüm tarihi bilinmemektedir. Mezarı, tıp medresesinin içindedir.

Hikâyeye göre gönül verdiği saray başsipahisi ile evlenmesine ağabeyi I. Gıyâseddin Keyhusrev karşı çıkar. Başsipahi, hükümdar tarafından cepheye gönderilir ve şehit düşer. Bu duruma çok üzülen Gevher Nesibe Sultan kederinden yatağa düşer ve vereme yakalanır. Tüm çabalara rağmen durumunda iyileşme olmaz. Durumu öğrenen ve kız kardeşini ölüm döşeğinde ziyaret ederek özür dileyen I. Gıyâseddin Keyhusrev (saltanatı: 1192-1196 ve 1204-1210) ondan son dileğinin ne olduğunu sorar, o da ağabeyine, kendisi gibi devasız hastalığa yakalananlar için bir şifâhâne yaptırmasını vasiyet eder.

I. Gıyâseddin Keyhusrev, bu vasiyet üzerine 1204'te dârüşşifâ ve tıp medresesinden oluşan birbirine bitişik yapı grubunun inşaatını başlatır. Yapı 1206'da tamamlanır. A. Gabriel'e göre medrese kısmını Gevher Nesibe Sultan'ın diğer kardeşi, 1210-1219 yılları arasında tahta çıkan İzzeddin Keykavus muhtemelen 1213'te yaptırmıştır. Ancak A. Süheyl Ünver ve Refet Yinanç, planlama düzeni ve duvar birleşmeleri açısından iki yapının aynı yıllarda yapıldığı konusunda hemfikirdirler.

Gevher Nesibe Sultan Kayseri'de yapılmasını vasiyet ettiği dârüşşifâda (S. Ünver, 1956 Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Arşivi)

Melike İsmetüddin Gevher Nesibe, was the daughter of Kılıçarslan II (ruled from 1155 to 1192), the little sister of Iyasettin Keyhüsrev I, and the aunt of Alaeddin Keykubat I, all sultans of Anatolian Seljuks. It is thought that she lived between 1167 and 1206. She lived in Kayseri and died of tuberculosis during the second sultanate of her elder brother Gıyasettin Keyhusrev. Since she had no gravestone, the exact date of her death is unknown. Her grave is in the medical she built.

As the story goes, her elder brother Gıyasettin Keyhüsrev did not approve her marriage to the commanding cavalry she had fallen in love with. The commanding cavalry was sent to the front line of the battle field by the sultan and there he was martyred. Gevher Nesibe Sultan grieved his death and fell ill, contracting tuberculosis. Despite all efforts, she did not recover. Gıyasettin Keyhüsrev (ruled between 1192-1196 and again 1204-1210) learned about the situation, visited his sister at her death bed and apologized. When he inquired about her last wish, she told her brother that he should build a for people who suffered from incurable diseases like herself.

Upon this will, Gıyaseddin Keyhüsrev I started the construction of the complex in 1204, consisting of a and an adjacent medical . The building was completed in 1206. According to A. Gabriel, the was probably built in 1213 by the other brother of Gevher Nesibe, Izzeddin Keykavus who inherited the throne in 1210 and ruled until 1219. However, by studying the plan and the joining of the walls, Süheyl Ünver and R.Yinanç agree that both buildings were built in the same years.

S. Ünver'in çizimiyle Gevher Nesibe Sultan (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Arşivi)

Şifâhânenin taçkapısında bulunan kitâbe. Okunuşu şöyle: “Fî eyyâmî’s-sultânî’l- muazzam Gıyâsî’d-dünyâ ve’d-dîn Keyhusrev bin Kılıcarşlan-dâ-met... ittefeka binâu hâze’l-mâristân. / Vasiyyetü, ani’l-meliketi ismeti’-d-dünyâ ve’d-dîn Gevher Nesibe binti Kılıcarşlan –Erzâ leküm Allah senete isneyn ve sitte mie 602 (1206)”

Kitâbesi. İki kapıdan yalnız şifâhânenin portalı üzerinde bulunan kitâbe günümüze kadar gelmiştir. Kitâbeden şifâhânenin 602 (1206) yılında II. Kılıcarşlan’ın kızı ve I. Gıyâseddin Keyhusrev’in kardeşi Gevher Nesibe Hatun’un vasiyeti üzerine inşa edildiğini öğreniyoruz. En önemli kaynak olarak kabul ettiğimiz iki satırlık Arapça kitâbenin tıpkı okunuşu şöyledir:

1) *Fî eyyâmî’s-sultânî’l - muazzam Gıyâsî’d-dünyâ ve’d-dîn Keyhusrev b. Kılıcarşlan - dâmet... ittefeka binâu hâze’l-Mâristân.*

2) *Vasiyyetü, ani’l-meliketi ismeti’-d-dünyâ ve’d-dîn Gevher Nesibe binti Kılıcarşlan –Erzâ leküm (?) Allah. Senete isneyn ve sitte mie.²*

Halil Edhem 1918 tarihli kitabında kitâbenin Türkçe okunuşunu şöyle vermektedir:

“Kılıcarşlan oğlu dinin ve dünyanın koruyucusu büyük sultan Keyhusrev zamanında –zamanı daim olsun- Kılıcarşlan’ın kızı, din ve dünyanın ismeti Melike Gevher Nesibe’nin – Allah sizin için onu razı kılsın- vasiyeti olarak 602 yılında bu hastahanenin inşasına ittifak etti (inşa ettirdi).”

2- Afet İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Yay. Yıl, 1969. s.19

The Epitaph. Only the epitaph on the portal of is left of the two doors. Based on the epitaph, we learn that the was built in 602 Hijri (1206) upon the will of Gevher Nesibe Hatun, the daughter of Kılıç Arslan II and the sister of Gıyaseddin Keyhüsrev I. The transliteration of the two-lined epitaph in Arabic which is considered the most important source is as following:

Halil Edhem, in his book in 1918, mentions what the epitaph means in Turkish:

“This hospital was constructed in 602 upon the will of Gevher Nesibe, the daughter of Kılıç Arslan, the honor of the religion and the world –May God give her contentment- in the Sultanate of the great Sultan Keyhüsrev, the son of Kılıç Arslan, the guardian of the religion and the world –may his Sultanate be eternal”

In parallel with other healing houses of the Seljukian era such as Sivas İzzeddin Kaykavus Healing House (1217), Divriği Turan Melek Healing House (1228), Konya and Aksaray Healing Houses (first half of 13th Century), Çankırı Cemaleddin Ferruh Healing House (1235), Amasya Healing

Gevher Nesibe Şifâhânesi (1206) ile aynı dönemde veya daha sonra yapılan; Sivas İzzeddin Keykâvus Dârüşşifâsı (1217), Divriği Turan Melek Dârüşşifâsı (1228), Konya ve Aksaray dârüşşifâları (XIII.yüzyılın ilk yarısı), Çankırı Cemâleddin Ferruh Dârüşşifâsı (1235), Amasya Dârüşşifâsı (1237), Kastamonu Ali b. Süleyman Dârüşşifâsı (1272), Tokat Muînüddin Süleyman Dârüşşifâsı (1275) gibi diğer Selçuklu şifa evlerinde olduğu gibi her yönüyle tam bir sağlık kuruluşu olarak hizmet veriyordu. Hasta odaları, talebe odaları, yazlık dersane sayılan açık eyvanları, kışlık dersane sayılabilecek kapalı büyük dersaneleri, ilaç yapım odaları, mutfak veya aşhanesi, su sarnıcı, sıcak soğuk su sistemleri, hamam, baştabip odası, akıl hastalıkları bölümü gibi birimleriyle; medeniyetimizin Ortaçağ'daki parlak bir sembolüydü...

Çalışan tabipler, hizmetliler, öğrenciler ve hastaları ile tam bir sosyal kurumdur. Vakfiyesine göre yönetilir, gelir giderleri ayarlanır, tabip ve personel atamaları yapılır, Selçuklu başkenti Konya'dan gönderilen tabipler vasıtasıyla desteklenir ve devlet tarafından da denetim altında tutulurdu. Sonradan, saydığımız diğer Selçuklu şifâhânelerinde de uygulanan tedavi ve tıp eğitimi sistemi bugünkü bilgilere göre en önce burada uygulanmıştır. Şifâhâne ayakta kalabilen en eski Anadolu Selçuklu şifâhânesidir.

Yapı, zaman içerisinde; Çifte Medreseler, Gıyasiye Şifaiye Medresesi, Kayseri Tıbbiyesi, Şifa Hatun Medresesi, Gevher Nesibe Tıp Medresesi gibi birçok isimlerle anılmıştır.

Yüzyıllarca yönetimine esas olan vakfiyesi henüz bulunamamıştır. Ancak; I. Gıyâseddin'in oğlu İzzeddin Keykâvus'un Sivas'ta yaptırdığı Sivas Dârüşşifâsı'nın elde bulunan vakfiyesine göre, şifâhânenin işleyişi hakkında fikir edinilebilir. Çünkü bu dönem şifâhâne vakfiyelerinin hemen hepsi birbirinin aynısı esasları içermektedir. Ayrıca ilerde detaylarını vereceğimiz, Kayseri tahrir defterlerinde bulunan kayıtlar da hem vakfın malları hem de vakfın işleyişi hakkında önemli ölçüde bilgi vermektedir.

Yapı; belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla kurulduğu günden 1890'lı yıllara kadar tıp kurumu olarak geleneğe uygun şekilde müslim gayrimüslim ayrımı yapmadan hizmetini sürdürmüştür, daha sonra XX.yüzyılın başından itibaren o dönem Osmanlı'nın ve daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin içinde bulunduğu zor şartlara bağlı olarak harabe hale gelmiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarına ait genel Kayseri ve şifâhâneye ait fotoğraflardan harabe durumunu takip edebiliyoruz. Bina ancak 1950'li yıllardan itibaren; Süheyl Ünver, Afet İnan, F.Nafiz Uzluk gibi kültür mirasımıza sahip çıkan üstatların kamuoyunun dikkatini buraya çekmesiyle kurtarılmaya sürecine girebilmiştir. O günlerden

House (1237), Kastamonu Ali b. Süleyman Healing House (1272), Tokat Muînüddin Süleyman Healing House (1275), which were built at the same period or after it, Gevher Nesibe Healing House was a fully-fledged health institution that contained various units such as patient rooms, student chambers, open iwans used as classrooms during summer, big closed classrooms used during winter, drug making workshops, kitchens, cisterns, hot and cold water systems, baths, chief surgeon room, deparate department for the mentally ill. Overall, these institutions were bright symbols of middle ages.

Healing Houses were complete social institutions with doctors, servants, students and patients. These were managed according to endowment charters. The income and expenditures were duly recorded, appointments of doctors and students were accordingly managed. These institutions were also supported by doctors sent from Konya, the capital city of the Seljuk Empire, and was supervised by state officials. The treatment and medical training system which was also applied in other healing houses of the Seljuk Empire were, according to the data available, applied for the first time in Gevher Nesibe Healing House, which is the oldest standing Seljukian healing house in Anatolia.

The building was known by other names in time, including the Double Madrasahs, Gıyasiye Şifaiye Madrasah, Kayseri Medical House, Şifa hatun madrasah, and Gevher Nesibe Medical Madrasah.

The endowment charter of the institution, which effectively governed the endowment for hundreds of years, is yet to be found. However, the endowment charter of the Sivas Healing House built by Izz ad-Dîn Kaykâwûs, son of Ghiyâth ad-Dîn Keyhüsrev I, gives some ideas about the management of the healing house. After all, all the endowment charters analysed during the research contains very similar principles of management. Additionally, as explained below, the records in Kayseri Cadastral Record Books also provide information about the belongings and management of the endowment.

According to the records, the institution was actively used until 1890s and offered service to everyone regardless of their religion (Muslims and non-Muslims alike). From the beginning of the 20th century on, the building was left in ruins due to the unfavourable conditions that the Ottoman Empire and the young Turkish Republic found themselves in. Photographic images of Kayseri in general as well as the healing house itself from the early Republican period reveal the bad shape of the building. The building only drew pub-

beri devam eden bir dizi gayretler, tamirlerle bu günkü durumunu almıştır.

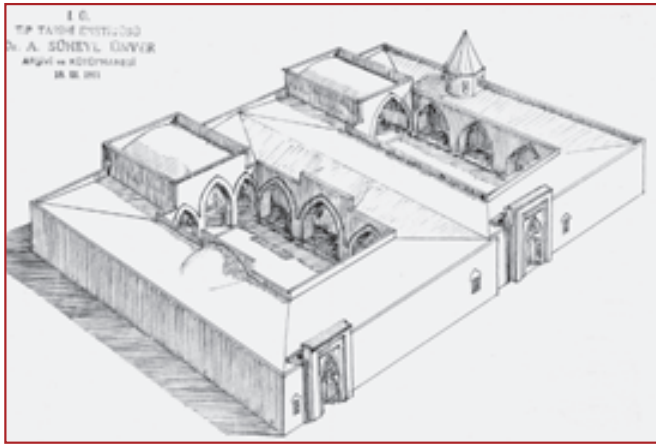
Yapının ayağa kaldırılması süreci ilerde detaylıca ele alınacaktır. Ancak 1982’de tıp tarihi müzesi yapılma sürecinde yapılan tadilatlar ve binayla ilgili bulunan detaylar, yazının bundan sonraki bölümünde yeri geldikçe ele alınacaktır. Bu tamir hakkında tamir ve müzeye dönüşüm sırasında ciddi emekleri olan ve o zaman yeni kurulan Gevher Nesibe Enstitüsü’nün müdürü Prof. Dr. A.Hulusi Köker’den şahsen de dinlediğimiz ve 14 Mart 1991’de Gevher Nesibe’de yapılan tıp kongresine sunduğu bildirilerinden aldığımız bilgiler bu konuda bize ciddi katkı sağlamıştır. Yazımızın bundan sonraki bölümünde bu bilgilerden çokça istifade edilmiştir.

Eseri üniversite, tıp müzesi yapmak için 1980 yılında devraldığında bina toprak yüzeyinden 1,5-2 m. aşağıdaydı. Çünkü yüzyıllarca süregelen çevredeki yıkımlarla ve çevresindeki dört beş mahallenin ortadan kalkması sırasında çevresi oldukça dolmuştu. Eserin o yıllarda geçirdiği değişimlerin biz de yakın şahitlerindendik.

lic attention from 1950s on, thanks to the efforts of Süheyl Ünver, Afet İnan and F. Nafiz Uzluk with a view to preserve the cultural heritage. Thanks to various attempts at repair, the building gained its current condition.

The renovation of the building will be discussed in further detail below. However, in 1982, the recoveries as part of attempts to turn the building into a museum of medical history and other details about the building will be discussed in relevant parts of the article below. These details have been obtained orally from Prof. A. Hulusi Köker, who was the director of the then newly founded Gevher Nesibe Institute, as well as his proceedings at the medical congress held in Gevher Nesibe Healing House on 14 March 1991. The rest of the article is to a great extent based on these details.

When the university took over the renovation of the building to establish a medical museum in 1980, the building was 1,5 - 2 meters below the surface due to demolitions around the environment and destruction of the surrounding neighbourhoods in centuries. We were among the close observers of the change that the building went through during this period.

S. Ünver’in çizimiyle Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi

Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi güney cephesi 2005

MİMARİ YAPISI

Yapı, 68 x 42 m. ebadında, 2800 m²'lik bir alanı kaplayan birbirine bitişik, açık avlulu iki birimden meydana gelir. Batıdaki bölüm şifâhâne, doğudaki ise tıp medresesidir. Her iki bölüm de tipik Selçuklu medrese planına sahiptir. Birbirine 1,5 x 11 metrelik dar bir koridorla bağlantılı olan binalardan dârüşşifâ 40 x 42 m. (1680 m²), medrese ise 28 x 40 m. (1120 m²) ebatlarındadır. Her iki binanın ayrı kapısı vardır. Güney cepheden bakıldığında soldaki yani batıdaki şifâhâne kapısı kitâbenin de bulunduğu taçkapı, sağ taraf-taki yani doğu taraftaki kapı ise tıp medresesinin kapısıdır.

Her iki bölüm, ortasında havuzu bulunan, dört tarafından sivri tonozlu revaklarla çevrili açık avlulu, dört eyvanlı plana sahiptir. Oda kapılarının hepsi küçüktür ve revaklı avluya açılmaktadır. Odalarda ocak ve baca yerleri mevcut değildir. Mutfak olabilecek bir mekâna da rastlanmamıştır. Bu da yemeklerin dışarıdaki bir imareten geldiğini düşündürmektedir.

Selçuklular'ın XIII. asırda yaptıkları medreselerde kapalı avlu tipi kullanılmış, binaların temel ve zeminleri de dayanıklı büyük masif taşlardan yapılmıştır.

Türkler Orta Asya'da uyguladıkları tuğla yapı geleneğini Anadolu'ya geldiklerinde sadece minare ve bazı kubbe yapılarında kullanmışlar, esas ana gövdeyi ise Anadolu'da bolca buldukları taşla yapmışlardır. Gevher Nesibe yapı-sı da tamamen kesme taşla yapılmıştır. Özellikle bu durum çevrede taşı bol olan Kayseri'de oldukça belirgindir. Kayseri'deki Selçuklu yapılarının hemen hemen tamamı taş yapılarıdır. Bu yapılar Gevher Nesibe'de de olduğu gibi kalın taş duvarlı loş ışıklı, sağlam, sıcağa soğuğa dayanıklı, basık, kale gibi yapılarıdır.

Yapıyla ilgili bilgiyi ilk defa 1933 yılında A. Gabriel yayımlamıştır. Yapı yıkık ve iyi temizlenmemiş olduğundan planını tam olarak yapamadığını belirtmektedir.

1980 yılında Erciyes Üniversitesi tarafından yapılan tamirat sırasında işin başında bulunan A. Hulusi Köker binanın **su tesisatı ve kanalizasyon sistemi** ile ilgili özetle şu bilgileri vermektedir:

"1980 yılında yapılan onarım esnasında eserin çevresinde de bir kazı yapılmıştır. Kuzeyde bulunan yedigen kaideli, türbe kaidesine benzeyen yapının, altının tamamen toprak olduğu ve mezara ait bir yapıya rastlanmadığı tespit edilmiştir. Yapının üzerindeki toprak açıldığında, burada birçok spiralli künkler ortaya çıkmıştır. Böylece bu yapının kümbet kaidesi değil şifâhâneye suyu getiren ve dağıtan

ARCHITECTURAL STRUCTURE

The building consists of two units in the size of 68x42 meters, adjacent to each other covering a 2800 square meter area with an open courtyard. The unit to the west is , and the one to the east is . Both units have typical Seljuk style. Out of the buildings which are connected to each other with a narrow corridor measuring 1,5x11 meters, the is 40x42 meters (1680 m²), and the is 28x40 meters (1120 m²). Both of the buildings have separate doors. When one looks from the south side, the door on the left which is the western door is the door of the , it also has the portal door epitaph on it. The door to the right which is to the east is the door of the medical .

Both of the units have a plan with a pool in the middle, four iwans and an open courtyard surrounded by arcades with conical vaults on all four sides. All the doors of the rooms are small and connect to the arcade courtyard. None of the rooms have a furnace or a stove. Also, there is no room that resembles a kitchen. This brings to mind the thought that the meals were coming from an imaret outside.

A closed-courtyard was used in the built by Seljuks in 13th century, the foundation and ground of the buildings were made of great solid stones.

When Turks brought from Central Asia their tradition of constructing buildings using brick to Anatolia, they only used this technique to build minarets and domes, while constructing the main body of buildings using natural stones of Anatolia. In the Gevher Nesibe building, face stones were used except in the dome of the bath. This is especially apparent in Kayseri, a city ripe with natural stones. In Kayseri, almost all of the buildings built during the Seljukian era are made of stones. These buildings, similar to Gevher Nesibe, contained thick stone walls, and were dimly lit. These were strong buildings resistant to heat and cold, resembling castles with their flattened outlook.

The information about the building was released for the first time by A. Gabriel in 1933. He stated that since the building was wrecked and was not cleaned well, he could not draw its plan accurately.

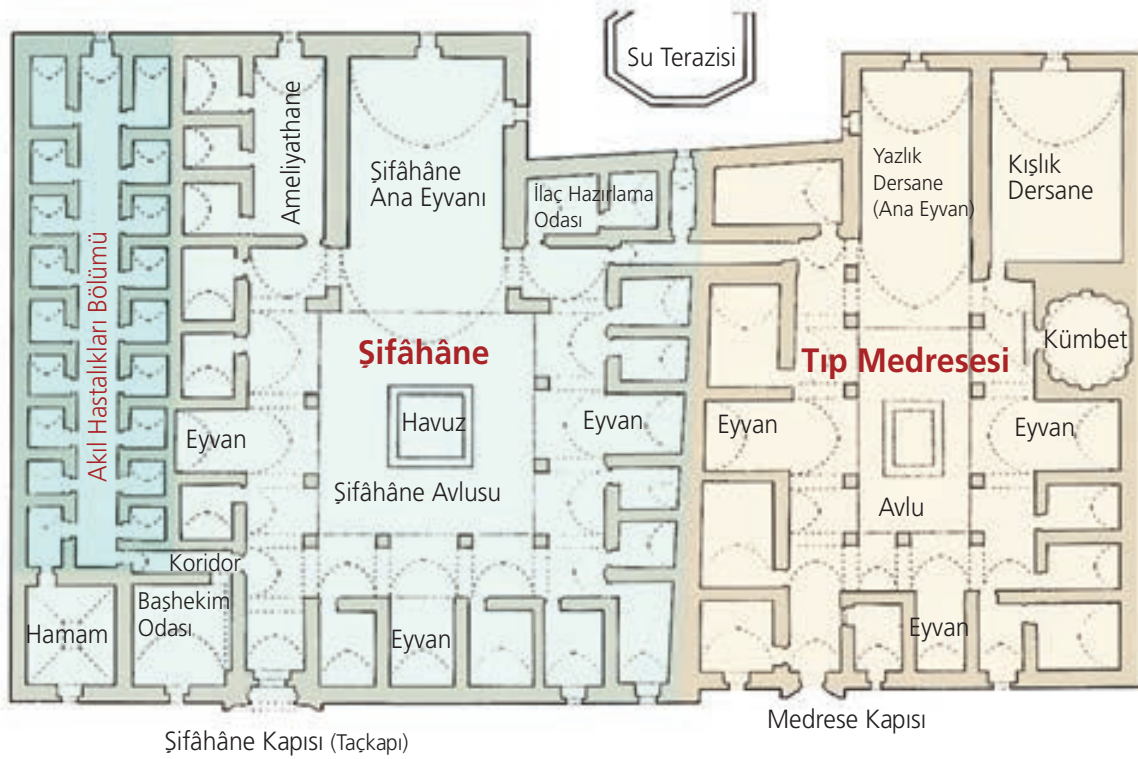
A. Hulusi Köker who was in charge for the repairs by Erciyes University in 1980 talks about **the Water Installation and Sewage System** of the building which is briefly stated below:

"During the repairs in 1980, an excavation was carried

1980'li yıllara kadar eski mahalleler arasında iken bugün Mimar Sinan Parkı'nın ortasında kalan Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi.

Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi planı

su terazisi olduğu tespit edilmiştir. Bu terazide, dışarıdan, büyük avgından gelen suyun seviyesi yükseltildikten sonra, ikiz binanın ortasındaki bir koridordan içeri gönderilerek, her iki bölüme dağıtılıyor olmalıdır. Kazıya devam edilerek, ara koridorlar eşildi ve dâhili su tesisatı bulunmuştur. Tabii su künklerinin birçoğu çürümüştü.

Hamamın güneybatı köşesinde de bir hamam ayağı bulunmuştur. Bu hamam ayağının dışarıda, büyük oluklu taşları ve pisliklerinin toplandığı kare şeklinde çukur taşları bulunmuş ve bunlar medrese içinde muhafazaya alınmıştır. Bu ayağın Selçuklular'dan kalma kanalizasyona bağlı olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim her iki havuzun ayakları da, bu Selçuklu kanalizasyonuna akmaktadır. Bu kanal, bugünkü şehir kanalından, 2-3 m. daha derinden gitmektedir. Şifâiyye ve Gıyâsiyye'den, tamirat esnasında 13-15 metreden çıkarılan artezyen suları, günlerce havuza aktığı halde, Selçuklu kanalı, birikmeden rahatlıkla bu suyu çekmiştir. Şu halde 1206 yılında açılmış olan bu Selçuklu kanalı halen çalışmaktadır. Suyun nereye gittiğini ise bilmiyoruz.”³

Selçuklular döneminde yapılmış âbidelerin yapı özellikleri, iç ve dış tezyinatlarının yanında, pek çoğumuzun ilk bakışta dikkatini çekmeyen bir özelliği de eyvan ve tonozları meydana getiren yontma taşlar üzerinde görülen **taşçı işaretleri** veya Türk damgalarıdır. Gevher Nesibe Şifâhânesi'nde de birçok taşçı işaretleri ve Türk damgaları bulunmaktadır.

Anadolu Selçukluları sağlık tesislerinde kadın-erkek, müslim-gayrimüslim ayrımı yapılmaksızın hizmet verilmiş, Gevher Nesibe'de de XX. yüzyıla kadar aynı anlayışla hizmete devam edilmiştir.

out around the building. It was confirmed that the bottom of the building to the north with heptangular bedplates, which looks like a tomb-bedplate, was totally soil and there was no construction like a grave. When the soil on the building was moved aside, lots of helical pipes appeared. It was confirmed that it was not the bedplate of the building, but was the water gauge bringing and distributing water to .

It is possible that the level of the water coming from outside, from a great conduit, was elevated by this water gauge and sent inside through a corridor in the middle of the twin-buildings, and finally distributed to both units. Continuing the excavations, the main corridors were dug and the internal water installation was found. Of course, many of the water pipes were rotten.

To the southwest corner of the , a line was discovered. Outside, the stones with large drains and a square-shaped pit stone of this line were found and kept secure in the . It is estimated that this line was connected to the sewage system of Seljuk's. As a matter of fact, the lines of both pools go to the sewage system of Seljuk's. This channel lies 2-3 meters deeper than the present city channel. Whereas the artesian water coming from 13-15 meter depth in Şifaiye and Gıyasiye during the repairs ran for days, the Seljuk channel drew out all of the water easily without any accumulation. Hence, the Seljuk channel built in 1206 is still working. We do not know where the water goes.”

Besides the obvious structural features of the interior and exterior ornamentations of the buildings of Seljuk era, a feature which is not noticed by most people at first sight is the stone mason signs and Turkish imprints on the dressed stones which the iwans and vaults are made of. There are also many stone mason signatures and Turkish imprints in Gevher Nesibe .

In the medical facilities of Anatolian Seljuks, men and women, Muslims and non-Muslims were all treated equally and Gevher Nesibe carried on serving people with the same understanding until the 20th century.

3 - A.Hulusi Köker, “Kayseri Gevher Nesibe Mâristanı ve Tıp Medresesi”, Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s. 37.

Kitâbenin bulunduğu şifâhâne taçkapısı Selçuklu taş kabartma süsleme sanatının en güzel örneklerindendir. Kitâbenin üzerinde yer alan Selçuklularda tıbbın sembolü çift başlı yılan kabartması büyük ölçüde silinmiştir. Bir benzeri yapılarak müzede muhafaza altına alınmıştır.

Şifâhâne taçkapısının 1920 ve 1940 'lardaki durumu

ŞİFAHANE KISMI

Yapı bloğunun batısındaki kısmı, kitâbenin bulunduğu taçkapının da yer aldığı daha geniş olan bölümü şifâhânedir.

Taçkapısı

Şifâhâne ve medrese kısımlarının ayrı ayrı kapıları olmasına rağmen soldaki şifâhâne kapısı kitâbenin de yer aldığı orijinal Selçuklu motifleriyle bezenmiş taçkapıdır. Kapıda en üstte ortada çift yılan kabartması ve iki yılanın ortasında dönen Selçuklu motifi (çarkifelek) mevcuttur. Tahrip olan motifin az bir kısmı görünmektedir. Bu motifin benzeri 1980'lerde bir taş üzerine yeniden işlenerek şifâhâne-de muhafaza altına alınmıştır. Yılan motifi XIII. yüzyılda Selçuklular tarafından tıbbî sembol olarak kullanılmıştır. Bu motiflerin altında 2,5 x 0,75 m. ebadında mermer kitâbe yer almaktadır. Kitâbenin hemen altında taştan işlenmiş kemer ve etrafında karşılıklı Selçuklu motifleri bulunmaktadır. Kapı XX. yüzyılın başlarından 1940'lara kadar oldukça harap durumdayken yapılan onarımlarla bugünkü halini almıştır.

Kapı bloğu şifâhâne cephesinden 0,47 m. öne çıkıntılıdır. Kapının dış çevresi birbirine geçmeli Selçuklu motifleriyle çevrilidir. Kapı giriş oyuğunun üstü yedi kademeli mukarnaslarla (sarkaç) bezenmiştir. Girişin sağ ve sol yanında küçük oyuklar vardır. Sağdaki oyuğun üstünde bir aslan kabartması vardır. Bu sembol, Gevher Nesibe ve I.Gıyâseddin Keyhusrev'in babaları Sultan II. Kılıçarslan'a işaret eder.

ŞİFAHANE

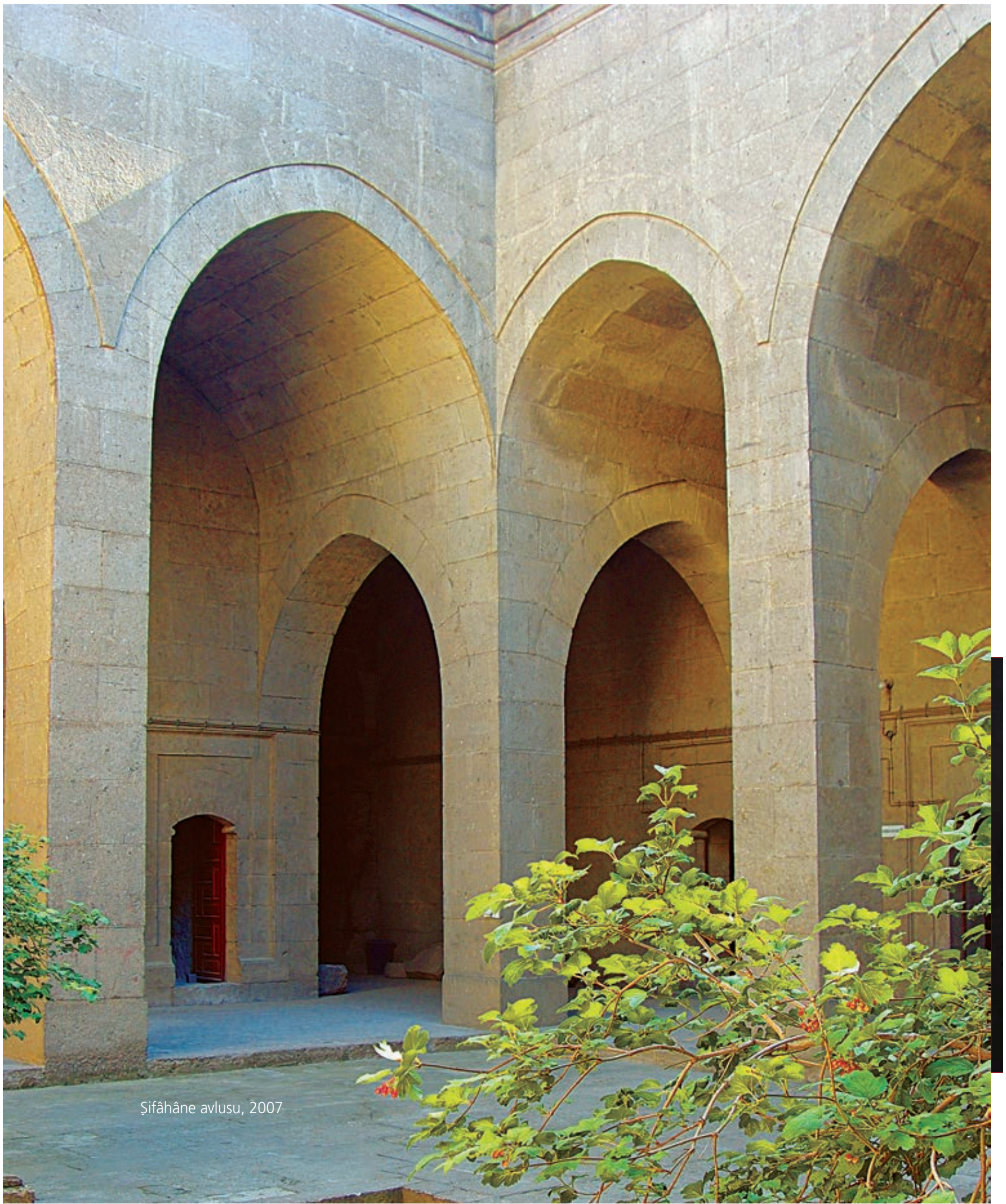
Portal

and both have separate doors but the door to the left is the portal adorned with the original Seljuk style motives and on which the epitaph is placed. There is a relief of a pair of snakes at the top of the door and in the middle of it there is a Seljuk style whirling motive (namely passion flower or wheel of fortune). A small part of the damaged motive can be seen. Snake motive was used as a medical symbol by Seljuks in the 13th century. Below those motives, there is a marble epitaph of 2.5 x 0.75 meters. Right under the epitaph, there is the arch from dressed stone and around it there are Seljuk style motives. While the door was damaged extensively in beginning of 20th century and stayed in that condition until 1940s, it was repaired and given its present form.

The door block of the façade has a projection of 0.47 meters in the front. The outer surface of the door is surrounded by the integral Seljuk style motives. The top of the door entrance pocket is adorned with seven-graded . There are small pockets to the left and right of the entrance. Above the pocket on the right there is a lion relief. This symbol refers to Kılıçarslan.

Yapının, şifâhane kısmının yer aldığı güney batıdan görünüşü

Şifâhâne avlusu, 2007

Şifâhâne İç Mekânı

Güneydeki taçkapıdan girilen şifâhâne kısmının dış ölçüleri 40 x 42 metredir. Kare planlı avlunun bir kenarı 12,50 m. olup üç yanı kemerli, sivri tonozlu revaklarla çevrilidir. Avlunun ortasında dikdörtgen havuz vardır. Ana giriş kapısı batı revakına açılmaktadır. Her yönde dört eyvanı vardır. Şifâhânenin doğu-batı eyvanları, hastaların, güneş ve hava almaları için yapılmıştır (Süheyl Ünver). Kuzeye düşen ana eyvan 10,50 m. derinliğinde ve 9 m. eninde büyük ve yüksek bir mekândır. Ana eyvanın iki yanına odalar konulmuş, bunlardan batıdaki küçük bir oda, doğudaki ise birinden ötekine geçilen iki dikdörtgen oda şeklinde tertiplenmiştir. İçeridekinde hiç pencere konmamış ve karanlıktır. Bu karanlık odada, eczacılar tarafından ışığa hassas ilaçların hazırlandığı ve Selçuklu tababetinin, o devirde "fotosensibilite" olayını bildiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim, şifâhâneye ait olan orijinal bir ilaç hazırlama kazanı bulunmuştur ve halen orada sergilenmektedir.

Şifâhâne ana eyvanının batısında yer alan içiçe geçilen birkaç odanın ameliyathane olması gerektiği düşünülmektedir. Odalar tavandan aydınlatmalıdır. Bu ameliyathanelerde katarakt ve fıtık ameliyatlarının yapıldığı bilinmektedir.

Inside the building

The exterior measures of section of the building are 40x42 meters. One side of the square planned courtyard is 12.50 meters long and it is surrounded with arched and conical vaulted-arcades on three sides. In the middle of the courtyard, there is a rectangular pool. The main entrance door opens to the west arcade. It has four iwans on each side. The east and west iwans of were built for patients to get some fresh air and sunlight. (S.Ünver) The main iwan to the north is 10.50 meters-deep and 9 meters-wide. It is wide and high. Rooms are located on both sides of the main iwan; out of them, the one to the west is organized as a small room, and the one to the east is organized as two rectangular rooms connected to each other. The interior one has no window and so it is dark. In this dark room drugs sensitive to light were prepared by the pharmacists; it is clear that Seljuk doctors knew "photo-sensibility" in that period. Hence, an original cauldron for preparing medicine, which belonged to , was discovered and it is exhibited there.

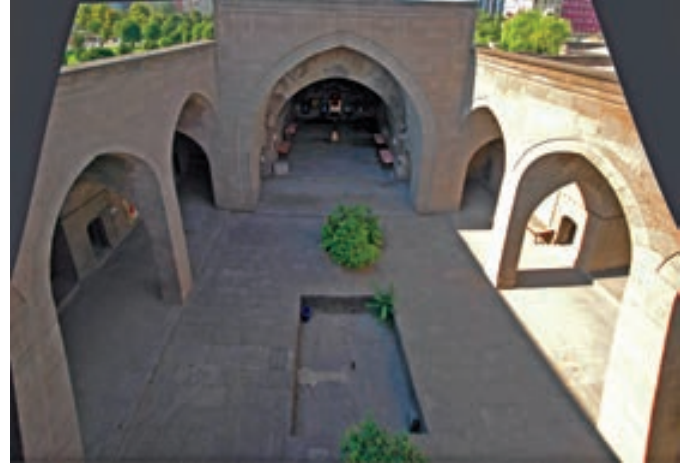
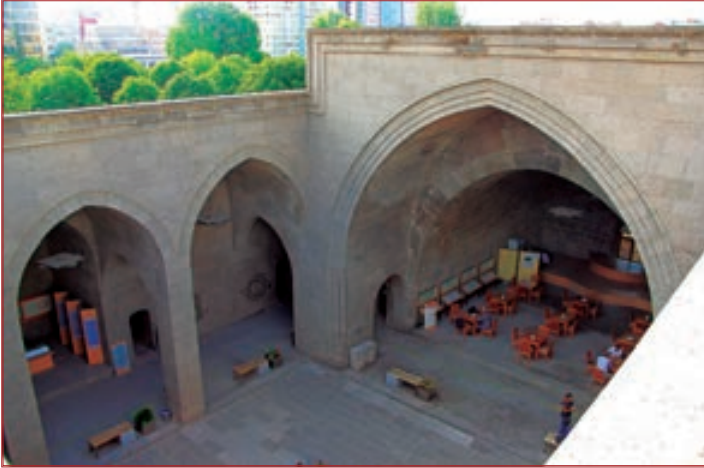
The several intertwined rooms in Western part of the main iwan of the healing house look like operation rooms. The rooms are illuminated from the ceiling. It is known that cataract and hernia operations were carried out in these chambers.

Kuzeye doğru şifâhâne avlusu ve ana eyvan (yanda). 1950 yılında aynı yer (üstte)

Güneye doğru şifahane avlusu. Güney-doğu köşede taçkapı girişi bulunur. Girişin yanındaki küçük bir koridorla akıl hastanesi bölümüne geçilir. Yine girişin hemen yanında başhekim odası bulunur.

Şifahâne kuzey eyvanı, 2015

Şifâhâne
avlusundan
çeşitli
görüntüler,
2015

Şifâhâne Akıl Hastalıkları Bölümü

Şifâhânenin batısında yer alan ve bîmarhane olduğu sanılan bu bölümün, 1956'daki tamirat sırasında yapılan kazılarda temelleri bulunmuş ve yeniden yapılmıştır. Bîmarhane, 9 x 41 m. boyutlarındadır. Buraya, şifâhâne avlusundan dar, tonozlu bir koridorla girilmektedir.

Bîmarhâne, kuzey-güney istikametinde sivri tonozlu bir orta koridor ile sağlı sollu küçük odalardan (hücre) oluşmaktadır. İki tarafta dokuzardan, on sekiz hücre (oda) vardır. Bunlar sivri tonozlarla örtülmüşlerdir. Hasta odalarının eyvan kavislerinde, karşılıklı ikiye delik bulunmaktadır. Bunlar o zaman uygulanan musiki veya telkin tedavisi amacı ile yapılmış olabilir. Bu ses koridorları dünyanın ilk öncü hoparlörleri gibidir. Oda tonozlarının birçoğunda ıslık ve havalandırma için oluşturulmuş açıklıklar görülür.

Tamirler sırasında odalardan birisinin kapısı tamir edilmeyecek orijinal haliyle bırakılmıştır.

Akıl hastanesi aynı zamanda içerisinde tıp tahsili yapılanların ilkidir. O dönemde Batı dünyasında hastaların toplumdan uzaklaştırılmak için son derece kötü şartlara sahip binalarda ölüme terkedildiği düşünüldüğünde yapının çarpıcılığı daha belirgin ortaya çıkar. Aynı dönemde Selçuklu şifâhânelerinde "delilik" tedavi edilebilir bir hastalık olarak kabul edilmekte ve hastalar çeşitli rahatlatıcı ilaçlar, şerbetler hatta musiki ile tedavi edilmekteydi. Dârüşşifâlara haftanın belli zamanlarında mûsiki heyetleri gelerek konser verirdi. Konserlerde hastalara hangi makamın iyi geleceği ve ne kadar süre çalınacağı bilinirdi. Ayrıca tedavide güzel kokulardan, rahatlatıcı kuş ve su sesinden de faydalanılabiliyordu.

Dârüşşifâlar genel olarak bütün hastalıklar için yaptırılan yaşlı genç, çocuk büyük bütün hastalara açık hastanelerdir. Akıl hastaları da bu hizmetten yararlanırlardı. Ancak burda olduğu gibi bazı şifâhânelerde akıl hastaları için ayrı bir bölüm de ayrılabilir. Buraya yatan akıl hastaları kontrol altında tutulabilen, tedavi edilebilen kimsesiz hastalardı.

Akıl hastanesi bölümüne girilen tonozlu koridorun hama varmadan soldaki kapıdan girilen kare planlı büyükçe odanın **başhekim odası** olduğu düşünülmektedir. Tıp tarihi müzesi iken orası Kayseri odaları şeklinde tefriş edilmişti.

Mental Hospital

The foundations of this section located to the west of and thought to be were found in an excavation during the repairs in 1956 and its outer walls were re-built. was 9x41 meters. It is entered through a narrow, vaulted corridor from the courtyard.

consists of a north-south corridor in the middle covered with a conical vault and small rooms on left and right. There are nine cells in each side, eighteen in total. All are covered with conical vaults. On the iwan arches of patient rooms, there are two holes facing each other. They might have been made for the use of musical and suggestive therapy used at that time. Those voice corridors are like the first primitive speakers. There are openings in most vaults for light and ventilation.

During the renovations, the door of one of the chambers was left unchanged.

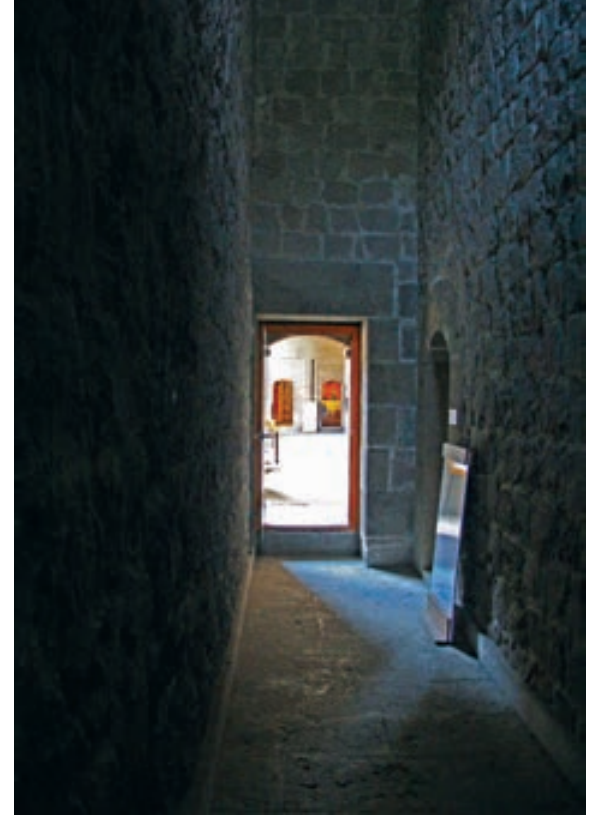
The hospital for the mentally ill was among the first institutions where a medical education was also provided. Considering that during the same period the mentally ill in the West were left alone in despair in buildings in terrible condition, the building looks even more striking. During the same period, "lunacy" was regarded as a treatable illness and the patients were provided with relaxing drugs, sherbets and even music. At certain times of the week, a music band would visit the healing houses, performing before the patients. The tone of the songs as well as the duration of the concert were all known beforehand. Additionally, the doctors made use of nice odours, relaxing bird and water sounds.

Healing houses were hospitals built for all types of illnesses, covering a wide range of patients including the elderly, the young and children. The mentally ill were also treated in these hospitals. However, in some of the healing houses as in the current example, there was a separate section for the mentally ill. Those mental patients who were taken to these hospitals were controllable and treatable patient with no one to look after them.

The big square room on the left before the baths in the vaulted corridor leading to the special section for the mentally ill is considered to be the **chief surgeon room**. When the building was serving as the museum of medical history, these sections were exhibited as Kayseri rooms.

Akıl hastalıkları bölümünde koridorun her iki yanında toplam on sekiz küçük oda bulunur

Şifâhâne avlusundan akıl hastalıkları bölümüne geçilen koridor, 2015

Şifâhâne akıl hastalıkları bölümünde hasta odasında bulunan bir tasvir, 2015

Akıl hastalıkları bölümündeki hasta odalarından birisinin kapısı tamir sırasında S.Ünver'in isteğiyle orjinal haliyle bırakılmıştır.

Şifâhânenin Hamamı

Bîmarhâne koridorunun, soldaki bir kapısından hama-
ma girilmektedir. Hamam kare planlıdır ve üstü kubbe
ile örtülüdür. Tuğladan yapılmıştır. Kubbe aynalı çapraz
tonozludur ve aralıklarda dört adet yuvarlak tipik Selçuklu
hamam penceresi bulunmaktadır. Hamamın hastalara, tıp
öğrencilerine ve çalışanlara hizmet verdiği bellidir.

A.H.Kökerin belirttiğine göre 1980 yılındaki tamirde hama-
mın güneybatı köşesinde bir su gideri ve suların toplandığı
kare biçimli bir çukur taş bulunmuştur. Havuzların suyu
gibi hamamın suyununda buradan bir kanalizasyona git-
tiğini belirtmektedir. Tamirat sırasında binanın temelini
kurutulması amacıyla 13 metreden çıkartılan artezyen
suyun da günlerce bu kanala aktığı halde tıkanmadığını
söylemektedir⁴.

Köker, aynı yazıda bir başka su konusunu da açıklamakta
1980'de yapılan tamir sırasında çevrede yapılan kazılarda
kuzeyde bulunan türbe kaidesine benzeyen yedigen kai-
deli yaklaşık 1,5 m. yüksekliğindeki alanda kazı yapıldığını,
burasının mezar olmayıp şifahaneye giren suyu dağıtan su
terazisi olduğunu tespit ettiklerini açıklamaktadır. Bu su
yolunu takip ederek binanın içine giren su yollarını, rögar-
larını da tespit ettiklerini belirtmekte ve bu sistemin adı
geçen kitapta⁵ bir planla yerlerini göstermektedir.

4 - A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Mimarisi", Gevher
Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı
(Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992,
Bildiriler: s. 17.

5 - Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri
Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası,
1992, Bildiriler: s. 28-29 ve 126

Hamam

Through the first room to the left of corridor, one can
enter the . It is square-planned and covered with a dome.
It is made of bricks. The dome is a cavetto cross vault and
there are four typical round Seljuk windows in between.
It is obvious that the served the patients, medical students
and personnel.

According to A. H. Köker, during the renovations in 1980,
a water outlet and a stone hole where water was collected
was found in southwest of the baths. Köker states that the
water coming out of the baths was channelled to sewages
like water from the pools. Köker also mentions that during
the renovations, the water extracted from the artesian well,
which was 13 meters below the surface, to dry the founda-
tion of the building was channelled to this outlet, which
functioned perfectly well.

In the same article, Köker also mentions another issue re-
garding water. Köker says that during the renovations in
1980, an excavation was carried out in the northern area
with a heptagon base 1,5 meters above the ground which
resembles a tomb base. The excavation revealed that the
area was not a tomb but a water gauge distributing the
water entering the healing house. Köker also explains that
the renovation team was able to identify the waterways
and storm drains by following this waterway. The book
contains a plan that shows the location of the waterways
within the system.

Şifâhâne akıl hastalıkları bölümüne giren koridorun solunda yer alan şifâhâne hamamı ve hamam eşyaları, 2015

Hamamın içinden görünüşü

Kayseri'de kullanılan hamam eşyaları

TIP MEDRESESİ BÖLÜMÜ

Yapı bloğunun biraz daha küçük ölçekli olan doğudaki bölümü medrese kısmıdır. Medresenin kapısı şifâhânenen 1 m. kadar geride yer almıştır, bununla giriş cephesindeki iki yapı vurgulanmak istenmiştir. Medresenin alanı 28 x 40 metredir (1120 m²).

Güneyden girilen cümle kapısı üzerinde olması muhtemel Gıyâseddin Keyhusrev'e ait kitâbe kaybolmuştur. Revaklı avlu, eyvanlar ve odalardan oluşan mekân organik bir bütünlük teşkil eder. Avlunun ortasında dikdörtgen bir havuz vardır. Avluyu çeviren revaklar, sivri kemerli ve tonozludur. Dört kenarda dört eyvan bulunur. Önü açık olan ve avluya bakan bu eyvanlar yazlık dersanelerdir. Bunlardan kuzeyde daha büyük olan ana eyvanı, şifâhânenin ana eyvanından daha dar ve daha az derindir (9,70 x 7,50 m.). Bu eyvanın iki yanında ise biri büyük diğeri küçük iki oda vardır. Talebe odaları olan diğere medrese odaları ise, farklı boyutlarda, dikdörtgen planlı ve sivri tonozludur.

Medresenin kuzeydoğu köşesindeki tonozlu büyük odanın kışlık dersane olduğu sanılmaktadır. Bu odanın tonoz tavanına duvar içlerine gizli küpler yerleştirilerek akustiğin sağlandığı bu küplerin kırılmaması için tamir sırasında S. Ünver'in hassasiyet gösterdiği belirtilmektedir. Ayrıca yine tamirler sırasında duvarların bazı yerleri orijinal haliyle bırakılmıştır.

Medreseden beşik tonozlu dar bir geçitle şifâhâne bölümüne geçilmektedir. Bu geçidin ortasından kuzeye doğru tekrar bir koridor açılmaktadır. 1980 tamirinde bulunan künklerden anlaşıldığına göre buradan binaya su girişi sağlanmıştır.

MEDICAL MADRASA

The door of the falls behind about a meter from the ; with this two buildings to the side of entrance are highlighted. The covers a 28x40 meter area (1120 m²).

The epitaph belonging to G.Keyhüsrev, which was probably on the main door on the south, is lost. The place consisting of a courtyard with arcades, iwans and rooms constitutes an organic completeness. A rectangular pool is placed in the middle of the courtyard. The arcades surrounding the yard have conical arches and vaults. There are four iwans at four corners. Among them, the larger main iwan to the north is narrower and less deep than the main iwan of (9.70x7.50 meters). On both sides of this iwan, there are two rooms, a big and a small one. rooms are in different sizes, rectangular-planned and with conical vaults.

The vaulted big room in the northeast corner of the madrasah is considered to be the winter classroom. The vaulted ceiling of the room contain hidden cubes to arrange acoustic. During the renovations, S. Ünver paid particular attention to keep the cubes intact. In addition, some parts of the walls were left untouched during the renovations.

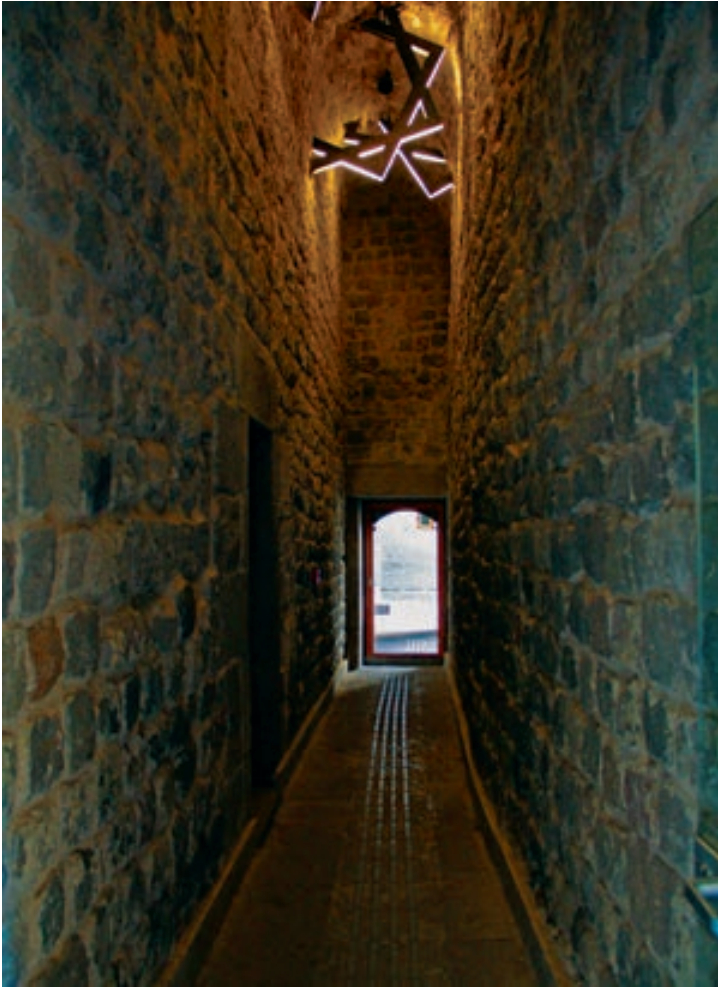
There is also a narrow passage to the healing house from the madrasah made of barrel vault. There is another corridor to the north in the middle of this passage. As revealed by the cement water pipes uncovered during the renovations in 1980, water is channelled into the building from here.

Yapının güney doğu köşesinden medrese kısmı ve Gevher Nesibe'nin kümbeti, 2018

Güneye bakan cephesinin 2018'deki ve 1956 onarımından önce 1956'daki durumu

Medrese ile şifâhâne arasındaki geçiş koridoru

Medrese odasında ders gören talebe

Yapının medrese kısmının bulunduğu doğudan görünüşü

1928 ve 2015'te Medrese kapısı

Medrese kısmının avlusundan kuzeye doğru ve kuzeydeki ana eyvanı, 2015

Medresenin kuzey eyvanı, 2007

Medresenin güney eyvanından çeşitli görüntüler, 2015

Gevher Nesibe Kümbeti

Anadolu Selçukluları'nda, bânilerinin, yaptırdığı eserde gömülme geleneğine uygun olarak, medresenin kuzeydoğu köşesindeki odalardan biri Gevher Nesibe için sekizgen piramit çatıyla örtülü kümbet olarak inşa edilmiştir.

I. Gıyâseddin Keyhusrev Konya'da kümbethanede yattığına göre, burada Gevher Nesibe Sultan'ın yattığı tahmin edilebilir. Kümbetin herhangi bir yerinde kitâbe yoktur. Medresenin doğu eyvanıyla kuzeydoğu köşesindeki oda arasında bulunan kümbetin kapısı avluya bakmaktadır. Kümbet, tamamen kesme taştan yapılmış, piramit külahlı tipik bir Selçuklu kümbetidir. Sekizgen külahın altında içten kubbe olması gerekirken şimdi boştur. Tamirler sırasında yeniden yapılmamış olabilir.

Kümbet, altta sandukanın yer aldığı kısım ve üstünde köşk mescidden meydana gelen iki bölümden oluşmaktadır. Türbenin altında, merdivenle inilen bir mezar odası ve mezar vardır. Bu mezar harap bir haldeyken 1980 yılındaki tamir sırasında yeniden yaptırılmıştır.

Kümbetin sekizgen gövdesinin dış yüzeyinde pramit külahının altına, güney yüzü başlangıç alınırsa sola doğru takip ederek Âyetü'l-kürsî ve devamında "Dinde zorlama yoktur. Doğruluk sapıklıktan açıkça ayrılmıştır. Artık kim tâgutunu inkâr edip de Allah'a iman ederse işte o, kopması mümkün olmayan sağlam bir kulpa tutunmuştur. Allah iştir, bilir" (Bakara 2/256) mealindeki âyet yazılmıştır. Taşa kabartma olarak işlenen yazı hâlâ düzgün bir şekilde okunabilmektedir.

Medresenin kuzey-doğu köşesinde revaklar arasından kümbete girilir. Alttaki kapı sandukaya iner üstteki ise kümbetin üst katına yani mescit kısmına çıkar.

Kümbet

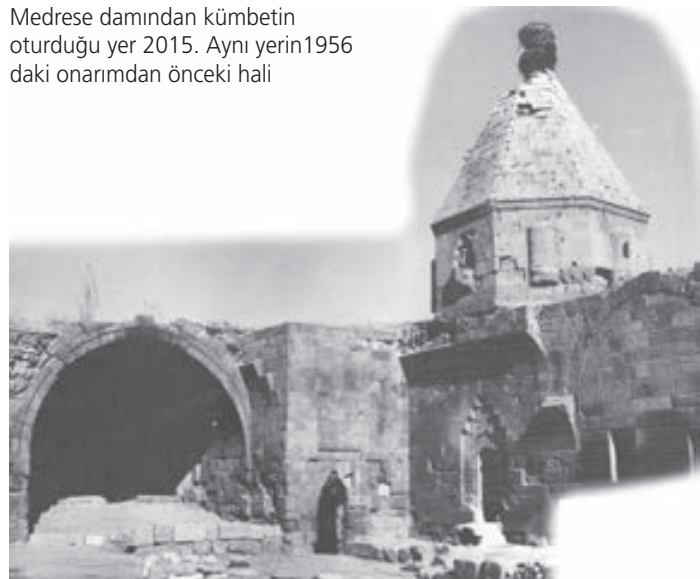
In accordance with the Anatolian Seljuk tradition of burying the body within the gardens of the monument they founded, one of the rooms to the north-east corner of was built as a (tomb) and covered with an octagonal pyramid roof for Gevher Nesibe.

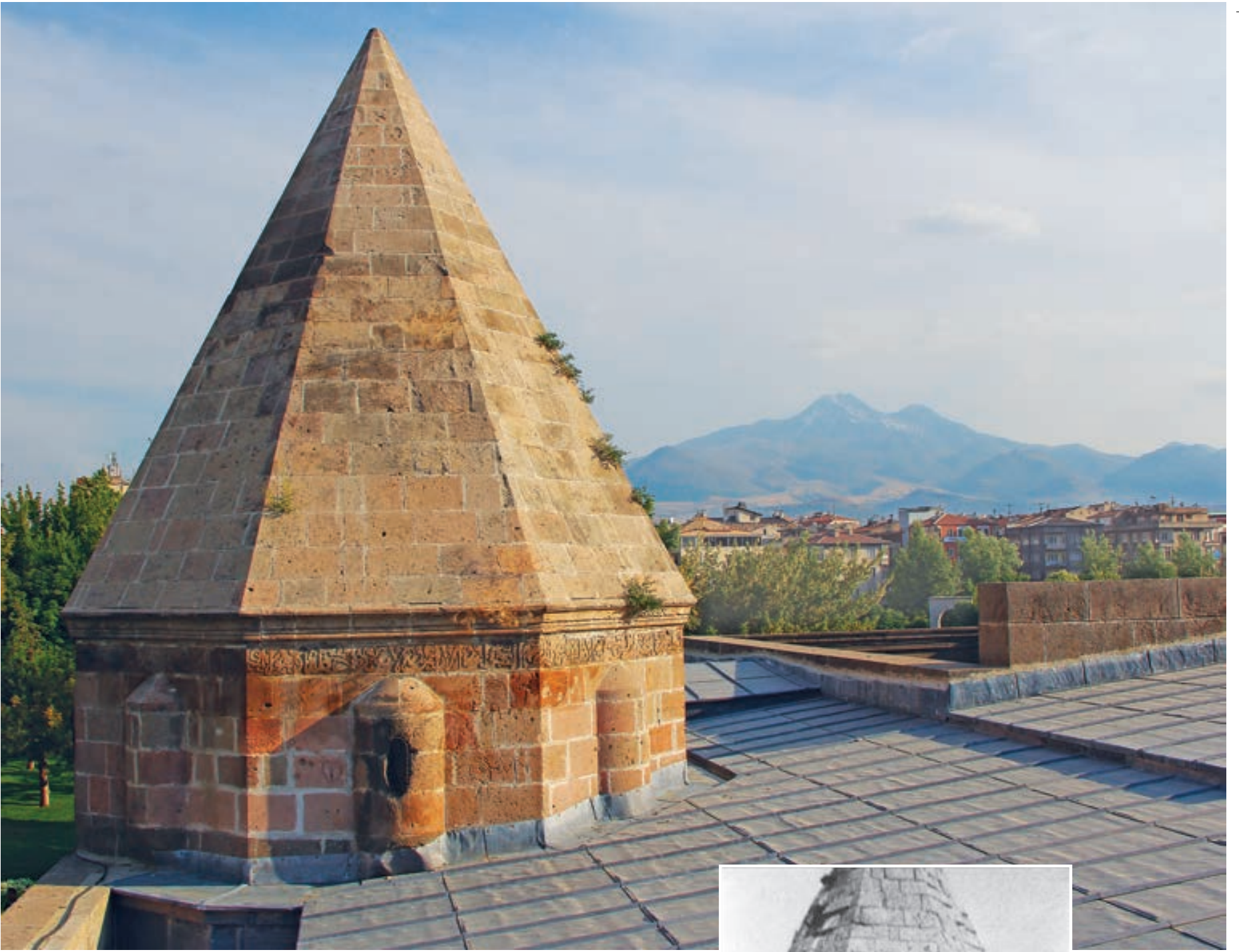
Since the tomb of Gıyaseddin Keyhüsrev is located in Konya, one can assume that Gevher Nesibe Sultan's tombs is also here. The tomb does not have an epitaph. The door of the tomb which is located between the eastern iwan of the madrasah and the room in the northeast corner faces the alley. The tomb is made entirely of face stone, and is a typical Seljukian tomb with a pyramide-shaped cone at the top. Although there must be a dome under the octagonal cone, it is now empty. It is probable that the dome was not created during the renovations.

There are two parts to the ; the section on the lower level where the tomb is and the masjid pavilion upstairs. There is a grave below the tomb which is reached by stairs. The grave which was in ruins, was repaired in 1980.

On the outer surface of kümbet's octagonal structure, under the pyramid cone, -if the south side is considered as the beginning- towards the left, Ayata'l-Kürsî (a long verse from the Qur'an recited for protection) and the following verse of Qur'an is written: "There is no compulsion in religion. The right direction is henceforth distinct from error. And he who rejecteth false deities and believeth in Allah hath grasped a firm handhold which will never break. Allah is Hearer, Knower." (al-Baqarah, 256/Transl. Pickthall). This writing engraved to the stone is still legible.

Medrese damından kümbetin oturduğu yer 2015. Aynı yerin 1956'daki onarımdan önceki hali

Medresenin damından kümbetin ve Erciyes'in görünüşü. Kümbetin damdan taşan kısmında sekizgen gövdesinin her yüzüne konik külâhının altına, güneydeki yüzünden başlamak üzere sola doğru takip ederek Âyete'l kürsî ve devamındaki ayet yazılmıştır. Taşa kabartma olarak işlenen yazı orijinaldir ve hâlâ düzgün bir şekilde okunabilmektedir.

Aynı yerde 1928'de çekilen bir fotoğraf

Kümbetin sekizgen gövdesinin her yüzüne pramit külâhının altına, güney yüzü başlangıç alınırsa sola doğru takip ederek Ayetü'l kürsi ve devamındaki âyet yazılmıştır (Bakara 255, 256, 257'nin bir kısmı).

Taşa kabartma olarak işlenen yazı orijinaldir ve hâlâ düzgün bir şekilde okunabilmektedir. Aşağıda güney yüzünden başlayarak sola doğru sekiz yüzdeki yazılar, Arapça ve Latince yazılışlarıyla ayrı ayrı gösterilmektedir.

Bismillahirrahmânirrahîm. Allâhü lâ ilâhe illâ hüvel
hayyül kayyûm, lâ te'huzûhu

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ

sinetün velâ nevm, lehu mâ fissemvâvâtî ve ma fil'ard,

سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ

men zellezi yeşfeu indehu illâ bi'iznih, ya'lemü mâ
beyne eydihihim vemâ

مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا

halfehüm, velâ yü-hîtûne bi'sey'im min ilmihi illâ
bima şâe vesia kürsiyyü

خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ

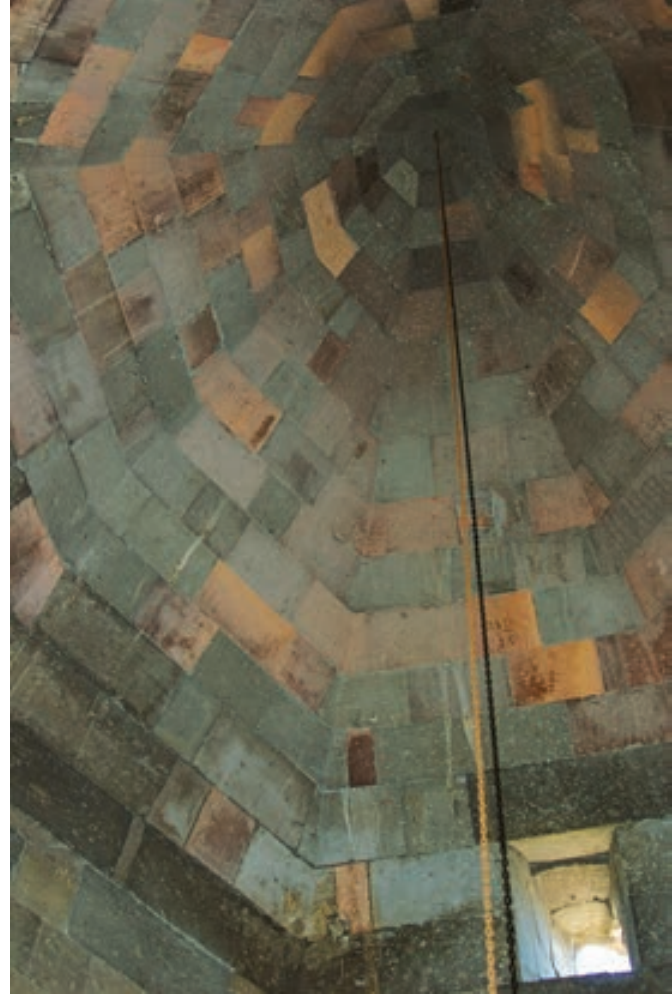
Kümbetin külahı altında yazılı ayetlerin Türkçe anlamı: "Allah kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O'nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O'nundur. İzni olmaksızın O'nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar. O'nun kürsüsü bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır. (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O'na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür (255). Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk sapıklıktan iyice ayrılmıştır. O halde kim tâğûtu tanımayıp Allah'a inanırsa, kopmak bilmeyen sapasağlam bir kulpa yapışmıştır. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir (256). Allah iman edenlerin dostudur.....(257)."

Yazı, şifâhâne taçkapısındaki taş kabartma kitâbe yazısından sonra en önemli belge niteliğindedir. Ayetü'l - Kürsî'nin yazılması özellikle de ondan sonra gelen "Dinde zorlama yoktur..." diye devam eden ayetin yazılması; bu şifâhâne hangi dinde olursa olsun herkesin tedavi olabileceğini çağrıştıran muhteşem bir hatırlatmadır.

Kümbetin damdan taşan kısmı

Kümbetin üst katında mescit kısmında tavan konik çatı ile örtülüdür

Kümbetin altındaki mezar odasındaki mezar. 1982'de yeniden tamir edilmiştir

Kümbetin altındaki mezar odasına ve üstteki mescit kısmına medrese avlusundan girilen kapıları

Gevher Nesibe’de Taşçı İşaretleri (Türk Damgaları)

Yapının birçok yerinde özellikle de eyvanlarında yapı taşları üzerine kazınmış, ancak dikkatli bakıldığında görülebilen işaretler vardır. Bunlar Selçuklu eserlerinde genellikle bulunan taş ustalarının kazıdığı taşçı işaretleri veya Türk damgalarıdır. Taşçı ustalarının mensup oldukları boylarını mı yoksa başka bir geleneği mi ifade eder bilinmemektedir. Fakat Ahlat ve Kayseri’deki bu şekillerin birer Türk damgası ve Anadolu’daki Türk kültürünün izleri olduğu kesindir. Çeşitli Oğuz boylarının tarih içinde kendine has işaretlerinin olduğu bilinmektedir. Damga adı verilen bu işaretler Türk dili tarihi açısından da oldukça önemlidir.

Bu işaretleri araştıran Prof. Dr. Tuncer Gülensoy⁶ konuyla ilgili: “Ahlat’taki kümbet taşları ile Kayseri’de Selçuklu ve Beylikler devri yapılarının kümbet ve eyvanlarında ortaya çıkan bu damgaların birden bire oluşmadığı, ta Orta Asya’dan Anadolu’ya göç eden Türk boylarının ataları tarafından yüzyıllarca önce geliştirildiği; bu taşların üzerine çizilen şekillerin de gelişigüzel yapılmadığı, tespit edilen şekillerin her birinden 3-4’er tane bulunmasından anlaşılmaktadır.” demektedir.

Bugün Gevher Nesibe yapı grubunun birçok yerinde bu işaretler hâlâ görebilmektedir.

Stonemason Signs (Turkish Stamps) at Gevher Nesibe

On many parts of the building, especially on the stones of iwans, there are signs that could be seen only with a careful look. These are the signs, also known as Turkish stamps, left by stonemasons as often seen in Seljukian buildings. Whether these signs signify the tribes of the stonemasons or another tradition is not known. Nevertheless, it is for sure that these shapes found in Kayseri are Turkish stamps and traces of Turkish culture in Anatolia. It is a known fact that various Oghuz tribes had their own signs throughout history. These signs, denominated as stamps, are also significant in terms of the history of Turkish language.

Prof. Tuncer Gülensoy, who carries out extensive research on these signs, states that, “We understand that the tombstones in Ahlat as well as these stamps seen in the tombs and iwans of the structures built during the age of Seljuks and Beyliks [i.e. Houses] did not appear out of blue, that these were developed hundreds of years ago by the ancestors of Turkish tribes who migrated to Anatolia, and that the shapes on these stones were not carved randomly - as there were 3 or 4 carvings of the same shape on the stones”.

Today, one can see such signs in various parts of the Gevher Nesibe buildings.

6- Tuncer Gülensoy, “Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi’nde Türk Damgaları ve Taşçı İşaretleri,” Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, Bildiriler: s. 47.

Binanın çeşitli yerlerinde kesme taşlar üzerinde görülen taşçı işaretlerinden örnekler

Medrese bölümünün Batı Eyvanındaki taşçı işaretleri

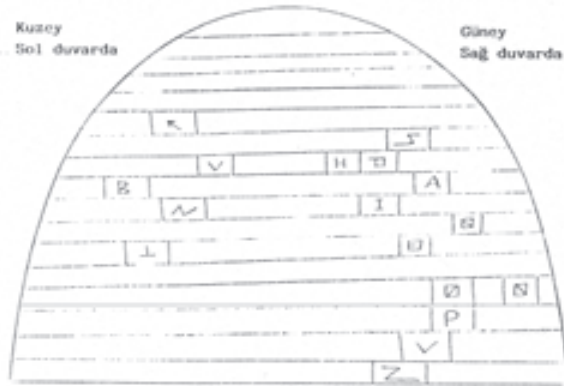
Medrese bölümünün Kuzey Eyvanındaki taşçı işaretleri

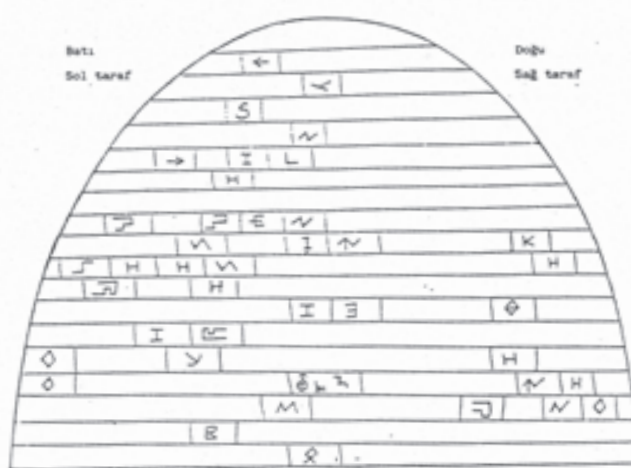
Medrese bölümünün büyük Güney Eyvanındaki taşçı işaretleri

Medrese bölümünün Doğu Eyvanındaki taşçı işaretleri

Hastane bölümünün Doğu Eyvanındaki taşçı işaretleri

Hastane bölümünün en büyük Kuzey eyvanındaki taşçı işaretleri ve dalgaları.

Hastahane Bölümünün Ameliyathanedeki Taşçı İşaretleri

Binanın çeşitli yerlerinde kesme taşlar üzerinde görülen taşçı işaretlerinden örnek çizimler (Çizim, T. Gülensoy)

Vakfiyesi

İnsanlara hizmet amacıyla yapılıp vakfedilen yapının işletme senedi anlamına gelen vakfiyesi bu güne kadar ele geçmemiştir. Vakıfla ilgili bilgiler ancak, Kayseri tahrir ve evkaf defterleri gibi diğer kaynaklardan elde edilebilmektedir. XVI. yüzyıl Kayseri Tahrir ve Evkaf Defterleri'nde her iki bina "Medrese-i Gıyasiye ve Medrese-i Darüşşifa" şeklinde kaydedilmiştir.

Prof.Dr. Refet Yinanç yapının vakfiyesiyle ilgili 14 Mart 1991'de yapılan Kayseri Gevher Nesibe Tıp Fakültesi Kongresi'ne sunduğu bildiride özetle şu bilgileri vermektedir:

"1500 ve 1584 yıllarında tanzim edilen Kayseri Tahrir ve Evkaf defterlerinde, Dârüşşifâ ve Gıyâsiye medreselerinin vakıfları ve görevlileri kaydedilmiştir. Bu kayıtlara göre her iki medresenin vakıfları şunlardır:

1. Talas köyünün mâlikanesi: 992 (1584) yılında yapılan tahririne göre Talas'ın altı mahallesi ve 485 vergi nüfusu olup mâlikanesinin yıllık geliri 10.800 akçedir.
2. Erkilet köyünün mâlikanesi: Aynı tarihte, Sahra nahiyesine bağlı 272 vergi nüfuslu bir köydür. Mâlikanenin yıllık geliri 8310 akçedir.
3. Yorgat köyü mâlikanesinin üçte bir hissesi: Sahra nahiyesine bağlı yirmi altı nüfuslu bir köydür. Mâlikanesinin yıllık 2862 akçe gelirinden 954'ü adı geçen medreselere, 954 akçesi Nesibe Sultan Türbesi'ne, 954 akçesi de Hacı Kılıç Camii'ne vakfedilmiştir.
4. Acı Kuyu mezraası: Malya nahiyesine bağlı ve Kara Kuyu mezraası yakınında olup, 1584'te geliri 300 akçedir.
5. Saslu mezraasının mâlikanesi: Erciyes Cebel-i Ali (Alıdağı) nahiyesine bağlı olarak kaydedilmiş olan Saslu mezraasının mâlikane geliri yıllık 500 akçedir.
6. Sultan Hamamı'nın senelik ihalesinden alınan icar, 50 akçe.
7. Hamamın dârüşşifâ yanındaki arsasından alınan icar, 50 akçe.
8. Gıyâsiye Medresesi yanındaki arsanın senelik icarından alınan 30 akçe.

Görüldüğü gibi Dârüşşifâ ve Gıyâsiye medreselerine müşterek üç köyün mâlikanesi, iki mezraa, bir hamam ve iki arsa vakfedilmiş olup, 1584'te yıllık gelirleri toplamı 43.643 akçedir.

Waqf Charter

The endowment charters are the institutional laws governing the management of the building, which was built in service of people. Up to this day, the endowment charter of Gevher Nesibe buildings was not found. Information on the endowment could only be obtained from secondary sources such as the cadastre and foundation books of Kayseri. In the cadastre and foundation books of Kayseri from the 16th century, both buildings were recorded as " " and " " [i.e. Gıyasiye Madrasah and Healing House Madrasah].

In his proceeding at the Kayseri Gevher Nesibe Faculty of Medicine Congress held on 14 March 1991, Prof. Refet Yinanç makes the following remarks regarding the endowment charter of the building:

"In the Kayseri Cadastre and Foundation Books compiled in 1500 and 1584, the endowments and officials of the Healing House and the Gıyasiye masdrasah were recorded. According to these records, the two madrasahs had the following endowments:

- 1- The Mansion of Talas Village: According to the registry dated 992 (1584), Talas has six neighborhoods and a population of 485 taxpayers. The annual income of the mansion is 10,800 coins.
- 2- The Mansion of Erkilet Village: It is a village of Sahra district with a population of 272 taxpayers. The annual income of the mansion is 8,310 coins.
- 3- One-third of Yorgat Village Mansion: It is a village of Sahra district with a population of 26 people. Out of 2,862 coins annual income of the mansion, 954 coins were donated to the s, 954 coins to Nesibe Sultan Tomb and 954 coins to Hacı Kılıç Mosque.
- 4- Acı Kuyu Hamlet: It is in Malya district and close to Kara Kuyu hamlet. Its income was 300 coins in 1584.
- 5- The Mansion of Saslu Hamlet: The annual income of the mansion of Saslu hamlet registered in Erciyes Cebel-i ali (Mount Ali) district was 500 coins.
- 6- Land tenure from the annual tender of Sultan , 50 coins
- 7- Land tenure of the parcel of the near , 50 coins
- 8- Annual land tenure of the parcel near Gıyasiye , 30 coins

The mansions of three connected villages, two hamlets, a

Evkaf kayıtlarına göre 1584 yılında dârüşşifâ ve Gıyâsiye Medresesi'nin 20'şer akçe günlük tahsis edilen birer müderrisi vardır. O devirde eğitim görenlere de 8 akçe günlük bağlanmıştır. Vakıf gelirini toplayan câbiye de (tahsildar) 'kitâbete kadir olmak şartıyla' günlük 2 akçe ayrılmıştır."⁷

Diğer başlıklarda verdiğimiz tayin yazıları gibi başka bazı belgelerden de anlaşılacağı gibi; şifâhâne ve medresenin uzun yıllar vakfiyesine uygun olarak hizmet verdiği anlaşılmaktadır.

7- Refet Yinanç, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Vakfı," Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi matbaası, 1992, Bildiriler: s. 13.

and two parcels were donated to and Gıyasiye s, and their annual income was 43,643 coins in total.

According to the Foundation Registry, and Gıyasiye s had a teacher each with a 20-coin daily stipend in 1584. During that period, the students were also paid 8 coins a day. The cash collector of the would be paid 2 coins daily "on the condition that he must fulfill the duty of clerkship."

Süheyl Ünver'in Selçuklu baş tabiplerinden Ekmelüddin minyatürü.

Şifâhâne akıl hastalıkları bölümünde bir hasta odasında sergilenen hasta doktor tasviri

Şifâhânede Tedavi

Şifâhânede ne tür tedavilerin uygulandığı, hangi hastalıkların tedavi edildiği tam olarak belli olmasa da; her çeşit iç ve dış hastalıkların, göz hastalıklarının, akıl hastalıklarının tedavi edildiği, bazı ameliyatların yapıldığı ve aynı zamanda ilaç hazırlandığı bilinmektedir. Buna ait ilaç hazırlama kazanı, taş el değirmenleri, ilaç havanları gibi bazı aletler şifâhânede bulunmuştur ve hâlâ bir köşede durmaktadır. Taçkapının kitâbesinin üstüne oturtulan tıbbın sembolü çift başlı yılan arması da burada devrinin her türlü tedavisinin uygulandığı teşkilatlı bir sağlık kurumu olduğunun en güzel damgasıdır.

Bu konuda elimizde şifâhânelerin tamamında uygulanan genel tedavi usulleri hakkında geniş bilgi ve belgeler mevcuttur. Burası da o tıp tedavi geleneğinin ilklerinden olduğuna göre doğrudan buraya ait yeterli belge olmasa da diğer şifâhânelerdeki belgelere bakarak hemen hemen her tarafa aynı şekilde uygulanan tedavilerin buradaki uygulamalar hakkında fikir sahibi olabiliriz.

Kitabımızın başında “Anadolu Selçukluları ve Osmanlılar’da Dârüşşifâlar” başlığı altında “Dârüşşifâlarda Tedavi” bölümünde (s.25) genişçe yer verdiğimiz ve Gevher Nesibe’de de uygulanan bu tedavi usulleri özetle şu esaslardan oluşmaktadır:

Dârüşşifâda tedavi kesinlikle parasızdı. Hastaneye gelen hasta kapıcı tarafından içeriye alınır ve yıkanabilecek durumda ise hamamda yıkanır ve hastane kıyafeti verilirdi. Bütün muayenelerde diğer hekimler ve tıp öğrencileri de yer alırdı. İlk konsültasyondan sonra hemen ilaçları tespit edilir, yiyeceği gıdalar, rejimi belirlenirdi. Hastanın her istediği karşılanmaya çalışılır, özellikle tedavisi için psikolojisinin önemi dikkate alınarak bütün hizmetlilerin güler yüzle ve gönlü okşayan sözlerle muamele etmeleri şart koşulurdu.

Treatment at the Healing House

Although it is not clear what types of treatment were applied and what illnesses were treated in the healing house, it is known that all sorts of internal and external diseases, eye diseases, and mental diseases were treated; some operations were conducted and certain drugs were prepared. Pots used to prepare drugs, handmills made of stone as well as drug presses were found and are still kept in the building. The two-headed snake, which is the symbol of medicine, placed on the epitaph on the crown gate is the clearest sign of the fact that this institution was a fully-fledged medical compound where all sorts of treatments were applied.

A large body of information and documents on the general procedures of treatments applied in the healing houses is available. As this building represents the early phases of this tradition, one can assume that treatments that were applied almost everywhere else as revealed by the documents belonging to other healing houses were also being applied in this institution as well.

The issue of “Treatment at the Healing House” was discussed in detail under the section entitled “Healing Houses in Anatolian Seljukians and Ottomans” in the beginning of the book. Based on that discussion, we can identify the main procedures of treatment at Gevher Nesibe as follows:

The treatment at the healing house was absolutely free. The patients coming at the hospital were greeted by the gatekeeper and bathed in the baths if their conditions allowed. After that, they were provided with a hospital cloth. All diagnoses were attended by other doctors and students. Following the initial consultations, drugs were prescribed and the patient was given a specific diet. The requests of the patients were covered as much as possible, and all the servants were required to be good-humoured and tender as the psychology of the patient was of utmost important for the success of the treatment.

The diagnosis of the first doctor, who conduct the initial consultation for **the diagnosis of patients coming to the Healing House** was very important. As the doctors of

Şifâhânede sergilenen ilaç hazırlama kabı, el değirmeni ve mermer çukur kap

Dârüşşifâya gelen hastaların teşhisi için ilk muayene-yi yapan tabib-i evvelin hastalığı teşhisi çok önemlidir. Dârüşşifâ hekimleri işinin ehli, alanında uzman, bütün ayrıntılarıyla tıbbi bilen kişilerden seçildiği için genellikle hasta ile ilk konuşma sırasında hastalığı doğru teşhis etmiş olurdu. Bu teşhisine göre hemen tedaviyi başlatırdı. En önemli teşhis şekli de idrar muayenesi ve nabızla teşhisti. Hekim her gün hastayı kontrol eder, teşhisinin doğru olup olmadığını tetkik eder, verdiği ilaçların etkisini izlerdi. Bu arada tıp öğrencileri de yanında olur, onlara da kontrol ettirir, fikirlerini alırdı.

Dârüşşifâlarda uygulanan tedavi binlerce yıllık tecrübeden geçen eski tıbbın bir parçasıydı. Bu tıpta önemli olan “önce hastalanmamak” idi. Koruyucu tıp çok önemli olup bunun için kurallar geliştirilmişti. Banyo yapmak, temizlenmek günlük hayatta çok önemli idi ve özellikle hastanın banyosu da önemliydi. Sıcak nemli hamam, terleterek birçok zararlı maddenin terle çıkmasını sağlıyor ve tedaviye yardımcı oluyordu. Bu yüzden her şifâhânde olduğu gibi Gevher Nesibe’de de hamam vardır. **Tedavide diyet** de önemliydi.

Dârüşşifâya kabul edilen akıl hastaları da mûsiki ve su sesiyle tedavi edilmişlerdir. Bu iş için ayrı bir de bölüm ayrılmıştır.

Dârüşşifâda çalışan hekimlerde aranan özellikler çok önemliydi. Vakfiyelerde de “... birçok önemli tıbbî olaya tanık olmuş, mesleklerinin en ince kural ve ilkelerini fevkalâde kavramış, tıp ve hikmetin bütün sır ve inceliklerine vâkıf olmuş, gördüğü tıbbî vakalarla bilgilerini geliştirmiş, alanında lazım olan bilgi ve tecrübeye zaman içinde sahip olmuş...” olmak şartı kaydedilir.

Dârüşşifâlarda göz hastalıklarını tedavi eden kişiye “**keh-hâl**” denirdi ve kadroda genellikle iki kehhâl olurdu. Cerrahlar da tedavinin önemli bir parçasıydı.

Dârüşşifâlarda yatan hastalara bir çeşit hastabakıcılık vazifesi gören “**kayyum**”lar vardı.

Hastalara verilecek **ilaçlar dârüşşifâda hazırlanı**r ve bunun için büyük bir miktar para ayrılırdı.

Dârüşşifâda görev yapan diğer vazifeliler, vekilharç (para işleriyle ilgilenen kişi), kâtip, aşçılar, yemek servisi yapanlar, kapıdaki görevliler, temizlikçi, çamaşırcı ve hamam görevlileriydi.

(Gevher Nesibe’de ve bütün şifâhânelerde uygulanan belirttiğimiz bu genel tedavi usulleri hakkında geniş bilgi için bakınız, sayfa 25-31)

the Healing House were selected among the experts with extensive knowledge of medicine and experience, the first consultations usually yielded correct diagnoses. The treatment was swiftly started following the first consultation. The most important way of diagnosing an illness was urinalysis and diagnosis through heartbeat. The doctor would check on the patient every day to make sure that the initial diagnosis was correct and follow the effect of the medication applied to the patient. Meanwhile, medicine students would observe the process and take part in routine checks and offer their ideas.

The treatments applied at the Healing Houses were a part of ancient medicine which was shaped through experience of thousands of years. What was important in this specific understanding of medicine was “avoiding illness in the first place”. Preventive medicine was of paramount importance and was subject to certain rules. Bathing and keeping oneself clean were very important aspects of daily life. Bathing of patients was also very important. The hot and moist baths allowed removal of many hazardous substances from the body through sweating, which facilitated the treatment. Therefore, there was a bath in Gevher Nesibe, as in all other healing houses. Diet was also an important aspect of the treatment.

The mentally ill were also accepted to the healing houses and were treated with music and water sound. There was a separate section for such treatments.

The qualifications required of the doctors employed in the healing house were very important. The endowment charters of many healing houses contain conditions such as follows: “[doctors must] have witnessed many important medical phenomena, have extensive understanding of the finest rules and principles of their profession, be knowledgeable about all the secrets and technicalities of medicine and wisdom, have the required know-how and experience of their fields...”

The doctors responsible for treating eye diseases in the healing houses were called “**kehhâl**”. Usually, there were two s in the cohort. Surgeons were also an important part of the treatment.

There were also **kayyums** [caretaker] responsible for looking after the patients at the healing house somewhat like today’s nurses.

Drugs to be given to the patients **were prepared in the healing houses**, and a considerable sum of money was spared for preparation of drugs.

Other employees of the healing houses included the vekilharç [one who is responsible for managing monetary issues], clerk, cooks, servants, gatekeepers, cleaners, laun-

Dârüşşifâda Çalışan Hekimlerle İlgili

Kitabın başında dârüşşifâlar anlatırken hekimlerin vasıfları, tedavi ve çalışma usulleri hakkında genişçe genel bilgi verilmişti. Bütün şifâhânelerde uygulanan hastane yönetimi, hekim tayini ve hekim çalışma metotlarının burada da uygulandığında şüphe yoktur. Ancak hangi hekimlerin çalıştığı konusunda fazla bir bilgi yoktur.

F. N. Uzluk, Konyalı Zeki oğlu Ebû Bekir'in Kayseri'den yazdığı mektupları dikkate alarak; h.800'de (1397) yazılan bu mektuplardan Kayseri Dârüşşifâsı'nda görev yaptığını tahmin eder. A. İnan da onun hakkında, "H.800 (1397) yıllarında yaşamış, Kayseri'den yazdığı mektuplar dolayısıyla Kayseri Dârüşşifâsı'nda çalıştığı düşünülüyor, zamanının çok iyi hekimi" diye yazar.

Arslan Terzioğlu da "Mengücekoğulları'ndan Alâeddin Dâvûd Şah b. Behram'ın (1225-1228) yanında Erzincan'da bir müddet çalışan ve Anadolu'nun diğer bölgelerinde de bulunan meşhur hekim Abdüllatif-el Bağdâdî'nin XIII. yüzyıl başında Kayseri'de bu meşhur tıp merkezinde bir müddet kaldığı tahmin edilebilir..." demektedir.

Tıp tarihçiliği, kültür adamlığı gibi birçok vasfı yanında iyi bir ressam olan rahmetli Prof. Dr.A. Süheyl Ünver'in 1956 da yaptığı tabip Ekmelüddin minyatürü.

drymen and bath keepers.

(For further information on the general procedures of treatment applied in Gevher Nesibe and all other healing houses, please see page 25-31 of this book.)

Doctors Working in the Darüşşifa

As part of our explanations in the beginning of this book regarding the healing houses, extensive information was provided as regards procedures of treatment and working conditions. Without a doubt, the methods of hospital management, doctor appointments and working for doctors applied in all other healing houses were also applied here. Nevertheless, there is little information about the identity of the doctors.

From the letters of Zeki, son of Ebubekir of Konya written in Kayseri in 1397, F.N.Uzluk thinks that he might have worked in Kayseri. Like Uzluk, A. İnan also writes about him: "He lived in 800s according to Hijri calendar (1397-98). He was thought to have worked in Kayseri because of his letters written in Kayseri. He was an excellent physician of his time."

In his book titled Seljuk Medical Centers and Their Influence on European Medicine (p.73), Arslan Terzioğlu states that: "It may be said that the well-known physician Abdüllatif Bağdadi who had worked near Alâeddin Davud Shah bin Behram of Mengücekoğulları (1225-1228) in Erzincan for a while, then had stayed in other regions of Anatolia, probably worked in this famous medical center in Kayseri for a while at the beginning of 12th century."

Süheyl Ünver'in şifâhânedeki tedavi ile ilgili başka bir minyatürü.

Tıp Medresesinde Eğitim ve Öğretim

Yapının medrese bölümünün tıp öğrencilerinin uygulamalı eğitimi ve barınmaları için yapıldığı açıktır. Önü açık olan ve avluya bakan dört eyvan yazlık dersane, kuzeydoğu köşedeki kapalı büyük oda ise kışlık dersanedir. Geri kalan küçük medrese odaları da talebe odalarıdır.

Genel olarak kitabın başında değindiğimiz dârüşşifâlarda tıp eğitimi usulleri muhakkak ki burada da geçerliydi. Bitişğinde de hastane olduğuna göre burda barınan ve eğitim gören talebeler aynı zamanda hastaların arasında hocalarının yanında eğitim alıyorlardı.

Bu sistem bugün de uygulanmaktadır. Çoğu tıp fakülterinin yanında hastaneleri vardır. Medresede önce temel bilimler eğitimi alan öğrenci (tâlip) bu eğitimi tamamladıktan sonra, hastane kısmına geçip hekimler gözetiminde hasta tedavisine katılarak deneyim kazanırdı. Bu öğrencilere danışment denirdi. Gevher Nesibe'yi farklı kılan, o dönemde dünyada hiçbir yerde uygulanmayan bu eğitim sisteminin uygulanmış olmasıdır.

Prof.Dr. A. Hulusi Köker 14 Mart 1991 Gevher Nesibe Sultan Tıp Kongresi'ne sunduğu bildirisinde⁸ okutulan dersler ve kitaplarla ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nde Ebû Bekir er-Râzî ve İbn Sînâ tababetinin yanında Abdüllatif el-Bağdâdî, Kutbüddin eş-Şîrâzî ve Ali Sivâsî gibi hekimlerin yazdığı kitaplar da okutulmuştur. Eski Yunan ve Roma devrinden birçok kitabın, özellikle Hipokrat ve Galen'in Arapça'ya tercüme edilmiş eserleri ve onlara karşı yazılmış olan reddiye kitaplarının da okutulduğu bilinmektedir.

Dünyaca meşhur Ebü'l-Kasım ez-Zehrâvî'nin (ö. 404/1013), *Kitâbü't Tasrîf* isimli cerrahi kitabı da burada başhekim ve cerrah olan Zekioğlu Sadreddin Konevî tarafından okutulmuştur. Hekim Kutbüddin eş-Şîrâzî'nin (ö.710/1311), Gevher Nesibe'de çalışırken, gözün karanlık odasını keşfettiği bilinmektedir. Ayrıca burada çalışmış olan Hekim İbrahim Gazanfer Kürşî ve Ali Sivâsî'nin eserlerini de katarsak, burada devrinin en modern bilgilerinin öğretildiği ve uygulamalarının yapıldığı, teorik ve pratik, planlı ve programlı bir tıp eğitimini bulmuş oluyoruz.

Gerçekten de Selçuklular döneminde, Anadolu'ya niçin rağbet edildiğini ve buraya eğitim ve çalışmak amacıyla birçok yabancı hekimin gelmiş olmalarının, üstün bilimsel faaliyetlerinden dolayı olduğunu bu suretle anlamış bulunuyoruz. Kayseri o zaman da Selçuklular'ın bilim merkezidir."

Education And Training In Medical School

It is clear that the madrasah section of the building was built for applied training and housing of the students of the medical school. Four iwans with an open yard in front were used as summer classrooms, whereas the big close room in northeastern corner was used as a winter classroom. The remaining small rooms must have been student chambers, too. The procedures of medical training in dârüşşifâs, which were generally discussed in the book, were certainly applied here too. Judging from the fact that there was a hospital next to the building, the students, who were houses and trained here, spent their time with their masters, visiting and treating the patients.

The system is still in practice today. Most medical schools have adjoined hospitals. The students [talip] were first trained in hard sciences, and then spent their time taking part in treatments in hospitals under the supervision of physicians. These students were called danishmands. What made Gevher Nesibe stand out among similar institutions was the fact that it was the first place around the world where this system was practiced.

Prof. A. Hulusi Köker gave the following information on the courses and coursebooks of Gevher Nesibe, during the Gevher Nesibe Sultan Medical Congress dated 14 March 1991:

In Gevher Nesibe Medical School, beside the medical practices of Ebubekir Razi and Avicenna, the books of Abdüllatif Bağdadi, Kudbettin Şirazi and Ali Sivasi were also taught. It is also known that many books from the period of Ancient Greek and Rome, especially the Arabic translations of Hippocrates and Galen, and refutations written against them were also taught.

Worldly renowned Surgery Book of Ebu'l-Kasım ez-Zahravi (d. 404/1013) titled was also taught here by the head-physician and surgeon Zekioğlu Sadreddin Konevi. It is known that the Physician Kutbeddin Şirazi (d.710/1311) discovered the dark area of the eye while working in Gevher Nesibe. Furthermore, if the works of the Physician İbrahim Gazanfer Kürşî and Ali Sivasi are also taken into consideration, we see a well planned medical training, both in theory and practice, in which the newest practices of the era are taught and applied.

We can understand why Anatolia became popular during the time of Seljuks and the reason for many foreign physicians coming for training and practice to benefit from its outstanding scientific activities. Kayseri was the science center of Seljuks even back in those times.

8- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Tıp Öğrenimi ve Öğretimi", Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, Bildiriler: s. 57 - 63.

Gevher Nesibe Çeşmesi

Gevher Nesibe yapı bloğunun dışarısında batı tarafında, şifâhânenin bir çeşmesi vardır. Sonradan yapıldığı sanılan bu mahalle çeşmesi, etrafındaki mahallesini kaybetse de yüzyıllardır hâlâ akmaya devam etmektedir.

Çeşmenin alınlığında yer alan ve çift sıra halinde yazılmış yazıdaki ifadeleri bugün de rahatlıkla anlaşılan 1868 tarihli son tamir kitâbesinde ise şunlar yazmaktadır:

*Menâfi-i çeşmenin âbı / Zülâl olmuş letâfette
Şeker gibi halâvette / İçen ihvâna aşk olsun
Hasan Hüseyin'in aşkına / İçer olsa o teşneler
Bula kevser şarabını / İçen ihvâna aşk olsun
Bu hayrı işleyen mü'min / Bakâyı lâ yezâl bundu
Çerâğın kendi eliyle / Yakan ihvâna aşk olsun
Bu tamir tarihin Hilmi / Ferah fazıl yazub bunda
Hisâb idüp çıkar sende / Bulan ihvâna aşk olsun
(H/1285- M/1868-69)*

Gevher Nesibe Fountain

Outside, there is a fountain to the west of the building. It keeps running as it has done for centuries. Above, there is the inscription upon the date of the latest repair, which is 1868.

1868 tarihli tamir kitâbesi

Yapı bloğunun batısında hâlâ akan bir çeşmesi vardır. Üzerinde 1868 tarihli bir tamir kitâbesi bulunmaktadır.

Gevher Nesibe Vakıflarından Sultan Hamamı

Gevher Nesibe Şifâhâne ve Medresesi, kitâbesine göre h. 602'de (1206) yapıldığına göre, 1500 ve 1584 yıllarında tanzim edilen Kayseri Tahrir ve Evkaf defterlerinde Gevher Nesibe'ye ait vakıflar arasında adı geçen Sultan Hamamı da aynı tarihlerde yapılmış olmalıdır. Banisinin şifâhâne yapısında olduğu gibi Gevher Nesibe adına I. Gıyaseddin Keyhusrev olduğu hatta Gevher Nesibe Sultan'ın adına izafeten de hamama Sultan Hamam dendiği söylenebilir.

Hamam, Anadolu'da yapılan en erken tarihli Türk hamamlarından sayılabilir. Sultan Hamamı'nın yeri; iç kalenin doğu kapısı karşısına düşen yerde, dış kale surlarının içinde; Hunat Külliyesi karşısındaki dış surun dibindedir. Şimdiki Millet caddesinin başlangıç noktasındadır. Yeri bugünkü kotun altında kalmıştır.

Yüksek surların tam dibinde inşa edilen hamam kuzey-doğu ve güneybatı istikametinde ve dikdörtgen şeklinde yapılmıştır. Hamamın kadın ve erkek bölümünden oluşan bir çift hamam olduğu sanılmaktadır.

Yapı malzemesi farklı dönemlerde yapılan onarımlar sebebiyle çeşitlilik gösterir. Yapım tarihini gösteren herhangi bir kitâbe bulunmamaktadır. Hamam 1975 yılına kadar kullanılırken bu tarihten sonra terkedilerek harabe haline gelmiştir. Uzun yıllar harabe halde bekleyen hamam mülkiyet sahipleri tarafından 2015 yılında yapılan restorasyonla restoran olarak hizmet vermeye başlamıştır.

Sultan Hamamı'nın restorasyondan sonraki durumu
(Fotoğraf, www.sabihhasultan.com)

Sultan Bath, One of the Gevher Nesibe Endowments

Gevher Nesibe Healing House and Madrasah, according to its epitaph, was built in AD 1206 (AH 602). Accordingly, the Sultan Bath, which is mentioned in the Cadastre and Foundation Books of Kayseri compiled in 1500 and 1584, must have been built around the same time. One can assume that like the healing house itself, the bath was built in the name of Gevher Nesibe by Gıyaseddin Keyhüsrev I, hence its name (Sultan Bath) after Sultan Gevher Nesibe.

The bath can be said to be one of the oldest baths ever built in Anatolia. The Sultan Bath is located accross the eastern gate of the inner castle, within the outer walls of the castle, next to the outer wall accross the Hunat Külliye [i.e. social complex]. Today the Millet Avenue starts from where the Bath was located. The bath is presently under ground.

Built right next to the high walls, the bath faces northeast and southwest in a rectangular shape. The bath is thought to have two different sections for women and men.

The construction materials are various due to renovations at different periods. There is no epitaph showing the date of construction. While the bath was used until 1975, it has since been abandoned and is currently in ruins. In 2015, the owners of the property has restored the bath and turned it into a restaurant after long years of staying in ruins.

Restorasyon sırasında 2015 yılındaki durumu

Kaynakça / Bibliography

Abdullah Kılıç, İnceleme notları.

Abdullah Kılıç, *Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi*, İstanbul 2007.

Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifâhâneler*, İstanbul 2012.

Afet İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 1969.

Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Tıp Merkezleri ve Avrupa Tababetine Tesirleri", *Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri* (Kayseri 11-13. 03. 1982), Kayseri 1982, s. 73

Ayten Altıntaş, "Gevher Nesibe Mâristanı Kaynak Bilgileri", *Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi* haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s.51.

Ayten Altıntaş, "Kayseri Gevher Nesibe Mâristanı ve Tıp Medresesi", *Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi* haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s.21.

F. N. Uzluk, "Kayseri'de Açılan İlk Tıbbiyemiz Kayseri Dârüşşifâsı" *Zafer Gazetesi*, 17 Ocak 1955

Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker) Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, Bildiriler:

- Turan Baytop, "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Tedavi ve Eczacılık", s. 63 - 65.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Tıp Öğrenimi ve Öğretimi", s. 57 - 63.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi", s. 73.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Çalışan Hekim ve Müderrisler", s. 49.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Mimarisi", s. 17.
- Mehmet Çayırdağ, "1200'lü yıllarda Kayseri", s. 9
- O. Eravşar, "Sultan Hamamı", s. 31
- Refet Yınanç, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Vakfı", s. 13.
- Tuncer Gülensoy, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nde Türk Damgaları ve Taşçı İşaretleri", s. 47.

Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müessesesi Katalogu, Kayseri Erciyes Üniversitesi Yayınları 2005.

Halil Tekiner, *Gevher Nesibe Dârüşşifâsı*, Kayseri: Kayseri Eczacı Odası, 2006.

GEVHER NESİBE ŞİFÂHÂNESİ'NİN YAPILDIĞI TARİHLERDE KAYSERİ'DE İNŞA EDİLEN DİĞER YAPILAR

Other Constructions Built in Kayseri around the Same Time with the Gevher Nesibe Healing House

Gevher Nesibe Hatun'un bu vakıf binasını Selçuklu'nun ikinci başşehri kabul edilen Kayseri'de yapmış olmasının sebebi herhalde burada ikamet etmiş olmasıdır. Nitekim mezarı da medresinin içindedir. Ayakta kalan eserlere bakılırsa Kayseri'de eser veren ilk kadın hayır sahiplerindendir.

O günkü şehir surlarının dışında kalan şifâhâne-medrese çevresinde, Düvenönü'nde kendisinden 10 yıl kadar evvel inşa edilen Hoca Hasan Medresesi, sonra yapılan Avgunlu, Sahabiye ve Hacı Kılıç medreseleri ile bir eğitim çevresi oluşmuştur. Nitekim bu eserler yoğun nüfusun yaşadığı mahallelerin ortasında bulunuyordu.

Kayseri'de bu şifahane yapıldığı sırada,1. Gıyaseddin Keyhüsrev'in komutanlarından Danişmentli Muzzafereddin Mahmud da, amcası Melik Mehmet Gazi'nin 1134-1142

It is probable that Gevher Nesibe Hatun built this endowment in Kayseri, which is regarded as the second capital of the Seljuk Empire, as she was also residing there. As a matter of fact, her tomb is also located within the madrasah. Judging from the buildings still standing, one can assume that Gevher Nesibe was among the first women to build an endowment.

Around the Healing House and the Madrasah, which was outside the city walls of that time, was a neighbourhood of education institutions with the likes of Hoja Hasan Madrasah; and Avgunlu, Sahabiye and Hacı Kılıç Madrasahs which were built at a later stage. The buildings were in the middle of densely populated neighbourhoods.

At a time when a healing house was constructed in

arasında yaptırdığı ve harap olmuş olan Camii Kebir'i tamir ettiriyordu (1205). Bu tamire ait cami kitâbesi ve orijinal, ahşap cami kapısı Ankara Etnografya Müzesi'ndedir. Muzaffereddin Mahmud'un kızı Adsız Elti Hatun da yine aynı yıllarda (1210), bugün etrafı ait olduğu mahallelerden mahrum bırakılmış, atalarına ait Gülük Camii ve Medresesi'ni tamir ettiriyordu.

Kayseri'de yukarda sayılanlardan başka aşağı yukarı aynı dönemlerde yapılmış Selçuklu dönemi eseri oldukça fazladır. İlk akla gelenlerden; Hasbek Kümbeti (1184), Hunat külliyesi (1237), Hacı Kılıç Camii (1249), Seracettin Medresesi (1238) Han Camii (kümbeti 1188), Lale Camii, Döner Kümbet (1276), Alaca Kümbet (1280) sıralanabilir.

Yapıya yakın çevreye, Osmanlı döneminde de Hacı Ahmed Paşa (Kurşunlu) Camii ve Medresesi ile aynı paşanın ve Hüseyin Bey'in Mimar Sinan yapısı hamamları yapılmıştır. Ortasında bulunduğu mahallelerin arasında ve eserin çevresinde ise son yıllara kadar ulaşabilen bugün yok olan minber minareli birçok mahalle mescidi bulunuyordu.

Erkilet Ferahabat Sanatoryumu

1241 yılında II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında Gevher Nesibe'den otuz beş yıl sonra Erkilet'in Ferahabat mevkiinde bir tümülüs üzerine yazlık hastane, bugünkü anlamda sanatoryum yaptırılmıştır. Kayseri ve çevresine hâkim, hastalar için de havası güzel bir tepedir. Halk buraya Hıdırellez Köşkü adını vermiştir. Kitâbesinin iki kısmı bulunmuştur. Üçüncüsünü de Modtmann 1858 yılında görmüş ve yayımlamıştır. Binanın iç düzeni sebebiyle askerî amaçlı olamayacağını, ancak hastaların nekahet dönemlerinde dinlendikleri yer olabileceğini düşünmek yerinde olacaktır.

Kaynakça / Bibliography

Abdullah Kılıç, "Kayseri" 2006, Kocasinan Belediyesi.
Mehmet Çayırdağ, "1200'lü yıllarda Kayseri", s. 9

Kayseri, Muzaffaraddin Mahmud of Danishmend, one of the commanders of Gıyaseddin Kayhusrav I, was repairing the ailing Cami-i Kebir [i.e. *Kebir Mosque*] built between the years 1134 and 1142 by his uncle Melik Mehmed Ghazi (1205). The epitaph of the mosque detailing the repair as well as the original wooden door of the mosque are currently kept in Ankara Ethnography Museum. Adsız Elti Hatun, daughter of Muzaffaraddin Mahmud, was also repairing the Gülük Mosque and Madrasah (1210) which currently stand detached from its surrounding neighbourhoods.

In addition to the buildings referred to above, there are many other buildings in Kayseri built during the Seljukian era. Among the most prominent of these are Hasbek Tomb (1184), Hunat Külliye (1237), Hacı Kılıç Mosque (1249), Serajeddin Madrasah (1238), Han Mosque (and tomb, 1188), Lale Mosque, The Turning Tomb (1276) and Alaca Tomb (1280).

During the Ottoman era, Haji Ahmed Pasha (Kurşunlu) Mosque and Madrasah as well as the baths built by Sinan the Grand Architect in the name of the same Pasha and Hussain Bey around the same neighbourhood. Until recently, there were many masjids (i.e. smaller mosques) with minbar minarets in the middle of the same neighbourhood and around these buildings, which do not exist today.

Erkilet Ferahabat Sanatorium

A summer hospital, a sanatorium of modern times, was built on a tumulus near Ferahabat of Erkilet in 1241 in the time of Gıyaseddin Keyhüsrev II, thirty five years after Gevher Nesibe. It was on a hill overlooking Kayseri and its surroundings with pleasing air for the patients. People called this place Hidrellez Pavilion. Only two parts of its epitaph are found today, the third one was seen and published by Modtmann in 1858. It is thought that the building was not used for the military due to the interior plan, but it was possibly a place of convalescence and rest for patients.

GEVHER NESİBE MÂRİSTÂN'I (ŞİFAİYESİ) KAYNAK BİLGİLERİ*

*Information Resources on Gevher Nesibe
Maristan -Healing Center*

Gevher Nesibe Darüşşifasının Varlığını Belgeleyen Kayıtlar

İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'ndeki belgeleri iki gruba ayırarak inceleyebiliriz. Defterler ve belgeler.

Defterler

Defterlerden 906 (1500) tarihli Kayseri livası hakkında mufassal ve mücmel defter yayınlarda yer almıştır. Bu kayıtlar S.Ünver'in 1955'teki yayınından itibaren kullanılır. *Karyei(Eker) e tabi Kayseri liva-yı hassa malikanesi, vakfi medrese-i darüşşifa ünvanlı* bir köyün nüfusu kayıtlı olduğu zikredilmektedir. Daha sonraki yayınlarda da bu bilgi tekrarlanır.

Bugün mufassal tahrir defterleri bölümünde yer alan bu defterlerden Kayseri'yi de içine alan 11 defter tespit edilmiştir. Bu defterlerden ilki 20 numaralı Kayseriyye livası mufassal defteridir ki başında II.Bayezid devrine (1481-1512) ait olduğu kayıtlıdır. Burada *Kayseriyye liva-yı hassa vakfı Medrese-yi darüşşifa* olarak vakfedilen yerlerdeki gelirler listeler halinde verilmiştir.

Darüşşifayla ilgili yayınlarda bahsedilmeyen 1534 tarihli bir başka muhasebe defteridir. *Defteri Hâkânî* olarak tanımlanan "*Muâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri*" dir. Burada 203, 205, 216, 218 nolu sayfalarda darüşşifaya ait kayıtlar *Gıyasiyye Darüşşifası, Kayseriyye. Gıyasiyye Medresesi, Kayseriyye* olarak yer almaktadır .

* Prof. Dr. Ayten Altıntaş'ın, A. Kılıç'ın hazırladığı, *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi* kitabında aynı başlıkla yer alan yazısından alınmıştır (İstanbul 2007, s. 51-55).

The recordings documenting the existence of Gevher Nesibe Darüşşifa

The documents in the Ottoman archives (attached to the Prime ministry) in Istanbul can be examined in two groups. The entry books and the documents.

Entry Books

Among the books in the archive, one book (mufassal and mücmel) dated 906 (1500) on Kayseri liva (an administrative division in Ottoman period) gives a detailed and comprised account of Kayseri. These recordings have been used since the book published by S.Ünver in 1955. Kayseri liva is described as a division attached to Eker (a subdivision) with a hassa (pertaining to the sultan) manor, a wakf madrasah and a village named after a darüşşifa (hospital). The same information is repeated in the subsequent books.

Today, 11 more books were found among the Detailed Books (Mufassal Tahrir) in which details on Kayseri is included. The first one is called the Detailed Book of Kayseriyye Liva with number 20, which dates back to the reign of Bayazid II (1481-1512) as written on the cover. Here the income obtained from the royal wakfs such as Madrasah and the hospital (Darüşşifa) is registered in a list.

There is another book about Darüşşifa which was not mentioned among the books on the hospital: the book of accounts dated 1534. This is the book categorized under the Book of the Ruler (Defteri Hâkânî) and titled "Book of Account on Karaman and Rumelia Divisions ("Muâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri"). Here on pages 203, 205, 216, 218, there are items related to darüşşifa such as Gıyasiyye Darüşşifa, Kayseriyye. Gıyasiyye madrasah and Kayseriyye.

ARŞİV BELGELERİNDEKİ KAYITLAR

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgeler

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki belgelerden ilk Afet İnan bahseder. *"Başvekalet Arşivinin Cevdet Tasnifinin Tıp ve Maarif dosyalarında Gıyasiye veya Şifa Hatun medresesindeki müderrislerin tayini meselesi ile ilgilidir. H. 1110 (1698)- h.1182 (1768) ve 1876 tarihli dir. Bu kayıtlar bize fazla bir bilgi sağlamamakla beraber Kayseri şifaiyesinin Osmanlılar devrinde medrese olarak hizmet gördüğü anlaşılmaktadır"* diye yazan Afet İnan belge numarası vermemektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yaptığımız araştırmada defterlerden hariç olarak 6 adet belgeye ulaşabildik. Bu arşiv belgelerinden daha önce sadece Cevdet Dahiliye 8284 nolu belge verilmiş olup birer cümle ile zikredilmiştir.

Belgeler

Bizim ulaştığımız belgelerden ilki 1731 tarihli olup *"Kayseri'de Gıyasiye Medresesi müderrisi Hasan Efendi'ye İbtida-i Dahil payesi tevcihi"* dir .

1745 tarihli bir başka belge *"Kayseri'de Gıyasiye Medresinde sülûsan hisse ile müderris olan Mehmet Efendi'ye yerinde Haric İtibarı tevcihi"* dir ki burada ilk tevcihin 1737 tarihli olduğu yazılmaktadır. Bütün bu tarihlerde darüşşifa *"Medrese-i Gıyasiye der Kayseriye"* olarak yer alır .

Bir başka belge 1768 tarihli olup Kayseri'de Şifa Hatun Medresesi'ne müderrislik tayinidir. Bu belgede 1765'te Mehmed Efendi, 1768 de Seyid Ali Tarsusî'ye müderrislik tevcihi kaydı vardır .

Bir diğer belge de 1827 tarihinde Kayseri'deki Erkilet karyesinin zimmi raiyyetinden olmadığını bildiren resmi yazışmadır ki Erkilet malikanesi vakfının kaydında *" Medrese-i Darüşşifa der Kayseriye"* olarak geçmektedir.

Elimizde bulunan bir diğer belge ise 1856 yılına ait bir müderrislik ve tevliyet verilmesi hakkında yapılan yazışmaların yer aldığı belgeler topluluğudur. Kayseri Sancağı Meclisi, Kayseri Naibi Tahir Beyzade Mustafa İzzet Efendi'nin İlâm'ı, Kayseri Livası Evkaf Müdür Rifat Efendi'nin inhası ve Kayseri Livası Meclisi'nin mazbatasının yer aldığı bu belgeler ; *"Kayseri'deki Gıyasiye ve Şifa Hatun'un Şifaiye Medresesi'ne Mehmed Salim Efendi'nin fevtiyle mahlulünden büyük oğulları esseyid Mehmed Enver ve Seyyid Mehmed Nail Efendilerin müderris ve Yenice Mahallesindeki Kalaycıoğlu Camiine de imam tayin"* hakkındadır. Bu belgelerin ilk

Recordings in the archive documents

Documents in the Prime Ministry-Ottoman Archive:

The first to mention the documents in the (Prime Ministry) Ottoman Archive is Afet İnan. Among the books preserved by Prime Ministry Cevdet's Category, there are files on Medicine and Education in which appointments of teachers to Gıyasiye or Şifa Hatun Madrasahs are recorded. The entries are dated 1698- 1768 and 1876. Although these recordings do not give us sufficient information, it can be seen that *"Kayseri Healing Center had functioned as Madrasah in the Ottoman period"*, says Afet İnan who does not mention the page number. Apart from the books, we reached 6 documents in our research in the Prime Ministry Ottoman Archive. Of these archive documents, only the number 8284 of Cevdet Internal Affairs was mentioned in a sentence.

Documentation

The first document we reached is dated back to 1731 and is a Preliminary Share (Share İbtida-i Dahil payesi) document submitted to Hasan Effendi, a madrasah teacher working for Gıyasiye Madrasah in Kayseri.

In another document dated 1745, it is written that " here is the one third share delivered to Mehmet Effendi, the teacher assigned (with provincial commission) to Kayseri Gıyasiye Madrasah; it was also mentioned that the first delivery was realized in 1737. In those days, darüşşifa is *"Medrese-i Gıyasiye der Kayseriye"*.

Another document is again about the assignment of a madrasah teacher to Kayseri Şifa Hatun madrasah in 1768 . In this document, Mehmet Effendi in 1765 and Seyyid Ali in 1768 were written to be assigned to Tarsus as madrasah teachers.

Still another document dated 1827 records in an official letter that Erkilet subdivision in Kayseri was not an indirect subject and the Erkilet manor was called *" Medrese-i Darüşşifa der Kayseriye"* in the registers of the Wakf of Erkilet.

Another one is a group of documents dated 1856 about the written correspondence on the assignment of madrasah teachers. These documents state that " due to the death of Mehmet Salim Effendi, his eldest son Mehmet Enver Effendi and Seyyid Mehmet Nail Effendi to be assigned to Gıyasiye and Şifa Hatun Madrasahs in Kayseri and to the assignment of imam in Kalaycıoğlu Mosque in Yenice. The first written correspondence on these started in 1856 and ended in 1857. Meanwhile, there is an entry about

yazışmaları Şubat 1856'da başlayıp en son Mayıs 1857'de biter. Bu arada Mehmed Salim'in Gıyasiye Medresesi'ndeki 1220 (1806) yılında müderrislik kaydı da belgelerde yer alır. Bu yazışmalarda ; *"Kayseriyye Sancağı Meclisi'nin mazbatasını meallerinden ve vakf-ı mezkurun derdest ve sicillatta mukayyed vakfiyyesi olmadığı"* belirtilmekte. Fakat vakıfları olduğu için ; *"Kayseriyye'de vaki Kiyasiyye Medresesi Vakfı'nın vazife-i muayyene ile sülüsden rub' hisse müderrislik ve tevliyetine ve yine Kayseriyye'de vaki Şifa Hatun nam-ı diğer Şifaiyye Medresesi Vakfı'nın rub'dan sülüs hisse müderrislik ve tevliyetine ve yine medine-i mezburede vaki Şifaiyye Medresesi Vakfı'nın nisf hisse"* dağıtımı yapılmaktadır.

Bir başka önemli husus da 1857 yılında yazılan bu resmi evrakta ; *"medreseteyn-i mezkureteyn el-yevm mevcud ve ma'mur olup derunlarında eda-yı hizmet olunmakda olduğu"* belirtilmektedir.

Araştırdığım belgelerden sonuncusu Gıyasiye ve Şifaiye'nin 1886 yılındaki tamiri ile ilgili iki belge; *"Evkaf-ı mülkadan Kayseriyede vâki' Şifâiyye ve Kiyasiyye medreselerinin harab olan mahallerinin mahallince icrâ olunan keşfini mübeyyin tanzim ve leffen takdim olunan deftere nazaran ta'mirat-ı mukteziye"* si ile ilgili yazışmalardır. 1886 yılında yapılması istenen tamirat için 32.670 kuruş tamir masrafı belirlenmiş ve bu parayı bu vakıfların Kayseri mal sandığından hicri 1297 yılından 1300 yılına kadarki 4 senelik âşâr bedeli olan 73.160 kuruştan ödenmesine karar verilmiştir. Yapılan keşif defterine göre yapılacak bu tamirat belli şartlarda Evkaf Müdürü'nün kontrolü altında gerçekleştirilmesi kaydına bağlanmıştır .

Belgeler

- 1- B.O.A. İrade-Şura-yı Devlet Tasnifi, no. 80-4724 tarih: 1303, Ca.13 (1886), 2 belge.
- 2- B.O.A. Cevdet Tasnifi, Dahiliye no. 8284, 13. Muharrem 43 (6.8.1827) tarihli.
- 3- B.O.A. Defter-i Hâkânî Dizisi III, 387 Numaralı Muâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530).
- 4- B.O.A. Cevdet -Maarif, no.4891. tarih 1731.
- 5- B.O.A. Cevdet -Maarif, no.6604.
- 6- B.O.A. Cevdet -Maarif, no.663.
- 7- B.O.A. Cevdet -Maarif, no.8512.
- 8- MAD, 20 nolu defter, sayfa 21-22.

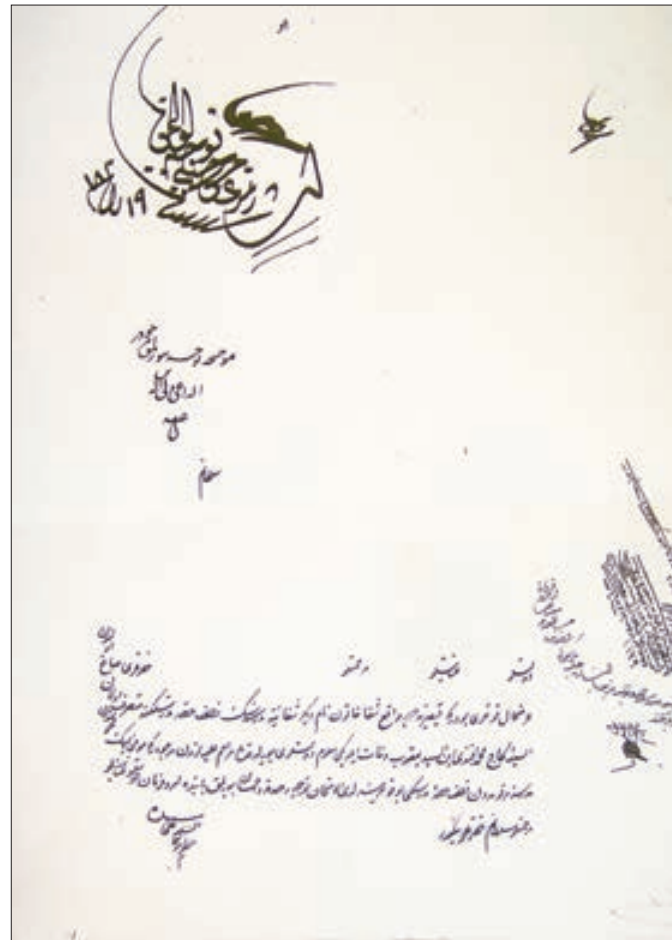
the assignment of Mehmet Salim to Gıyasiye Madrasah in 1806 as madrasah teacher.

Another significant point in this document written in 1857 is that it states, "The madrasah under consideration today exists as a complete structure and is of service as an internal affair."

The last document I examined includes the official letters written on the restoration of Gıyasiye and Şifaiye madrasahs in 1886. For the repair works planned in 1886, the estimated cost was recorded as 32,670 kurush and this amount was to be discounted from rental income of the Kayseri Wakfs, which was –for the rental amount for 4 years from 1297 (Moslem Calendar) to 1300 --in total 73.160. The restoration would be performed according to the Book of Survey and it was to be supervised by the Director of Wakfs under certain conditions.

Documents

- 1-Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A). İrade Şurayı Devlet Tasnifi, No. 80-4724 date: 1303.Ca.13 (1886) 2 documents.

B.O.A. Cevdet -Maarif no. 663 evrak, yıl 1765

Diğer Belgeler

Vakıflar Umum Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgelerden Prof. Dr. Afet İnan bahsetmiştir. 1698, 1730, 1745 ve 1768 yıllarına ait kayıtlardaki “ *Medresei Şifaiye der Kayseriyedir veya Medresei Kıyasiye der Kayseriye*” olarak zikredildiğini yazar .

Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'ndeki belgeleri Refet Yinanç araştırmış ve belgeleri, numaralarını, nerede olduğunu transkripsiyonunu ve bu konudaki bilgileri ve 3 adet belge fotoğrafını vererek geniş bir şekilde yazmıştır

Bu belgelere ilave olarak araştırdığımız *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*'ni bildirmekte fayda var. 1650 yıllarında yazılan bu eser, 1638 yılında IV. Murad zamanında hazırlanan nüfus tahriri ve emlak defterlerini esas alarak ve seyahatlerinde kendi saptamalarını da koyarak yazılmıştı. Bu eserde Kayseri şehrinin yazıldığı bölümler araştırılarak tarandı. Burada medreseler, binalar geniş bir şekilde yer aldığı halde Gıyasiye ve Şifaiye medreselerinden veya Gevher Nesibe Darüşşifası'ndan hiç bahis yoktur.

Bütün bu belgelerden 1206 yılında hizmete giren Gıyasiye ve Şifaiye darüşşifalarının; 1500, 1534, 1731, 1737, 1745, 1765, 1768, 1806, 1827, 1856, 1857 ve 1886 yıllarına ait kayıtları tespit edilmiş olup , zamanla daha pek çok belgelere ulaşılacağına inanıyorum.

Osmanlı İmparatorluğu zamanında Selçuklu vakıfları bozulmayarak aynen devam etmiş ve bu vakıflara hiçbir şekilde müdahale edilmemiştir. Bu tip medresesi onbeşinci asrın sonunda da Darüşşifa Medresesi diye tanınıyor ve bir köy de bunun vakıflarına dahil oluyor.

B.O.A. Cevdet -Maarif, no. 8512.2 evrak, yıl 1856

2- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Cevdet Tasnifi Dahiliye; file no. 8284 13. Muharrem (first month in Arabic calendar) 43(dated 6.8.1827).

3- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Defter-i Hâkânî Dizisi III. 387 Numaralı Muâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530)

4- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Cevdet Maarif. No.4891. dated 1731

5- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Cevdet Maarif no.6604

6- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Cevdet Maarif no.663

7- Prime Ministry Ottoman Archives (B.O.A)Cevdet Maarif No.8512

8-MAD books; Book No 20, pages 21-22.

Other Documents

It is prof. Dr. Afet İnan who first mentioned the documents in The General Directorate of Wakfs. İnan states that in the recordings in 1698, 1730, 1745 and 1768, the instutitons were called “*Medresei Şifaiye der Kayseriye*” or “*Medresei Kıyasiye der Kayseriye*”.

The documents in the General Directorate of Land Registry were explored by Refet Yinanç and he recorded the numbers of the documents, their transcriptions and the relevant information as well as three photographs of the documents and wrote a paper on it.

In the *Evliya Celebi Travel Book* we explored as an additional resource book, there is information on Gıyasiye and Şifaiye madrasahs or Gevher Nesibe darüşşifa (hospital).

All these documents evidently demonstrate that Gıyasiye and Şifaiye Madrasahs started to serve in 1206 had recordings on their functions in 1500, 1534, 1731, 1737, 1745, 1765, 1768, 1806, 1827, 1856, 1857 and 1886; and I do believe that more documents will be reached in time in further studies.

During the reign of Ottoman Empire, Seljuk Wakfs were not destroyed. They continued to function properly without any intervention from the state. This medical academy was called Darüşşifa madrasah at the end of the fifteenth century too and village was included to wakfs of the hospital.

Meanwhile, the document dated 1856 related to the

1856'da Kayseri'de Giyasiye ve Şifa Hatunun Şifaiye medreselerine müderris tayini hakkında belge Şifaiyenin Şifa Hatun tarafından yapılması ciheti banilerinin asırlar geçtikçe ne şekillere sokulduğuna bir misaldir.

Gevher Nesibe Hatun'un türbesi medrese içinde olup Sahra nahiyesine bağlı Yozgat köyü malikane gelirinin üçte bir hissesi bu türbeye vakfedilmiştir.

Darüşşifa görevlileri ve ücretleri evkaf kayıtlarına göre Darüşşifa Medresesi ve Giyasiye Medresesi'nin 1584 yılında birer müderrisi olup her birine günlük 20 şer akçe ücret tahsis edilmişti. Öğrencilerin her birine günlük 8 akçe, vakıf gelirini toplayan cabiye (tahsildar) de "kitâbete kâdir olmak şartıyla" günlük 2 akçe ayrılmıştır. Medreselerin yıllık geliri 43.643 akçe olduğuna göre her iki medresenin tahminen beşer öğrencisi vardı.

Bu kayıtlar bize fazla bir bilgi sağlamamakla beraber Kayseri Şifaiyesi'nin Osmanlılar devrinde medrese olarak hizmet gördüğü anlaşılmaktadır.

Kaynakça / Bibliography

Ayten Altıntaş. Gevher Nesibe Mâristanı Kaynak Bilgileri ve 1956 daki Tamirâtı. IX Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri, Ankara Mayıs 2006, sayfa 14-24.

Ayten Altıntaş, Gevher Nesibe Mâristân'ı (Şifaiyesi) Kaynak Bilgileri, Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi 1206, İstanbul Aralık 2007, Haz. Abdullah Kılıç, sayfa 51-55

Refet Yinanç. Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları. Belleten XLVIII 189-190 1984. Ankara 1985. sayfa 299-309.

Konya Evkaf Defteri, Nr. 584, s.87.

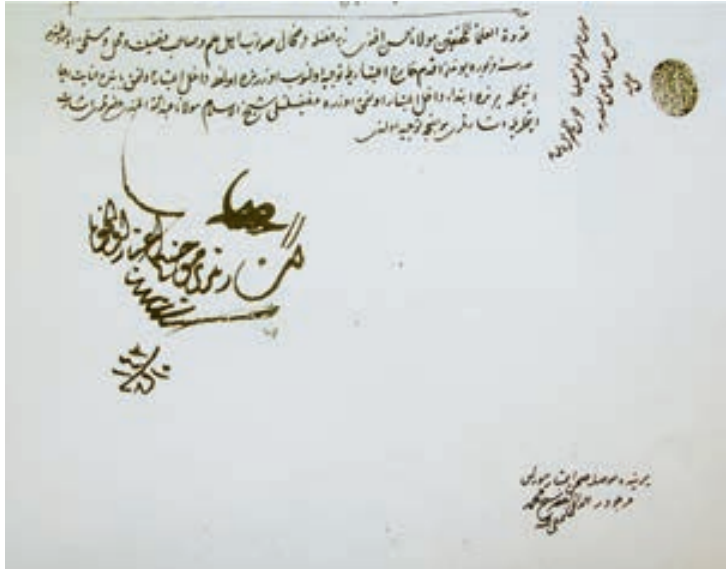
assignment of teacher to Giyasiye and Şifaiye madrasahs of Sifa Hatun in Kayseri demonstrates the fact the names of the builders (Şifa Hatun) turn into many other forms with the passing centuries.

Assistant prof. Rafet Yinanç. On Kayseri and Sivas Darüşşifa Wakfs. Belleten XLVIII 189-190; 1984. Ankara 1985; pages 299-309:

"The mausoleum of Gevher Nesibe Hatun is located within the madrasah and one third of the income of the village Sahra (of Yozgat) was dedicated to this Wakf.

According to the entries in the Book of Wakfs and to the Wages of the personnel, Darüşşifa madrasah and Giyasiye Madrasah had one teacher each in 1584 with a daily wage of 20 akce each. The students were paid 8 akce daily and the collector was paid daily 2 akce on condition that he would prove his ability to keep the accounts. (Konya Book of Wakfs, Nr. 584, p.87) . As the yearly income of madrasahs is 43,643 akce, the number of the students in each madrasah could be estimated be five (each). "

Although these entries do not give us adequate information, it is obvious that that Kayseri Healing Center had been functioning as Madrasah during the period of Ottomans.

Dârüşşifâda görevlendirilenlere verilen resmi belgeler

DÂRÜŞŞİFÂNIN YENİDEN AYAĞA KALDIRILMASI*

The renewal of Darüşşifa (Hospital)

1956'DAKİ TAMİRATI

Darüşşifanın tamiri ve yeniden değerlendirilmesi, izleyebildiğimiz kadarıyla 1946 yılından itibaren gündeme gelmişti. Türk Tarih Kurumu üyesi tarihçi Prof. Afet İnan darüşşifayı görmüş ve etkilenmişti ; *"Benim Şifaiye üzerindeki ilgim 1946 yılından başlar. Talebemle burayı gezerken harap durumundan çok üzüntü duymuştum. İşte ondan sonra yazılarımla bunu hem dış memleketlerde tanıtmak istedim ve hem resmi makamlarımıza duyurmaya çalıştım"* der.

Aynı yıl darüşşifanın harap durumunu vurgulayan yazısını yazar. Durumu tıp tarihçileriyle de konuşmuştur. Süheyl Ünver ve Feridun Nafiz Uzluk konunun önemini biliyorlar ve bu konuda araştırmalar yapıyorlar, bilimsel makaleler yayınlıyorlardı.

1956 yılının Kayseri Darüşşifası'nın 750. yılıydı . Bu durum mutlaka değerlendirilmeli ve bu münasebetle darüşşifa ayağa kaldırılmalıydı. İzleyebildiğimiz kadarıyla 1954 yılında İzmir'de toplanan Milli Tıp Kongresi'nde hem Sağlık Bakanı'nın hem de tıp camiasının dikkatini çekmek isterler. Prof. Afet İnan bu kongreye bir telgraf çeker;

"Tıp Kongresinin toplanması vesilesiyle sayın üyelere bu dileğimin duyurulmasını rica ederim.

1956 yılı Anadolu'da en eski Selçuklu Tıbbiyesinin kuruluşunun 750. yıldönümüdür. Kayseri'de Şifaiye medresesinin bu yıldönümü vesilesiyle restore ettirilmesine teşebbüs edilir ve büyük bir Tıp kongresinin aynı yerde toplanması kararlaştırılırsa, milli tarihimizin şerefli bir yılı kutlanacağı gibi ,bu değerli eski şifa yurdumuzu bütün tıp âlemine tanıtmak fırsatı da elde edilecektir. Derin saygılarla . "

Aynı tıp Kongresine iştirak eden F.N.Uzluk ise Sağlık Bakanı ile bu konuyu görüşmüş ve bu konuda söz aldığını ifade etmişti. 27 Eylül 1954'te İzmir'de toplanan tıp kongresin-

RESTORATION in 1956

As far as we can trace back in history, the reconsideration and restoration of Darüşşifa had been placed on the agenda since 1946. Prof. Afet İnan, a member of the Institution of Turkish History had seen darüşşifa and very much affected. İnan says, "My interest in the Healing Center started in 1946. When I visited Kayseri with one of my students, I felt deeply sorry when I saw the ruins of the hospital. Since then, I have been trying to introduce it in the international world and to underscore the significance of it in the related public offices in our country."

The same year, İnan writes about the desolated situation of darüşşifa. İnan also talked to the historians who were expert in medical history. Süheyl Ünver and Feridun Nafiz Uzluk had already been aware of the importance of the issue and doing research and publishing articles about the subject.

Year 1956 was the 750th anniversary of Kayseri Darüşşifa. The situation should have been immediately taken into consideration and darüşşifa should have been renewed. As far as we can see, they strived for drawing the attention of Ministry of Health as well as medical circles in National Congress on Medicine held in 1954 in İzmir. Prof. Afet İnan sends a telegram to the Congress:

"I would like the following request to be announced to the respected members of the Medical Congress.

The year 1956 is the 750th anniversary of the foundation of the earliest Seljuk Medical School in Anatolia. If, on the prompting of Kayseri Şifaiye Madrasah's anniversary, attempts to restore the construction start and a decision would be taken to hold the great medical Congress in the same place, a glorious year of our national history would be celebrated and this precious old healing center would be introduced to the world of medicine. Yours faithfully."

* Prof. Dr. Ayten Altıntaş'ın, A. Kılıç'ın hazırladığı, *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi* kitabında aynı başlıkla yer alan yazısından alınmıştır (İstanbul 2007, s. 59-65).

Onarımdan önce medrese bölümünden çeşitli görüntüler, 1950

Onarımdan önce şifâhâne bölümünden çeşitli görüntüler, 1950

deki bu girişim etkili olmuş, darüşşifanın 750. yılı ve tamiri konusu 2 Ekim'de Kayseri gazetelerinde, 7 Ekim'de *Cumhuriyet* gazetesinde haber yapılmıştı.¹

1955 yılının ilk aylarında Ankara'da yapılan bir toplantıda Kayseri Darüşşifası ele alınır; Afet İnan tekrar meseleyi gündeme sokmuştur; *"1955 yılında Ankara-İstanbul Tıp Tarihi Enstitüleri ile Sağlık ve Milli Eğitim Bakanlıkları temsilcileriyle beraber çalıştığım bir komitede bu çifte medresenin tamiri ve 750. yıl dönümünü kutlama işi ele alınmıştır."*

Toplantıdan sonra Sağlık Bakanı Dr. Behçet Uz tekrar ziyaret edilir. F.N. Uzluk bu ziyareti şöyle özetler;

"...Ankara'da Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver'le kendilerini ziyaret ettiğimiz zaman eski fikirlerini tekrar savunmak suretiyle bize yeniden kuvvet vermiş oldular. Artık Kayserililer de bu mücadelede yerlerini almışlardır". F.N. Uzluk bu durumu belirtir; *"biz kendimize düşen ödevleri yerine getirmekle sevinç duyarız. Kayseri Belediyesi'nin uyanık ve dinamik başkanı ile azaları gönderdikleri mektuplarına bu iki binanın umumi planı ile fotoğraflarından numuneler eklemişlerdir."*

1955 bütçesinden 250.000 lira sözü alırlar, ancak 50.000 lira alınır.

Mart ayında tahsisat çıkmış, haziran ayında Kayseri'de bir toplantı düzenlenmişti. Haziranın sonunda yapılan geziyi Süheyl Ünver şöyle özetliyor; Kayseri Tıbbiyesi, şimdiye kadar bu kadar kalem yürütmeme rağmen 1955 Haziran'ı sonunda daha önce kararlaştırmış olduğumuz veçhile Prof. Dr. Afet İnan ile birlikte Türk Tarih Kurumu adına Kayseri Darüşşifası ve Tıp Mektebi hakkında birer konuşma yapmak üzere mahalline gittiğimizde görebildik. Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi adına da kıymetli üstadımız Prof. Dr. Feridun Nafiz Uzluk da şeref verdiler. Her üçümüz Kayseri Tıbbiyesi'nde ariz ve amik tetkiklerde bulunduk, fotoğraflarını aldık ve resimlerini yaptık ve yaptırdık. Sonra bu gezi-deki intibalarımızı konferanslarımızda bildirdik ve mahalli salahiyyetli makamlarla da konuştuk.

Bu toplantının mimarı gene Afet İnan'dır. Kendisi bu geziyi Türk Tarih Kurumu adına düzenlemişti.

Prof. Afet İnan Kayseri Darüşşifasını dış dünyaya da tanıtmak için girişimlerde bulunmuştur. 1953 yılında Rockefeller Tesisi'nin dikkatini çekerek restorasyon için yardım talep eder. Ağustos 1955'te de UNESCO Türkiye Millî Komisyonu Yönetim Kurulu Başkanlığı'na uzun bir dilekçe yazarak, konuya ilgi ve restorasyon için yardım talep etmişti.

1- Bu yazıda kullanılan siyah beyaz fotoğrafların kaynağı:

- "Kayseri" A. Kılıç, Kocasinan Belediyesi yayını, 2006.
- "Fotoğraflarda Kayseri", Haz. N.Karakaya, Kocasinan Bel. , 2006
- Diğer belgeler A.Altıntaş'ın arşivinden alınmıştır.

F.N. Uzluk, on the other hand, had participated into the same Congress and brought the issue to the attention Minister of Health and stated that he was given promise. This effort was influential in the Medical Congress held on 27 September 1954 in İzmir and the news on the prospective restoration of the darüşşifa and the 750th anniversary was published in Kayseri newspapers dated October 2nd and in Cumhuriyet on October 7th.

The meeting held in early 1955 in Ankara, Kayseri darüşşifa was on agenda. Afet İnan had again brought the issue in.

They were promised to be donated 250,000 lira from the budget of 1955, however the amount actually obtained was only 50,000 lira. The money allocation was issues in March and a meeting was held in Kayseri in June.

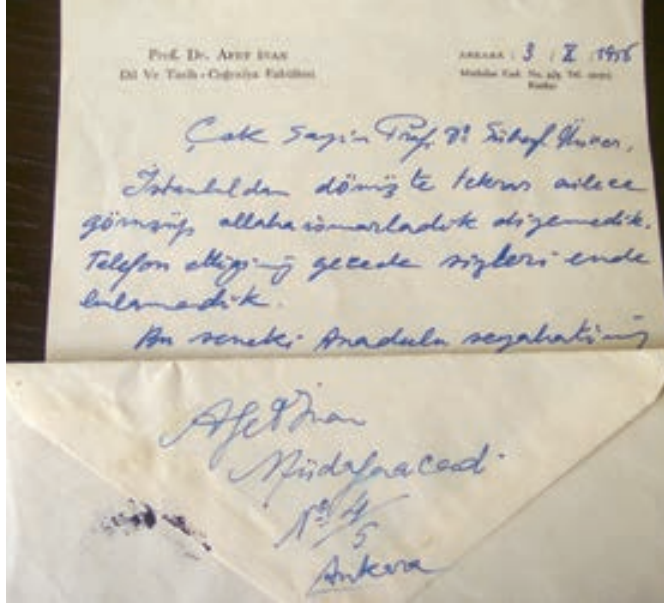
The architecture of the meeting was again Afet İnan. İnan arranged the trip on behalf of Institution of Turkish History.

Prof. Afet İnan also endeavoured to introduce Kayseri Darüşşifa in the international arena. In 1953, İnan draws the attention of Rockefeller Institution and demands financial assistance for the restoration. In August 1955, Prof. Dr. İnan petitioned to UNESCO- Board of Directors of Turkey National Commission and asked for financial help.

The demands were all inconsequential. Then Afet İnan generated some solutions to the issue and informed Kayseri residents about the great importance of the darüşşifa. İnan asked Kayseri Municipality and the Association of Turkish Monuments to be involved into the campaign: "we had an allocation 50,000 lira from the government budget of 1955. However, this construction had to be restored and start functioning and it should be promoted in the national and international level in 1956. The efforts and assistance of Kayseri residents would be of particular significance. In fact, there is no other medical school in the world that had survived for so long. Here is my proposal: The municipality should directly deal with the issue of restoration and

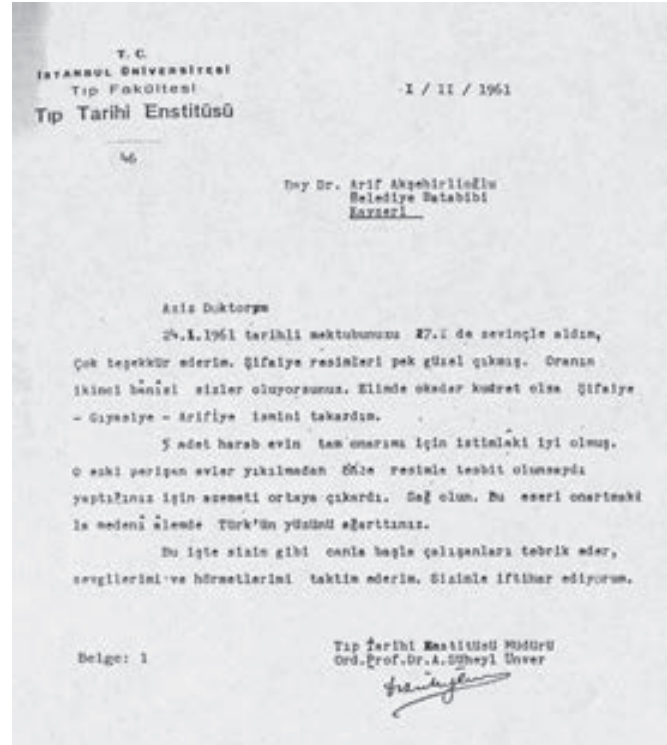
Onarımdan önce şifâhânen medreseye doğru bir görüntü

Afet İnan'ın S.Ünver'e yazdığı Gevher Nesibe ile ilgili bir mektup

S.Ünver'in çizdiği 750. yıl hatıra pulu ve rozeti

Gevher Nesibe'nin tamiri ile ilgili S.Ünver'in yazdığı iki mektup

Bu taleplerden hiçbir netice alınamamıştır. Afet İnan bu defa Kayserililer'i devreye sokmak ve darüşşifanın önemini anlatmak için çözümler üretir. Kayseri Belediyesi'nin ve Türkiye Anıtlar Derneği'nin devreye girmesini ister ; " 1955 Devlet Maliye Bütçesi'ne 50.000 lira tahsisat konmuştur. Fakat 1956 yılında bu binanın restorasyon ile ihya edilmesi ve yeni bir hizmet verilmesiyle, bu tıp kurulunun cihana ve Türklüğe tanıtılması gerekmektedir. Bizzat Kayserililer'in bu işte himmetleri, gayretleri ne kadar yerinde bir hareket olacaktır. Çünkü dünya yüzünde bu derece ayakta bulunan bir tıp kurulu mevcut değildir. Bu yazımda teklifim şu olacaktır; Kayseri'de Şifaiyenin tamiri, ihyası için, belediyenin doğrudan doğruya işi ele almasıyla Türkiye Anıtlar Derneği'nin bir şubesinin açılması ve bu suretle mahalli halkın ilgisini çekecek faaliyete geçilmesi iyi olacaktır. Biz Ankara ve İstanbul üniversite mensupları bu mevzuya ilgi gösterenlerin neşriyat yapmasını sağlayabiliriz. Kayseri'deki bu dernek ilk iş olarak, bu eseri harabiden kurtarıp ayağa kaldıracaklardır. Derneğin şubesi evvela bu işe bütün çalışmalarını teksif ederse muvaffak olacağına şüphe yoktur. Sonra diğer eserlere de mesaisini teşmil edebilir. Fakat evvela Şifaiye, Kayserililer'e bir şifa yurdu olmalıdır. Restorasyonu tamamlandıktan sonra şehrin ortasında mahalle içinde olan bu tesisler çocuk polikliniği gibi kullanılır ve bu suretle de binanın ilk kuruluş gayesine 750 yıl sonra dahi riayet edilmiş olur.

1955 yılındaki yapılan faaliyetler ve yayınlar Türk Tabipler Birliği'ni harekete geçirmiş ve ilk tıp okulu olarak Kayseri Darüşşifası'nın seçimi ve Tıp Bayramı'nın buradan başlatılması için yazışmalar yapılmıştı. Türk Tabipler Birliği'nin sorularına Süheyl Ünver, F.N. Uzluk , Osman Şevki Uludağ ve Türk Tarih Kurumu yetkilileri cevap vermişler sonuçta; "...pek az ve teferrüata ait farklarla aynı fikir ve mütalaa...; 1206 miladi senesini esas almak, gün olarak 14 Martı esas alınması..." uygun görülmüştü. "Tıp Bayramımızın 14 Mart 1206 Miladî tarihi olarak kararlaştırılmış bulunmaktır. Bu hususun tabip odalarımıza, Tıp fakültelerimize vesair tıp teşekküllerimize arz edilmesi konseyin 12.1.1955 tarih ve 88 toplantısında karar verilmiştir" denilerek tıp eğitimimizin Kayseri Darüşşifası ile başlatılma kararı alınmıştı.

1956'da Kayseri Darüşşifası'nın 750. yılı kutlamaları için çalışmalar başlatılır. Ankara Üniversitesi Tıp Tarihi Enstitüsü başkanı F. N. Uzluk organizasyonun başındadır ve S.Ünver'i devreye sokar. İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'ne yazdığı mektupta; konuyu izah ettikten sonra Ord.Prof.Dr. A. Süheyl Ünver'in toplantılara katılması hakkında müsaadelerini saygılarla rica eder .

Verilen cevapta buna müsaade edilir ve S. Ünver'de zaten

activation of the healing center in Kayseri; a branch of Association of Turkish Monuments should be opened here in Kayseri and public attention should be drawn to the situation. We, as the scholars from Ankara and Istanbul universities help the interested ones to publish articles on the issue. The first task of the branch opening in Kayseri will be the rejuvenation of this ruined construction. If the members of the Association prioritize this issue first, it will surely bring success. Then, they can focus on other issues on agenda. But, it should be rebuilt to be the healing center to Kayseri residents first. After the completion of the restoration, these institutions remained in the middle of the town can be used for children's health care center and polyclinics, so, the mission behind the construction of this institution would be accomplished even after 750 years."

All these activities performed in 1955 and the published articles stimulated the Association of Turkish Physicians and, written correspondence and petitions started to be posted in order to recognize Kayseri Darüşşifa as the first Medical Academy and to start a special day for Medicine each year.. The questions asked by the Institution of Turkish Physicians were replied by Süheyl Ünver, F.N. Uzluk, Osman Şevki Uludağ and the officials of Institution of Turkish History and consequently "...the same idea and consideration with some insignificant details and differences was agreed on; so, the year 1206 and the date 14 March was taken as the exact date."

"The date of the Day of Medicine as 14 March 1206 has been agreed on. The decision taken on 12.01.1955 in the 88th meeting of the Council is to be delivered to the Chambers of Medicine, Faculties of Medicine and the relevant organizations. Also, the education on the history of Medicine will start with Kayseri Darüşşifa as the first topic to study."

In 1956, the preparations for the celebration of the 750th anniversary of Kayseri darüşşifa started. F. N. Uzluk, the president of Ankara University Institution of History of Medicine leads the organization. He assigns S. Ünver. When he writes to the Rectorate of Istanbul University, he gives an account of the events and kindly asks his permission to allow Ord. Prof. Dr. A. Süheyl Ünver to participate into the meetings. .

They received an affirmative reply. S. Ünver sped up the project he had already started. He wrote a proposal to the Communication Office at the time in order to publish a stamp related to the event and the proposal was accepted.

The badge and the stamp designed by S.Ünver were printed and published and S. Ünver donated the money given to him to the 750th Year Kayseri Medical School,

Onarım sırasında şifâhâne avlusu kuzeydoğu bölümünden görüntüler ve aynı yerin 2015 deki durumu

Şifâhâne avlusu güney batı bölümünden tamir sırasındaki görüntüler ve aynı yerin 2015'eki durumu

Onarımdan önce şifâhâne kısmı ana eyvanı

başladığı çalışmalarını hızlandırır. O güne has bir pul çıkarılması için PTT Umum Müdürlüğü'ne yazılır ve teklif kabul edilir.

S.Ünver'in hazırladığı pul ve rozet bastırılmış ve Ünver bu pul için verilen parayı Kayseri Tıbbiyesi 750. yılı komitesine bağışlamıştı ki bu Ünver'in mutat davranışlarındandı.

İzleyebildiğimiz kadarı ile Nisan 1956'da V. Türk Tarih Kongresi sırasında yapılan Kayseri'de tıbbiyesi olan Şifaiye'nin 750. yılını kutlama komitesi toplantısı yapıldı. Süheyl Ünver, Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürü'ne yazdığı 3 Eylül 1956 tarihli mektubunda; "Memleketimizde Kayseri Tıbbiyesi 750. yılı 1956 yılında idrak edilmiştir. Bu münasebetle mahallinde şimdilik 65.000 liralık tamire başlanmıştır. 1.11.1956 da P.T.T. idaresi benim hazırladığım model üzerine bir pul çıkartmakta ve Londra'da da rozeti hazırlanmaktadır" diyerek 750. yıl anma programının yapıldığını yazar. S.Ünver bu toplantıda yaptığı konuşmayı bir kitapçıkta toplamıştı. Burada darüşşifanın önemine, Batı'ya tanıtılmasına değiniyor; "Şimdiki vaziyeti ile ayakta duran tıbbiyenin 750. yılı dolayısıyla başlanan tamirin mühim bir kısmına bu sene devam olunacak. Tamam olunca muhakkak ki burada asrî bir sağlık merkezi, belki işe giden kadınların çocuklarının akşama kadar barındırılabilceği bir bakım yurdu olabilecektir... Dünya Tıp Tarihi'ni ve kapısında zarif tezyinatı cihetiyle sanat tarihini de yakından ilgilendirmektedir."

Kayseri'de yapılan toplantının basına aksetmesiyle, New-York Türk Haberler Bürosu ve Amerikan basını bu konu ile çok ilgilenmişti. "Kayseri'deki dünyanın en eski hastanesi" olarak lanse edilen bilgi için bir çok yönden harekete geçilmişti. Mayıs ayında başlayan yazışmalar bu konuda bilgi ve resim istemek amacıyla yazılmıştı. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekaleti Müsteşarlığı, Sağlık Propagandası ve Tıbbi İstatistik Genel Müdürlüğü, Basın ve Yayın ve Turizm Umum Müdürlüğü ve Süheyl Ünver arasında yapılan yazışmalarda durum düzeltilmiş gereken bilgiler gönderilmiş yeni durumunun tespiti için Ünver; "Kayseri'deki Tıbbiyemizin 750 yılının garbde ilgi toplamasına sevindim. Vekaletinizce geçen sene neşredilen broşürde yazılanlar ve bu husustaki makalem bugün için kafi değildir. Zira orada hafriyat ve inşaat için halen 65.000 liralık bir keşif yapıldı ve ihale de olundu. Şimdi mahallinde yeni hususlar çıkıyor. Bittabi bunu yeniden gözden geçirerek yazmak lazımdır." diyerek belirtmişti.

1966 yılında Türkiye Verem Savaş Derneği'nin XIX. Genel Kurulu Kayseri'de toplanmış, darüşşifanın önemi tekrar gündeme getirilmişti. Ünver burada da darüşşifanın önemine, bütün dünyaya tanıtılmasına değinmiş ve bu büyük çabada hizmetleri geçenlere teşekkür etmişti; Ünver ayrıca

which was a sort of habitual attitude of S. Ünver.

As far as we can trace the events back, in April 1956, during the 5th Turkish History Congress, a committee was organized to celebrate the 750th anniversary of Kayseri healing Center. In his letter written to the General Director of Press and Tourism on 3 September 1956, Süheyl Ünver writes, "The 750th anniversary of Kayseri Medical Academy was first celebrated in 1956. Regarding this, a restoration activity started with the allocation of 65.000 lira for the time being. On 01.11.1956, the Communication Office started to issue a stamp I designed for the relevant issue and a badge is now being prepared in London, " and he states that the commemoration programme was arranged for the 750th anniversary. S.Ünver published his speech in the meeting in a brochure. In the brochure, he writes about the significance of Kayseri Darüşşifa and about the importance of promoting it in the Western world: "The restoration started due the 750th anniversary of the medical academy --which is still erect in its existing situation --will be continued throughout the year. When it is completed, it will be modern health center and perhaps a childcare unit that will serve for the children of the working women... It is of concern for not only the history of World Medicine but also the history of art with its elegant decorations on the walls."

When meeting held in Kayseri echoed in the newspapers, New York Office of news from Turkey and American press were very much interested in the news. "The earliest hospital" of the world in Kayseri has been the center of attention for a great number of audiences throughout the world. Written correspondence started in May was on more information and photographs of the institution. The information was gathered by means of Süheyl Ünver's written explanations with the Undersecretariat of health and Social Assistance, general Directorate of Health Propaganda and Medical Statistics and head Office of Press, Broadcast and Tourism. On the latest situation, Ünver said, "I am very pleased to see that the 750th anniversary of the Medical Academy in Kayseri has been a center of attention in the west. The information given in the brochure I wrote or the article of mine is not adequate and detailed information. First of all, the site was reexamined with the allotted 65,000 lira and new things were found. Therefore, for some exhaustive information on the issue, a new research is required.

In 1966, the XIXth Plenary Assembly of Association of Fight Against Tuberculosis was held in Kayseri and the Kayseri Darüşşifa drew attention once again. Ünver, here, underlined the importance of Darüşşifa again. He also mentioned the promotion of Kayseri Darüşşifa in the world

yazdığı mektuplarda da hizmeti geçenlere tekrar tekrar teşekkür etmişti. Bunlardan birisi de Doktor Arif Akşehirli-oğlu'dur ; "... Herşeyden önce bu darüşşifanın tamirinde sizin pek büyük emeğiniz vardır..... Sizin bu işte çok hizmetiniz oldu, onu tarih yazacaktır..." diyerek kaydeder.

20 Nisan 1969 tarihinde Kayseri Tıp Bilimleri Araştırma Enstitüsü temel atma töreni ile Hacettepe Üniversitesi camiası içinde ve Gevher Nesibe Tıp Fakültesi merkez binasının yeniden hizmete giriş törenleri yapılır .

1969 yılında Prof. Dr. İhsan Doğramacı'nın isteği üzerine Gevher Nesibe Sultan'ın büstü yaptırılır . S.Ünver bu darüşşifa için beş minyatür, bir pul , bir rozet ve amblem hazırlar. 1981 yılında dernek, 1982 yılında Enstitü kurulur .

Ayrıca; (Süheyl Ünver zikrediyor) Karamete 1307 (1889) deki tamirinden bahisle, ondan sonraki tarihlerde bir müddet daha bakılmış bir halde bulunduğu hatta bahçelerinde mevcut kayısı, ayva, armut dut ve bilhassa gül fidanlarından şimdi Giyasyede 1, Şifaiyede 2 dut ağacı kaldığını bildirir.

Bu medresenin son müderrislerinden "deli müderris" sonra yerine geçen oğlu "Müderris Halim Efendi" zamanında bir müddet harap kaldığı, yerine geçen oğlu "Rauf Efendi" zamanında medreselerin evkafca şöyle bile olsa tamir olduğu. Bu tamirde medreselerin iç ve dışında bazı tadilatın yapıldığı meydana çıkıyor. Rauf Efendi bu tamir için söylenen "tarihi" mermere hak ettirerek sonradan açtığı kapının üzerindeki oyuğa koydurmuş ise de bugün mevcut değildir. Bu tarihi söyleyen de bir müddet burada müderrislik yapan Pamuk Hafız oğlu Mehmet Emin'dir. Tamir tarihinde Rauf Efendi methediliyor. 1308(1890) yılında Rauf Efendi ile birlikte Hilmi Efendi'ye verilen berat görülmüştür.

Kaynakça / Bibliography

Ayten Altıntaş, Dârüşşifânın Yeniden Ayağa Kaldırılması, *Kayseri Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi* 1206, Haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s. 59-65.

Siyah beyaz Fotoğraflar:

- A. Kılıç, "Kayseri" Kocasinan Belediyesi yayını, 2006.
- N.Karakaya, "Fotoğraflarda Kayseri", Haz. Kocasinan Belediyesi yayını, 2006
- Diğer belgeler: A. Altıntaş'ın özel arşivi.

Kemalüddin Karamete, "Kayseri Tıbbiyesi , Türki Cumhuriyeti Sınırları Dahilinde En Eski Türk Tıbbiyesi ve Hastanesi (Şifaiye ve Giyasye)". Erciyes Kayseri Halkevi Dergisi no. 17 sene 1941.

and thanked to those who contributed to the campaign. He also wrote a letter acknowledgement to all those who made a contribution. One of the receivers of such letters was Doctor Arif Akşehirlioğlu: "... You placed particularly great effort in the restoration of the Darüşşifa...Your contribution is so invaluable that it will be written in history..." .

On 20 April 1969, reopening of Gevher Nesibe Faculty of Medicine Central Building and groundbreaking ceremony was held by Kayseri Institute of Research on Medical Sciences and Hacettepe University..

In 1969, upon the demand of Prof. Dr. İhsan Doğramacı, a bust of Gevher Nesibe Sultan was sculpted. S. Ünver prepared five miniatures, a special stamp, a badge and an emblem for the darüşşifa. The Association was founded in 1981 and the Institute in 1982.

BESIDES

(Süheyl Ünver writes) "Karamete gives a brief account on the restoration in 1889 and states that for some time after the restoration, there had been trees of apricot, quince, pear, mulberry as well as roses, but now there is only one mulberry tree within Giyasiye orchard and two mulberry trees in Şifaiye. (Kemalüddin Karamete Kayseri Medical Academy , within the territories of the Republic of Turkey, The Earliest Turkish Medical School and Hospital (Şifaiye and Giyasiye). Erciyes Kayseri Halkevi Dergisi no. 17, year 1941.)

During the administration of the teacher called "mad teacher" and his son, as the following administrator, "Halim Effendi", the hospital and madrasah was not maintained well. Later, it was repaired by Rauf Effendi through the Wakf, but it was still insufficient. During the repairworks, interiors and exteriors of the madrasahs seem to have been restored. Although Rauf Effendi is said to inscribe the "date" of the restoration on the marble over the gate but it does not exist today. The date was given by Mehmet Emin, --the son of Pamuk Hafız --another teacher of Madrasah. Together with given date, Rauf Effendi was praised for his works. The certificate and title of privilege given to Rauf Effendi and Hilmi Effendi in 1890 was witnessed.

SON RESTORASYONLAR VE MÜZE OLARAK GEVHER NESİBE 1982 -

Final Restorations and Gevher Nesibe as a Museum

Tıp Tarihi Müzesi Olarak Gevher Nesibe 1982 - 2007

1950'lerde başlatılan bir dizi restorasyon faaliyetinden sonra 1982'ye gelindiğinde yapıda, üniversiteye bağlı "Tıp Tarihi Müzesi" açılması için yeniden çalışmalar başladı. Bu çerçevede bina tamamen temizlenerek, eyvanlar, dersaneler, hasta ve öğrenci odaları, avlular, akıl hastalıkları bölümü, hamam, su terazisi gibi tüm birimler müzeye göre yeniden hazırlandı. Bu düzenlemede; tabip odaları, ecza bölümü, Selçuklu kıyafetleri bölümü, tıp tarihi eşyaları sergi odaları, ameliyathane, akıl hastaları odaları gibi bölümler oluşturuldu. Medresenin girişe göre sağ dipteki odası da Tıbbi Nebi bölümü olarak düzenlenerek, orada Hz. Muhammed'in tıpla ilgili kullandığı eşyalar ve tıpla ilgili hadislerinden örnek yazılar sergilendi. Hatta bize de bu bölümün yazılarının yazılmasında çalışmak nasip olmuştur.

Tıp müzesinde ziyaretçiler

Gevher Nesibe as a Museum of Medical History: 1982 - 2007

Following a series of renovations from 1950s on, "A Museum of Medical History" under the ownership of the university was founded in 1982. As part of the preparations, the building was completely cleaned and all the sections including iwans, classrooms, patient and student rooms, alleys, department for the mentally ill, bath, and water gauges were renovated. New sections including doctor chambers, pharmacy unit, Seljuk outfits unit, exhibition rooms for historic medical devices, operation room, and chambers for the mentally ill were constructed. The room on the right side of the madrasah after entrance was reconstructed as the *Tıbbi Nebi* [i.e. Teachings of Prophet Muhammad on Medicine] where Prophet Muhammad's medical devices and his sayings on medicine were displayed. The author of this book had a chance to work in this chamber as part of the research for the present book.

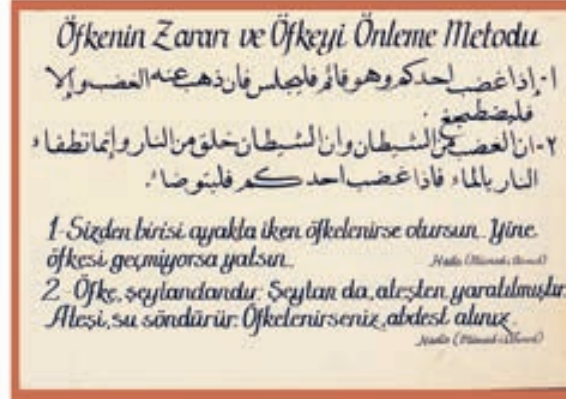
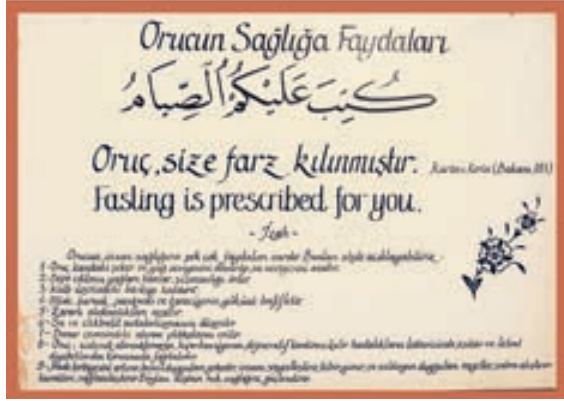
The big winter classroom in northeastern corner of the Madrasah was reconstructed as a meeting venue where various meetings and conferences would be organized in years to come.

After the preparations, "**Gevher Nesibe Museum of Medical History**", which was to be a part of the Erciyes University Gevher Nesibe Institute of Medical History, was opened on 14 March 1982, as part of the celebrations of the Turkish Medicine Day. High level state officials including the President of the Higher Education Board, Ministry of National Education and Ministry of Health also attended the Opening Ceremony in addition to many guests.

The compound served as a museum of medical history until 2007. The visitors of the museum would have a chance to see examples of former medical practices, devices, chambers, section for the mentally ill etc. as well as have a sense

2007 yılına kadar Tıp Tarihi Müzesi olarak açık olan müzenin, Tıbbi Nebvi bölümünde Hz. Muhammed'in (S.A.V.) kullandığı sağlıkla ilgili, bitkiler, gıdalar ve esyalardan örnekler sergilenmekte, ayrıca sıhhat ve hastalıklarla ilgili birçok hadis-i şerif yazısı bulunmaktaydı.

Selçuklu'da tıbbi tasvir eden bu pano da uzun yıllar eyvanda asılı durdu.

Tıp müzesi iken baştabip odasında sergilenen Kayseri evi tasviri ve eşyaları

Medrese kısmının kuzeydoğu köşesinde yer alan kışlık büyük dersane bölümü de daha sonra içinde çok sayıda toplantı, konferans vs. tertip edilecek olan salon olarak düzenlenmişti.

Hazırlıklar bitince 1982 yılı 14 Mart 1982 Tıp Bayramı'nda E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Enstitüsü'ne bağlı olarak faaliyet gösterecek olan **"Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi"**nin açılışı yapıldı. Açılışa zamanın YÖK Başkanı, Milli Eğitim ve Sağlık Bakanı gibi üst düzey devlet protokolüyle çok sayıda ziyaretçi katıldı.

Yapı, tıp tarihi müzesi olarak 2007 yılına kadar hizmet verdi. Müzede ziyaretçiler, hem tıp tarihi alanında yapılan uygulamaları, aletleri, odaları, akıl hastalıkları bölümünü görerek bilgiler edinir, hem de bu müstesna Selçuklu yapısı içinde tarihin solugunu hissederdiler.

Bu dönemde müze her yıl onbinlerce yerli ve yabancı misafiri ağırlamıştı. Mesela bu sayı müze kayıtlarına göre 2004 yılında 24.560, 2005 yılında 28.697 kişidir. Bu sürede müzeyi Kayseri'ye gelen yerli yabancı birçok ünlü kişi de ziyaret etti. Birçoğu müzenin ziyaretçi defterine duygularını yazdılar. İki örnek:

"Gevher Nesibe merhumenin bu Tıp Mektebi Şifahanesi'nde bahtiyarlık duydum. Hayran oldum. İslam ve Türk varlığının dünyaya mektep olan bu eserini ihya edenlere, başta Süheyl Ünver Hoca olmak üzere sevgiler, minnetler sunarım. 27 Mayıs 1988 / Ahmet Kabaklı.

Kayseri'de Selçuk ilim ve irfanının merkezinde bulunmanın heyecanını yaşıyorum. Erciyes Üniversitesi'ni kuran arkadaşlarıma başarıya dua. Gevher Nesibe Hatun'un ruhuna Fatiha, bu hareketi başlatan İhsan Doğramacı Hoca'ya şükranlar. 14 Mayıs 1985 / Prof. Dr. Ayhan Songar."

Bu arada Mayıs 1993 yılında Amerikan Uzay Üssü Nasa tarafından, Venüs gezegeninde bir tepeye "Gevher Nesibe Sultan" ismi verilmiştir.

Şifâhânenin yapılışının 800. yılında IX. Türk Tıp Tarihi Kongresi 24-27 Mayıs 2006 tarihinde Gevher Nesibe'de yapılmış, kongre bildirileri bir kitap halinde yayınlanmıştır.

Müze 25 yıl açık kaldı. 2007 ye gelindiğinde yeni bir süreç başladı.

of history in this exceptional Seljukian building.

As the building served as a museum, tens of thousands of local and international visitors saw the museum. According to the museum records, the number of visitors in 2004 and 2005 were 24,560 and 28,697 respectively. Many celebrities visiting Kayseri during this period also paid a visit to the museum. Most of them wrote in the guest book of the museum to express their feelings. Two examples are given below:

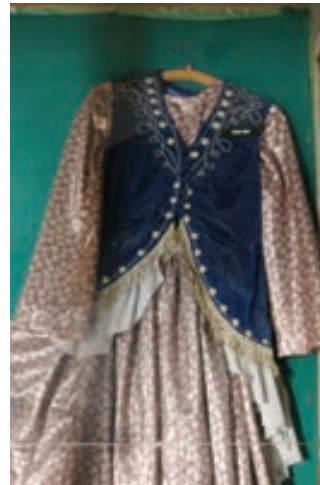
I am honoured to have visited the late Gevher Nesibe's Medical School Healing House. I am fascinated. My kindest regards and gratitudes to the restorators of this monumental work of Islamic and Turkish culture, in particular to the venerable Süheyl Ünver. 27 May 1988 / Ahmet Kabaklı

I am very excited to be in Kayseri, the heart of Seljukian science and wisdom. I pray for the success of my friends who have founded Erciyes University. Al-fatiha for the soul of Gevher Nesibe Hatun, and gratitudes to venerable İhsan Doğramacı, who has started the efforts. 14 May 1985 / Prof. Ayhan Songar.

Meanwhile, a hill in Venus was named "GEVHER NESİBE SULTAN" by NASA in May 1993.

On the 800th anniversary of the establishment of the Healing House, the 9th Turkish Medical History Congress was held in Gevher Nesibe Healing House on 24-27 May 2006. The proceedings of the congress were later collected in a book.

The museum remained open for 25 years. In 2007, a new process began.

Tıp müzesi iken sergilenen Selçuklu kıyafetleri

Son restorasyondan sonra son hali, 2018

Gevher Nesibe Şifâhânesi ve Tıp Medresesi' nin Son Restorasyonu 2007 - 2010

E.Ü. Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi'nde 25 yıl görev yapan Kenan Karagöz'den alınan son bilgiler ışığında bu yeni süreç özetle şöyle gelişmiştir:

Mülkiyeti Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne ait olan binanın Tıp Tarihi Müzesi olarak kullanımı için her 5-10 yılda bir üniversite ile Vakıflar arasında protokol yapıldı. Son protokol 07.08.2006 tarihinde yapıldı. Bu protokol 10.04.2007 tarihinde taraflarca iptal edilip restorasyona başlandı. Tamirin bir kısmını da üniversite yaptırdı.

E. Ü. Mimarlık ve Mühendislik Fakültesi tarafından Mart 2006'da restorasyon ve restitüsyon projeleri hazırlandı. Zemin etüdü yapıldı, temel kodları alındı. Mart 2006'da, müzenin içindeki tüm odaların sıvaları kazınmaya başlandı. 2 ay içerisinde 360 işçi çalışarak, 240 traktör sıva çıkarıldı. Bazı yerlerde 5 ila 15 cm kalınlığında sıvalara rastlandı. Müzenin tamamı 3000 metre kareden oluşmaktadır. Müzenin en büyük sorunu çatısının akması idi. Bu sorunun bir kısmı çatısının taşları değiştirilerek çözülmeye çalışıldı. Damda yaklaşık 1500 ila 1600 metre karelik taşlar yenilendi. Müzenin 60 metre çevresinin istimlak bedelini de üniversite ödedi. Bu son restorasyon çalışmaları üç yıl sürdü.

Final Restoration of Gevher Nesibe Healing House and Medical Madrasah: 2007 - 2010

The new process can be briefly summarized as follows, according to information provided by Kenan Karagöz, who worked in the Erciyes University Gevher Nesibe Medical History Museum for 25 years.

The building belongs to General Directorate of Endowments. Every 5 to 10 years, the university and the General Directorate has renewed the protocol that allowed the university to use the building as a museum. The last protocol was signed on 7 August 2006. On 10 April 2007, the protocol was bilaterally repelled and restoration started. The university has undertaken a part of the restoration.

In March 2006, Erciyes University Faculty of Architecture and Engineering prepared projects on Restoration and Restitution. The ground study was conducted and foundation codes were specified. In March 2006, removal of the plasters on museum's walls was started. For 2 months, 360 workers removed the plasters as much as 240 loads of tractor trailers. In some areas, the workers removed plasters 5 to 15 cm thick. The entire area of the museum is 3000 square meters. The biggest problem was the leakage from the roof. The stones of the roof were replaced as part of efforts to overcome this problem. Stones covering an area of 1500 to 1600 square meters were renewed. The

Üniversitenin çizmiş olduğu projenin Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Ekim 2007’de ihalesi yapıldı. Aralık 2007’de yüklenici firmanın kontrolünde, Şifaiye’nin tüm iç ve dış yüzeyindeki kir, pas, çapak ve oksitlenen yerler taşın dokusuna zarar vermeden, yaklaşık 63 ton granit kumuyla silindi. Binanın tüm çevresi 1,5 m. derinliğinde boşaltıldı. Temeline drenaj ve izolasyon yapıldı.

Binadaki bazı çatlakların giderilmesi için, zemin iyileştirmesi yapıldı. Eni: 68 m. boyu: 42 m. olan binanın çevresinde her 2 - 4 m.’ de bir, özel bir aletle 6 m. tabana inilerek, binanın zeminindeki su, basınç ve havayla kaçırılarak, yerine çimento şerbeti enjekte edildi. Binanın içerisindeki büyük eyvanların beşer, küçük eyvanların birer yerinden olmak üzere tüm çevresinde toplam 187 yerinden enjekte yapıldı. Her delikte yaklaşık olarak 80 ila 100 torba çimento kullanıldı. Bu arada binanın kuzey ve güney cephesinde eskiden kalma sıcak ve soğuk su giriş ve çıkışlarına rastlandı.

Ayrıca binanın iç odalarının tabanına camlı ahşap döşeme yapıldı. Tüm kapı ve pencereler yenilendi. Çatısının akması için de yalıtım yapıldı.

Daha sonra Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 2010 yılında Kayseri Büyükşehir Belediyesi’ne müze kurulması için tahsisi yapıldı. Bundan sonra da, yapıdaki başta çatı olmak üzere küçük onarımlar, müze koleksiyonunun oluşturulması, içeriğinin hazırlanması gibi işlerle müze çalışmaları 3.5 yıl sürdü. Sonunda Kayseri Büyükşehir Belediyesi tarafından **21 Şubat 2014 tarihinde Selçuklu Müzesi olarak hizmete açıldı.**

Selçuklu Müzesi’ne dönüştükten sonra Tıp Tarihi Müzesi’nden kalan Kültür Bakanlığı envanterine kayıtlı 50 adet eser müzenin bir odasında muhafaza edilmektedir.

Taç kapıdan bir taş kabartma Selçuklu motifi

university paid the expropriated price for 60-meter-wide area surrounding the museum. This final restoration took 3 years to complete.

In October 2007, the General Directorate of Endowments issued a call for tender [for the restoration of the building] based on the projects prepared by the university. In 2007, the contractor company supervised the process on cleaning the inner and outer surfaces of the museum, where the dirt, rust, burr and oxidized areas were removed using some 63 tons of granite sand without any harm to the natural stones. A drainage system was installed in the foundation and insulation was carried out.

To repair some of the cracks in the building, the ground soil was improved. The width and length of the building are 68 and 42 meters respectively. In every 2 to 4 meters throughout the building, the water in the ground 6 meters below the surface was removed with high pressure and air using special equipment, after which the vacuum was filled in with cement. Five injections were made in each of the bigger iwans and one injection was made in the smaller ones. A total of 187 cement injections was carried out. For each hole, 80 to 100 bags of cement were used. During the works, hot and cold water inlets and outlets were found in the northern and southern façades of the building.

Additionally, the floors of the inner rooms of the building were covered with glass wood. All the doors and windows were renewed. The roof was insulated to prevent leakages.

Later on, the building was allocated by the General Directorate to Kayseri Metropolitan Municipality in 2010 to be used as a museum. The following works in the building including minor repairs in the roof, preparation of the museum collection were completed at the end of a 3 and a half year period. **The new Seljuk Museum was opened** by Kayseri Metropolitan Municipality **on 21 February 2014.**

After the museum was transformed into Seljuk Museum, about 50 materials under the inventory of the Ministry of Culture that were exhibited in the Medical History Museum was placed in a separate room in the museum.

Müzenin seramik eserler bölümünden

Müzeden madeni eşyalar

Müzeden madeni ve seramik eşyalar

Akıl
hastalıkları
bölümünde
müzik aleti

Selçuklu Uygarlığı Müzesi 2014

21 Şubat 2014'te açılan **Selçuklu Uygarlığı Müzesi** bugün ziyaretçilerini ağırlamaya devam ediyor. Bu sefer Tıp Tarihi Müzesi olarak değil Selçuklu eserlerine ev sahipliği yaparak...

Müze birçok bölümden oluşuyor. Her bölümde Kayseri'de bulunan Selçuklu dönemi eserleri sergileniyor. Bu eserler arasında kendilerine ayrılan bölümlerde:

Madeni eşyalardan, kemerler, kemer tokaları, eğerler, kapkacak, mumluk, ibrik, kase, vazo, paralar,

Çini ve Seramik eşyalardan, çeşitli seramik kaplar, tas, vazo, tabak, sürahi, çini kaplama örnekleri,

Ahşap işlerinden, minber kalıntıları, ağaç kabartma örnekleri, sergilenmektedir.

Genel olarak bir bölümünde Selçuklu medeniyeti ile ilgili objeleri ön plana çıkaran müze, diğer kısmında ise şifâhâne kültürünü ön plana taşımaktadır.

Selçuklu medeniyeti ile ilgili olan kısımda; 'Selçuklu kenti', 'mimarisi', 'sanatı', 'bilimi', 'giysisi' gibi unsurlar ile 'Kayseri'de Selçuklular', 'Anadolu'da Selçuklular' gibi kısımlar yer almaktadır.

Şifâhâne kültürü ile ilgili kısımda ise; 'hastalıklar', 'tedavi yöntemleri ve aletleri', 'bilginler', 'ecza', 'su ve sağlık', 'müzik ile tedavi', 'renk ile tedavi' gibi kısımlar bulunmaktadır.

Her ne kadar kültür tarihi açısından bizim gönlümüz, içeriği zenginleştirilerek Tıp Tarihi Müzesi olarak devamından yana idiyse de bu şekliyle de; bu tarihi tıp yapısının daha nice uzun yıllar hayırlı hizmetlere vesile olmasını temenni ederiz...

Kaynaklar:

A.Kılıç, 1980'den bu yana gözlemler ve inceleme notları.

Kenan Karagöz, Tıp Tarihi Müzesi şefinin verdiği bilgiler.

www.selcuklumuzesi.com

Seljukian Civilization Museum

Opened on 21 February 2014, **Seljukian Civilization Museum** continues to attract visitors. Only this time, it is not only museum of medical history, but also the entire Seljukian civilization.

The museum has many compartments. In each of them, works from Seljukian era uncovered in Kayseri are exhibited. Among these works exhibited in the museum in different compartments are:

Metal goods; belts, belt buckles, saddles, pots, candlesticks, water cans, bowls, vases and coins.

Tiles and ceramics; various ceramic pots, cups, vases, plates, water bottles, and tile covers.

Woodwork; remnants of minbars, relief carvings.

Generally speaking, one part of the museum is ripe with objects from Seljukian Civilization, and the other part highlights the culture of the healing house.

In the area focusing on Seljukian Civilization, there are many subsections including "Seljukian City", "architecture", "arts", "science", "outfits" as well as sections like "Seljukians in Kayseri", "Seljukians in Anatolia", etc.

In the other part focusing on the culture of healing house, there are subsections like "illnesses", "treatment methods and devices", "scholars", "pharmacy", "water and health", "treatment with music", "treatment with colour", etc.

Honestly speaking, we would have preferred to see the building as a museum of medical history with an enriched collection. Nevertheless, we sincerely hope that this exception monument of medical history will continue to serve the public as a museum.

ÇİNİ VE SERAMİK EŞYALAR / Tiles and Ceramic Goods

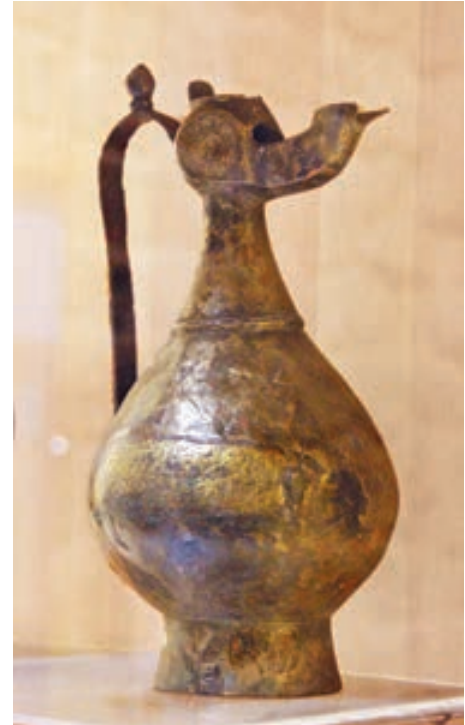
Müzeden seramik kaplar

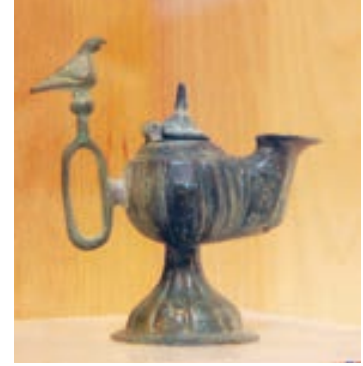

Çeşitli seramik kaplar ve çini parçaları

MADENİ EŞYALAR/ *Metal Goods*

Müzeden çeşitli madeni eşyalar

Müzeden çeşitli madeni eşyalar

Çeşitli dönemlere ait Selçuklu paraları

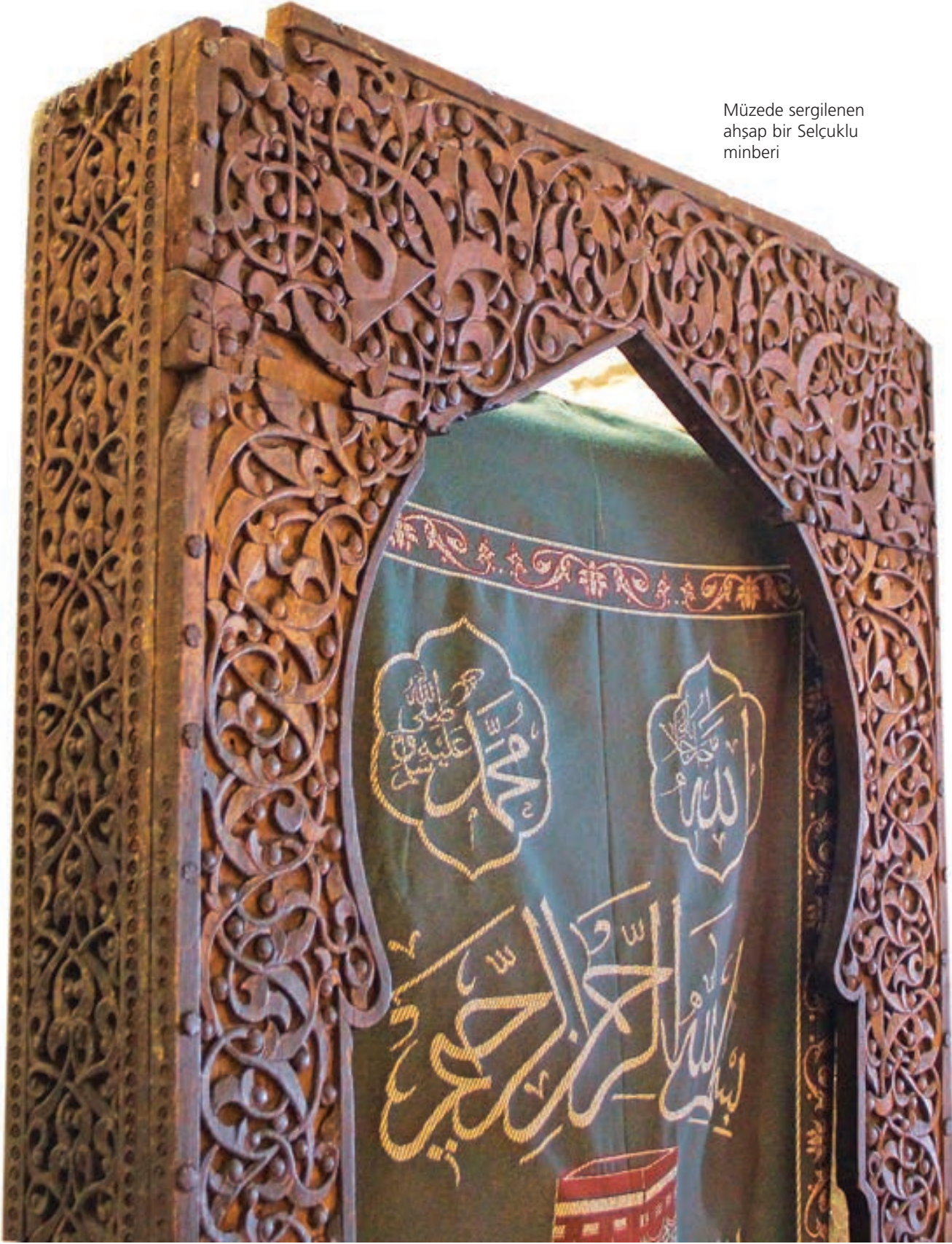
Kemer tokaları

Müzede sergilenen Selçuklu halı parçası

Müzede sergilenen Selçuklu halısı

Müzedede sergilenen
ahşap bir Selçuklu
minberi

TAŞ KABARTMA / *Stone carvings*

Müzede sergilenen Selçuklu mezar lahitlerinde taş kabartma süsleme ve yazı örnekleri

SON SÖZ...

Kitabın başından beri anlatmaya çalıştığımız bu muhteşem şefkat âbidesi bugün, yüzyılların yıpratıcılığına direnerek; onu koruyan bu aziz milletin evlatları sayesinde varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Günümüzde onun yüzyıllarca gördüğü sağlık hizmetini yürütecek çok daha donanımlı hastanelerimiz mevcut ise de, burası da 800 yıllık tarihimizden kalan çok değerli bir kültür hazinesi olarak hizmetini başka şekillerde sürdürmektedir.

Yapı; bize Selçuklu Hanım Sultanı Gevher Nesibe ve kardeşi Sultan I.Gıyaseddin Keyhusrev'in emaneti ve hatırasıdır. Tarih sahnesine çıktığı dönemden günümüze ulaşan en önemli kültür taşıyıcısıdır. Selçuklular'ın; sanatının, kültürünün, anlayışının, elle tutulur gözle görülür şahididir. Yani bilinmelidir ki yapı; mimari değeri, sanatı, yapılış gayesi gibi kültür değeriyle milli hafızamızın senedir ve nesilden nesile Selçuklu döneminin ve Gevher Nesibe'nin hatırası olarak yaşamaya devam edecektir.

O kadar ki; yapının etrafında şöyle bir dolaştığınızda, içinde oturup bir nefes aldığınızda, duvarlarına dokunduğunuzda; onu yaptıran, devamını sağlayan hatta taşları yerine koyan ustalarla haberleşmiş irtibata geçmiş gibi olursunuz. Aradan zaman kalker ve dersiniz ki: "İşte benim ecdadım ve kültürüm... Bu eserler de, merhametin, karşılıksız vermenin cisme dönüşmüş âbideleridir..."

Onlar, sanki eser vasıtasıyla kulağınıza hep bir şey fısılda-maktadırlar: "Evladım benden sana emanettir, onu gördün, aldın ama olduğu gibi senden sonrakilere devredeceksin ki hayrımız devam etsin, vebali omuzlarındadır..."

Aynı şekilde, taçkapiya işlenen taş kabartma nakışları seyre daldığınızda veya bir eyvanda oturup taşlara elinizi sürdüğünüzde sanki yapan o ustalarla konuşur gibi olursunuz. Hele biraz da sanattan, işçilikten, emekten, ve milli damardan haberiniz varsa gözünüzü kapayın! onların size ne söylemek istediğini çok kolay anlarsınız. Taş kabartma hat yazısında, rumi süslemenin nazik kıvrımında, kendinizden bir parça bulur, okşar, sever, gözyaşı içinde o kardeşlerinle hemhal olursunuz. Hatta ustanın o işlemeyi kaç günde, hangi şartlar altında ve hangi duygu içinde yaptığını bile hissedersiniz. İşte, size tarihten gönderilen bir mektup ve mesaj....

Dilerim, bu muhteşem vakıf eserini görmeye gelen kültür sevdalıları eseri bu duygularla ziyaret eder, hisseder ve iliklerine kadar yaşarlar...

Bu şifa evinin anılmasına belki bir parça vesile olabilecek, bu kitapçığı bitirmeyi fakire nasip ettiği için rabbime sonsuz şükrediyorum. Yapının bugüne kadar gelmesini sağlayan vefakar ecdadımıza ve bugün eserin gelecek nesillere aktarılması için gayret sarfeden, emeği geçen herkese dua ediyorum...

Abidemizin dünya durdukça nice yüzyıllara ulaşması dileğiyle...

Kaynakça / Bibliography

Abdullah Kılıç, (1980 den 2018 e kadar çeşitli zamanlarda) inceleme notları.

Abdullah Kılıç, *Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi*, İstanbul 2007.

Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*, İstanbul 2012.

Abdullah Kılıç, *Kayseri*, 2006, Kocasinan Belediyesi

Abdullah Kılıç, *Tarihi eserleriyle Üsküdar*, İstanbul, 2017, s. 37

Abdullah Kılıç, *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler*, İstanbul 2015, s. 40-59

Ali Haydar Bayat, *Osmanlı Devleti'nde Hekimbaşılik Kurumu ve Hekimbaşılar*: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Ankara 1999.

A. Süheyl Ünver, *Selçuk Tababeti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., 1940, s. 65-69.

Afet İnan, *Kayseri Gevher Nesibe Şifaiyesi*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yay., 1969. s.19

A.Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Mâristanı ve Tıp Medresesi", *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi*, haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s. 37.

Arslan Terzioğlu, "Selçuklu Tıp Merkezleri ve Avrupa Tababetine Tesirleri", *Kayseri Üniversitesi Gevher Nesibe Bilim Haftası ve Tıp Günleri* (Kayseri 11-13. 03. 1982), Kayseri 1982, s. 73.

Ayten Altıntaş, "İslâm Öncesi Türklerde Tıp", *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 139-146.

Ayten Altıntaş, "Selçuklu Tıbbı", *Tıp Tarihi ve Tıp Etiği Ders Kitabı*, İstanbul 2007, s. 147-153.

Ayten Altıntaş, *Gevher Nesibe Mâristân'ı (Şifaiyesi) Kaynak Bilgileri*, Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi 1206, haz. A.Kılıç, İstanbul 2007, s. 51-55.

Ayten Altıntaş. *Gevher Nesibe Mâristanı Kaynak Bilgileri ve 1956 daki Tamirâtı. IX Türk Tıp Tarihi Kongresi Bildirileri*, Ankara 2006, s. 14-24.

Ayten Altıntaş, "Dârüşşifânın Yeniden Ayağa Kaldırılması", *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi* 1206, haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s. 59-65.

Ayten Altıntaş, "Kayseri Gevher Nesibe Mâristanı ve Tıp Medresesi", *Kayseri Gevher Nesibe Şifahanesi ve Tıp Medresesi* haz. Abdullah Kılıç, İstanbul 2007, s.21.

Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan, "Osmanlı Tıbbının Bozulma Nedenlerinden Biri, Reza, Minnet, İltimas", *Türkiye Klinikleri Tıp Etiği-Hukuku-Tarihi*, XIV/3 (Ağustos 2004), s. 164-170.

Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan, "Osmanlı Esnaf Tabibinin Ahlâk Eğitimi ve Değerleri (Fütüvvetnamelere Göre)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 146, 2003, s. 59-83.

Ayten Altıntaş, "Osmanlı Devleti'nde Tabip ve Kontrolü", *Hekimce Bakış, Temmuz-Ağustos-Eylül 2002*, sy. 52, s. 48-49.

Ayten Altıntaş, Hanzade Doğan "Osmanlı'da Esnaf Tabip ve Ahilik Teşkilatı ile ilişkisi", *Türk Dünyası Araştırmaları*, sy. 132, 2001, s. 125-141.

Ayten Altıntaş, "Dârüşşifâlar Hakkında", *İstanbul Şifahaneleri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 2009, haz. A.Kılıç, s. 19-38.

Cevat İzgi, *Osmanlı Medreselerinde İlim*, İstanbul: İz Yayınları, 1997.

Coşkun Yılmaz, Necdet Yılmaz, "Osmanlı Hastane Yönetmelikleri:

Vakfiyelerde Osmanlı Dârüşşifâları", *Osmanlılarda Sağlık*, İstanbul 2006, s. 41-63.

F. N. Uzluk, "Kayseri'de Açılan İlk Tıbbiyemiz Kayseri Dârüşşifâsı" *Zafer Gazetesi*, 17 Ocak 1955.

N.Karakaya, "Fotoğraflarda Kayseri", Kocasinan Belediyesi, 2006.

Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker), Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, Bildiriler:

- Turan Baytop, "Selçuklular Devrinde Anadolu'da Tedavi ve Eczacılık", s. 63 - 65.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Tıp Öğrenimi ve Öğretimi", s. 57 - 63.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi", s. 73.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesinde Çalışan Hekim ve Müderrisler", s. 49.
- A. Hulusi Köker, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Mimarisi", s. 17.
- Mehmet Çayırdağ, "1200'lü yıllarda Kayseri", s. 9.
- O. Eravşar, "Sultan Hamamı", s. 31
- Refet Yinanç, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nin Vakfı", s. 13.
- Tuncer Gülensoy, "Kayseri Gevher Nesibe Tıbbiyesi'nde Türk Damgaları ve Taşçı İşaretleri", s. 47.

Gevher Nesibe Sultan Tıp Fakültesi Kongresi, 14 Mart 1991 Kayseri, Bildiri Kitabı (Ed. Prof. Dr. A. Hulusi Köker), Kayseri Erciyes Üniversitesi Matbaası, 1992, Bildiriler: s. 28-29 ve 126.

Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müessesesi Katalogu, Kayseri Erciyes Üniversitesi Yayınları, 2005.

Gönül Cantay, , *Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Dârüşşifâları*, Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1992.

Gönül Öney, *Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları*, Ankara: İş Bankası yayınları, 1992.

Halil Tekiner, *Gevher Nesibe Dârüşşifâsı*, Kayseri: Kayseri Eczacı Odası, 2006.

Kenan Karagöz, 1982-2007 arası Gevher Nesibe Tıp Tarihi Müzesi görevlisi, tespitleri.

Konya Evkaf Defteri, Nr. 584, s.87.

Osman Çetin, "Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Şefkat Abideleri Şifahaneler", haz. A.Kılıç, İstanbul 2015, s. 61.

Orhan Bolak, *Hastanelerimiz*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 1950.

Refet Yinanç. "Kayseri ve Sivas Darüşşifaları'nın Vakıfları", Belleten XLVIII 189-190 1984. Ankara 1985, s. 299-309.

Selçuk Mülayim, *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler - Selçuklu Çağı*, Ankara 1982.

Semra Ögel, *Anadolu Selçuklularının Taş Tezyinatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Taş İşçiliği, Makale (<http://anadoluselcuklumimarisi.com/tas.asp>).

www.selcuklumuzesi.com.